DESMOND MORRIS

MAIMUȚA GOALĂ

EDITURA ENCICLOPEDICĂ

ISBN 973 - 45 - 0017 - 1

Lei 160

Coperta: Mircea DEAN

ISBN: 973-45-0017-1

INTRODUCERE

Există o sută nouăzeci şi trei de specii de maimuţe în viaţă, unele cu coadă, altele fără. O sută nouăzeci şi două dintre ele sînt acoperite cu păr. Excepţie face o maimuţă goală, autonumită *HOMO SAPIENS*. Această specie neobişnuită şi foarte reuşită îşi petrece o bună parte din timp examinîndu-şi mobilurile superioare şi tot atîta timp ignorîndu-şi-le în mod studiat pe cele fundamentale. Este mîndră că are cel mai mare creier dintre toate primatele, dar încearcă să ascundă faptul că are şi cel mai mare penis, preferînd să acorde această onoare puternicei gorile. Este o maimuţă intens vocală, cu un acut simţ al explorării, care suprapopulează planeta, şi este timpul să-i examinăm comportamentul.

Eu sînt zoolog, iar maimuţa goală este un animal. Ea este prin urmare un vînat frumos pentru tocul meu şi refuz să o mai evit, pur şi simplu, numai pentru că unele din modelele sale comportamentale sînt ceva mai complexe şi impresionante. Scuza mea este că, deşi devenit atît de erudit, *HOMO SAPIENS* a rămas totuşi o maimuţă goală; dobîndind mobiluri noi, elevate, el nu şi-a pierdut nici unul din cele vechi, pămînteşti. Aceasta îi provoacă adesea o oarecare jenă, dar vechile sale impulsuri l-au însoţit milioane de ani, cele noi doar cîteva mii cel mult – şi nu există nici o speranţă de a se lepăda rapid de zestrea genetică acumulată de-a lungul întregului său trecut evolutiv. El ar fi un animal cu mult mai puţine griji şi mult mai realizat dacă pur şi simplu ar privi în faţă acest fapt. Probabil că aici poate veni un ajutor din partea zoologului.

Una dintre caracteristicile cele mai ciudate ale studiilor anterioare asupra comportamentului maimuţei goale este că acestea au evitat aproape întotdeauna evidentul. Primii antropologi s-au precipitat spre tot felul de colţuri neverosimile ale

lumii pentru a descifra adevarul fundamental despre natura noastra, pierzindu-se in radacini culturale indepartate atit de atipice şi de nereuşite incit aproape ca au disparut. Ei reveneau apoi cu faptele uimitoare despre bizarele obiceiuri de imperechere, sistemele stranii de rudenie, sau ritualurile caraghioase ale acestor triburi şi utilizau acest material ca şi cum ar fi fost de o importanta fundamentala in comportamentul speciei noastre ca intreg. Munca intreprinsa de aceşti cercetatori a fost, desigur, extrem de interesanta şi deosebit de valoroasa aratindu-ne ce se poate intimpla atunci cind un grup de maimute goale intra pe o linie moarta, fara perspective din punct de vedere cultural. Ea a dezvaluit cit de departe de normal pot evolua modelele noastre comportamentale fara a se ajunge la o prabuşire sociala totala. Ceea ce nu ne-a spus este cit de cit ceva despre comportamentul specific al maimuţelor goale tipice. Aceasta se poate face numai prin examinarea modelelor comportamentale comune, proprii tuturor membrilor obişnuiţi, reuşiţi ai culturilor majore – specimenele direcţiei evolutive principale care, impreuna, reprezinta vasta majoritate. Din punct de vedere biologic, acesta este singurul mod sanatos de abordare a problemei. Împotriva acestuia, antropologul de stil vechi ar aduce argumentul ca grupurile sale tribale, simple din punct de vedere al tehnologiei, se afla mai aproape de miezul problemei decit membrii civilizaţiilor avansate. Eu afirm ca nu este aşa. Grupurile tribale simple care traiesc in zilele noastre nu sint primitive, ci doar desconsiderate. Triburi cu adevarat primitive nu mai exista de mii de ani. Maimuţa goala este in esenţa o specie exploratoare şi orice societate care nu a reuşit sa avanseze a eşuat intr-un anume sens, "a mers pe o cale greşită". I s-a intimplat ceva care a ţinut-o in loc, ceva care lucreaza contra tendinţelor fireşti ale speciei de a explora şi investiga lumea din jur. Caracteristicile pe care primii antropologi le-au studiat la aceste triburi ar putea fi chiar acele trasaturi care au barat progresul grupurilor respective. Este, prin urmare, primejdios a utiliza aceste informaţii ca baza pentru orice schema generala a comportamentului nostru ca specie.

Psihiatrii şi psihanaliştii, din contra, au ramas mai aproape de casa şi s-au axat pe studii clinice asupra specimenelor din direcţia evolutivă principală. Multe din primele lor materiale, deşi fara a suferi de lipsa de soliditate a informaţiei antropologice, au şi ele o tendinţă nefericită. Indivizii pe care şi-au

bazat concluziile sint, in ciuda descendenţei lor din direcţia evolutiva principala, in mod inevitabil specimene aberante sau eşuate intr-o oarecare masura. Daca ar fi fost indivizi sanatoşi, reuşiţi şi prin urmare tipici, nu ar fi trebuit sa apeleze la psihiatri şi nu ar fi contribuit la imbogaţirea stocului de informaţii ale acestora. Înca o data, nu doresc sa minimalizez valoarea acestei cercetari. Ea ne-a dat o cunoaştere aprofundata extrem de importanta asupra modului in care modelele noastre comportamentale se pot prabuşi. Pur şi simplu simt că in incercarea de a discuta natura fundamental biologica a speciei noastre, ca intreg, nu este inţelept sa se puna un accent prea mare pe primele descoperiri ale antropologiei şi ale psihiatriei.

(Trebuie sa adaug ca situaţia in antropologie şi in psihiatrie se schimba rapid. Mulţi cercetatori moderni in aceste domenii recunosc limitele primelor investigaţii şi se indreapta tot mai mult spre studii asupra unor indivizi tipici, sanatoşi. Aşa cum s-a exprimat recent un cercetator: "Am aşezat carul naintea boilor. Ne-am repezit asupra anormalilor şi de abia acum incepem, puţin cam tirziu, sa ne concentram atenţia asupra normalilor".)

Metoda pe care imi propun s-o utilizez in aceasta carte işi extrage materialul din trei surse principale: (1) informaţiile despre trecutul nostru furnizate de către paleontologi şi bazate pe fosile şi pe alte ramaşiţe ale stramoşilor noştri ancestrali; (2) informaţiile de care dispunem din studiile de etologie comparativa asupra comportamentului animalelor, bazate pe observaţii detaliate asupra unei game largi de specii de animale, in special rudele noastre cele mai apropiate existente inca, maimuţele cu şi fara coadă; şi (3) informaţiile care pot fi puse cap la cap prin observarea simplă, directă a modelelor comportamentale de bază cele mai comune tuturor specimenelor reuşite aparţinind direcţiei evolutive principale din culturile contemporane majore ale insăşi maimuţei goale.

Datorită proporţiilor acestei sarcini, va fi necesar ca totul să se simplifice intr-un fel oarecare. Modalitatea prin care voi realiza acest lucru este de a ignora in buna parte ramificaţiile detaliate ale tehnologiei şi ale exprimării prin cuvinte, şi de a mă concentra in schimb asupra acelor aspecte ale vieţii noastre care au un corespondent evident la alte specii: activităţi cum sint hrănirea, igiena personală, somnul, încăierarea, imperecherea şi ingrijirea tineretului. Pusă in faţa acestor probleme fundamentale, cum reacţionează maimuţa goală? Care sint

reactiile sale in comparatie cu cele ale altor maimute cu sau fara coada? În ce aspect particular este ea unica si cum se leaga ciudateniile sale de istoria sa evolutiva speciala?

Abordind aceste probleme imi dau seama ca voi risca sa ofensez o serie de oameni. Sint unii care ar prefera sa nu-si contemple propriile euri animale. Acestia pot considera ca am degradat specia noastra punind-o in discutie in termeni aspri, proprii animalor. Eu nu pot decit sa-i asigur ca nu aceasta imi este intentia. Sint altii care vor avea un resentiment fata de orice invadare de catre un zoolog a arenei specialitatii lor. Dar eu cred ca acest mod de abordare poate fi de mare valoare si ca, oricare i-ar fi neajunsurile, va arunca o lumina noua (si intr-un anumit fel neasteptata) asupra naturii complexe a extraordinarei noastre specii.

MULȚUMIRI

ACEASTĂ carte se adresează unui public larg și de aceea sursele de referință nu au fost citate in text. A fi făcut acest lucru ar fi insemnat a fi rupt curgerea cuvintelor și aceasta este o practică ce se potrivește numai unei lucrări mai tehnice. Dar pe parcursul intocmirii volumului de față s-au făcut referiri la multe lucrări și cărți stralucite și ar fi nedrept să-l prezentam fără a recunoaște ajutorul lor prețios. La sfirșitul cărții am inclus o anexă pe capitole ce pune in relație subiectele tratate cu principalele surse de referință. Această anexă este apoi urmată de o bibliografie selectivă cu referințe detaliate.

Aș dori de asemenea să-mi exprim indatorarea și recunoștința față de numeroșii colegi și prieteni care m-au ajutat, direct și indirect, prin discuții, corespondență și in multe alte feluri. Printre aceștia se numără indeosebi următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. David Attenborough, dr. David Blest, dr. N.G. Blurton-Jones, dr. John Bowlby, dr. Hilda Bruce, dr. Richard Coss, dr. Richard Davenport, dr. Alisdair Fraser, profesor J.H. Fremlin, profesor Robin Fox, baronesa Jane van Lawick-Goodall, dr. Fae Hall, profesor Sir Alister Hardy, profesor Harry Harlow, d-na Mary Haynes, dr. Jan van Hooff, Sir Julian Huxley, d-ra Devra Kleiman, dr. Paul Leyhausen, dr. Lewis Lipsitt, d-ra Caroline Loizos, profesor Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, d-na Ramona Morris, dr. John Napier, d-na Caroline Nicolson, dr. Kenneth Oakley, dr. Frances Reynolds, dr. Vernon Reynolds, onorabila Miriam Rothschild, d-na Claire Russell,

dr. W.M.S. Russell, dr. George Schaller, dr. John Sparks, dr. Lionel Tiger, profesor Niko Tinbergen, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler și profesor John Yudkin.

Ma grabesc sa adaug ca includerea unui nume in aceasta lista nu inseamna neaparat ca persoana respectiva este de acord cu punctele mele de vedere așa cum sint exprimate aici, in aceasta carte.

CAPITOLUL UNU

ORIGINI

EXISTĂ o cușca intr-o anumita gradina zoologica pe care se afla o eticheta care spune, simplu: "Acest animal este nou pentru știința". Înauntrul cuștii sta o mica veverița. Are picioare negre și provine din Africa. Pina acum nu s-a mai gasit nici o veverița cu picioare negre pe acel continent. Nu se știe nimic despre ea. Nu are nici nume.

Pentru zoolog ea reprezinta o provocare imediata. Ce anume din modul ei de viața a facut-o unica? Cum difera ea de celelalte trei sute șaizeci și șase de specii de veverițe in viața deja cunoscute și descrise? Cumva, intr-un punct din evoluția familiei veverițelor, stramoșii acestui animal trebuie ca s-au desprins de ceilalti și s-au stabilit ca populație care se reproduce independent. Ce anume din mediul inconjurator a facut posibila izolarea lor ca forma noua de viața? Noua ten-dința trebuie sa fi inceput la scara mica, cu un grup de veve-rite dintr-o anumita zona ce se transformau treptat și deveneau mai bine adaptate la condițiile specifice de acolo. Dar in aceasta etapa ele ar mai fi putut inca sa se corceasca cu rudele lor din apropiere. Noua forma ar fi avut un ușor avantaj in regiunea ei speciala, dar nu ar fi fost mai mult decit o rasa a speciei de baza și ar fi putut fi inghițita, reabsorbita in directia evolutiva principala in orice moment. Dacă, cu trecerea timpu-lui, noile veverite și-ar fi perfecționat din ce in ce mai mult adaptarea la mediul lor particular, ar fi sosit in cele din urma momentul cind ar fi fost avantajos pentru ele sa se izoleze de posibila contaminare cu vecinii. În această etapă comporta-mentul lor social și sexual ar fi suferit modificări speciale, corcirea cu alte feluri de veverițe devenind improbabila și in cele din urma imposibila. La inceput, anatomia lor poate sa se schimbe și sa fie mai adecvata hranei speciale a ținutului, dar

mai tirziu instinctul lor de imperechere și infățișarea lor exterioara s-ar fi modificat și ele, asigurindu-se atracția numai pentru perechi de noul tip. În final, ar fi aparut o nouă specie, separata și deosebita, o forma unică de viața, un al trei sute saizeci și șaptelea tip de veverița.

Cind ne uitam la veverita noastra neidentificata din cușca ei din gradina zoologica, nu putem decit sa ghicim aceste lucruri. Singurul lucru de care putem sa fim siguri este că petele de pe blana ei – picioarele negre – indica faptul că este o forma noua. Dar acestea sint numai simptomele, erupția care ii dă unui doctor un indiciu despre boala pacientului său. Ca să ințelegem cu adevarat noua specie, trebuie să utilizăm indiciile doar ca punct de plecare, care să ne spună că aici este ceva ce merita cercetat. Am putea incerca să ghicim istoria animalului, dar acest lucru ar fi indraznet și periculos. În schimb vom incepe modest prin a-i pune o eticheta simplă și evidenta: o vom numi veverița africană cu picioare negre. Acum trebuie sa observam și să ținem evidența fiecarui aspect al comportamentului și structurii sale și sa vedem cum diferă de, sau se aseamana cu, alte veverițe. Apoi, puțin cite puțin, ii putem infiripa povestea.

Marele avantaj pe care il avem cind studiem asemenea animale este ca noi inșine nu sintem veverițe cu picioare negre – fapt care ne obligă la o atitudine de umilința ce sta bine investigației științifice. Cit de diferite sint lucrurile, cit de exasperant de diferite, cind incercăm să studiem animalul uman. Chiar și pentru zoolog, care este obișnuit să numească animalul animal, este dificil sa evite aroganța implicarii subiective. Putem incerca sa depașim acest lucru, intr-o oarecare masura, abordind ființa umană in mod deliberat și cam timid ca și cum ar fi o alta specie, o forma ciudata de viața pe masa de disecție, in așteptarea analizei. Cum putem incepe?

Ca și la veverita cea noua, putem incepe prin a o compara cu alte specii care par a fi cele mai indeaproape inrudite. După dinți, miini, ochi, și diferite alte trasături anatomice, este evident un soi de primata, dar de un tip foarte ciudat. Cit anume de ciudat devine clar cind intindem, pe un șir lung, pieile celor o suta nouazeci și doua de specii actuale de maimuțe cu și fara coada, iar apoi incercam sa introducem o piele umana undeva intr-un punct adecvat in această lungă serie. Oriunde o punem, pare a nu-și avea locul. În cele din urma ne simțim indemnați să o asezam chiar la un capat al șirului de piei, imediat după pieile marilor maimuțe fara coadă cum sint cimpanzeul și gorila. Chiar și aici este cu totul nepotrivită. Picioarele sint prea lungi, brațele sint prea scurte, iar labele picioarelor sint cam ciudate. În mod clar această specie de primate și-a dezvoltat un tip de locomoție special care i-a modificat forma de baza. Dar mai este o caracteristică ce sare in ochi: pielea este de fapt neacoperita. Cu excepția smocurilor de păr vizibile de pe cap, de la subsuoara și din jurul organelor genitale, suprafața pielii e complet expusa. Cind se face comparația cu alte specii de primate, contrastul este izbitor. Adevarat, unele specii de maimuțe cu sau fara coada au mici porțiuni de piele neacoperite pe noada, pe fața, pe piept, dar la nici una dintre celelalte o sută nouazeci și doua de specii nu exista ceva care să se apropie macar de condiția umană. În stadiul acesta și fara alte investigații, este justificat să numim aceasta noua specie "maimuța goala". Este o denumire simplă, descriptiva, bazată pe o observație simpla, care nu face nici o afirmație speciala. Poate ca ea ne va ajuta sa ne păstram simțul proporției și sa ne menținem obiectivitatea.

Holbindu-se la acest specimen ciudat și raminind uimit de semnificația trasăturilor sale unice, zoologul trebuie să inceapă acum sa faca comparații. Unde in altă parte este nuditatea la mare preț? Celelalte primate nu sint de nici un ajutor, ceea ce inseamna ca trebuie căutat undeva mai departe. O rapidă trecere in revistă a intregii game de mamifere actuale dovedește imediat că ele sint remarcabil de legate de acoperămintul lor protector de blană și că foarte puține din cele 4 237 de specii existente au găsit nimerit să-l abandoneze. Spre deosebire de strămoșii lor reptile, mamiferele au dobindit un mare avantaj fiziologic fiind capabile să-și mențină o temperatură a corpului constantă, ridicată. Aceasta menține in formă, pentru performanțe optime, delicata mașinărie a proceselor din corp. Nu este o proprietate care să fie pusă in pericol sau desconsiderată cu ușurință. Mijloacele de control asupra temperaturii sint de importanță vitală și o haină groasă, păroasă, izolatoare joacă evident un rol major in oprirea pierderii de căldură. În lumina intensă a soarelui, ea impiedică de asemenea supraincălzirea și deteriorarea pielii ca urmare a expunerii directe la razele soarelui. Dacă părul trebuie să dispară, atunci categoric trebuie să existe un motiv foarte puternic pentru a renunța la el. Cu puține excepții, acest pas decisiv a fost făcut numai cind mamiferele s-au lansat intr-un mediu complet nou. Mami-

ferele zburătoare, liliecii, au trebuit sa-şi dezgolească aripile, dar şi-au pastrat aspectul păros în rest şi cu greu pot fi socotite o specie nudă. Mamiferele care trăiesc în vizuine şi-au redus în citeva cazuri – cirtiţa fara blana, furnicarul african şi tatuul, de exemplu – acoperămintul păros. Mamiferele acvatice, cum sint balenele, delfinii, marsuinii, dugongii, lamantinii şi hipopotamii, şi-au pierdut şi ele blana ca parte a unei direcţii generale de evoluţie. Dar pentru toate mamiferele mai obişnuite ce trăiesc la suprafaţă, fie că aleargă de colo pina colo pe sol, fie că se caţără prin vegetaţia arboricolă, pielea acoperită de un păr des reprezintă regula de baza. Lasind deoparte acei giganţi anormali de grei, rinocerii şi elefanţii (care au probleme de incălzire şi racorire specifice lor), maimuţa goală este unică, deosebită prin nuditatea ei de toate celelalte mii de specii de mamifere cu păr scurt, cu par lung sau cu blana, care trăiesc pe uscat.

În acest punct zoologul este nevoit sa conchidă că, fie ca are de a face cu un mamifer care traieşte în vizuina sau cu un mamifer acvatic, fie că exista ceva foarte ciudat, cu adevarat unic, în evoluţia maimuţei goale. Înainte de a porni la drum pentru a observa animalul în forma sa din zilele noastre, primul lucru care trebuie facut prin urmare este sa-i scormonim trecutul şi să-i examinăm cit mai îndeaproape stramoşii imediaţi. Poate ca prin examinarea fosilelor şi a altor ramaşite şi prin observarea celor mai apropiate rude actuale, vom putea obţine un fel de tablou asupra a ceea ce s-a intimplat atunci cind acest nou tip de primată a aparut şi s-a îndepartat de grosul familiei primatelor.

Ar lua prea mult timp pentru a prezenta aici toate micile fragmente de dovezi care s-au adunat cu truda în secolul trecut. În schimb, vom considera că această sarcină a fost îndeplinita şi vom rezuma pur şi simplu concluziile ce se pot trage de aici, combinind informaţiile provenite din munca paleontologilor, aflaţi în permanenta cautare de fosile, cu faptele adunate de etologi, care au observat cu rabdare maimuţele.

Grupul de primate caruia îi aparţine maimuţa noastra goală a aparut iniţial din neamul insectivorelor primitive. Aceste mamifere timpurii erau creaturi mici, insignifiante, care fugeau nervoase de colo-colo la adapostul padurilor, în timp ce suveranele reptile dominau scena în lumea animalelor. Între optzeci şi cincizeci de milioane de ani în urmă, după încheierea brusca a marii ere a reptilelor, aceste mici mîncătoare de

insecte au început să se aventureze în afară, în teritorii noi. Acolo s-au răspindit şi s-au dezvoltat în multe forme ciudate. Unele au devenit mincătoare de plante şi şi-au săpat vizuine sub pămint pentru siguranţă, altora le-au crescut picioare lungi, adevărate picioroange cu care să fugă din faţa duşmanilor. Altele au devenit ucigaşi cu gheare lungi, cu dinţi ascuţiţi. Deşi principalele reptile abdicaseră şi părăsiseră scena, cîmpul deschis era încă o dată un cimp de luptă.

Între timp, dintre subdezvoltate, cele cu picioare mici se agaţau încă de siguranţa oferită de vegetaţia de pădure. Progrese se faceau şi aici. Vechile mincătoare de insecte au inceput sa-şi largească dieta şi să-şi rezolve problemele digestive rezultate din devorarea fructelor, nucilor, bacelor, mugurilor şi frunzelor. Pe masura ce au evoluat în cele mai primitive forme de primate, vederea li s-a îmbunătăţit, ochii avansind spre partea frontală a feţei, iar mîinile li s-au modificat pentru apucarea hranei. Cu o vedere tridimensională, cu manevrabilitatea membrelor şi prin creşterea treptată a volumului creierului ele au început sa-şi domine din ce în ce mai mult lumea arboricolă.

Cindva, între douăzeci şi cinci şi treizeci şi cinci de milioane de ani în urmă, aceste pre-maimuţe începuseră deja să evolueze în maimuţe propriu-zise. Începeau să-şi dezvolte cozi lungi, pentru echilibrare iar corpul le creştea considerabil în dimensiuni. Unele erau pe cale de a deveni specialiste în mincatul frunzelor, dar majoritatea işi păstrau un regim larg, mixt. Cu trecerea timpului, unele din aceste creaturi asemănătoare maimuţelor au devenit mai mari şi mai grele. În loc să mai fugă şi sa mai sară au trecut la bracare – trecerea unei mîini peste cealaltă în lungul crengilor din partea de jos a arborilor. Cozile au devenit demodate. Corpul de dimensiuni mari, deşi le făcea mai greoaie în copaci, le făcea să acorde mai puţină atenţie atacurilor venite de pe sol.

Chiar şi aşa, în acest stadii – faza maimuţei fără coadă – erau multe argumente în favoarea nerenunţării la confortul luxuriant şi la culesul uşor din pădurea lor edenică. Numai dacă mediul le-ar da un brinci violent spre marile spaţii deschise ar fi probabil ca ele să se mute. Spre deosebire de primii exploratori mamiferi, ele se specializaseră în traiul în pădure. Milioane de ani de dezvoltare trecuseră pentru perfecţionarea acestei aristrocaţii a pădurii, şi dacă ar fi fost să plece acum ar fi trebuit să intre în competiţie cu (acum deja) foarte

avansatele ierbivore și cu ucigași care trăiau la nivelul solului. Și așa s-a făcut că au rămas pe loc, rumegîndu-și fructele și văzîndu-și în liniște de treburile lor.

Trebuie accentuat că această direcție a maimuțelor fără coadă s-a dezvoltat dintr-un motiv sau altul numai în Lumea Veche. Maimuțele cu coadă se dezvoltaseră separat ca specie arboricolă atît în Lumea Veche cît și în Lumea Nouă, dar ramura americană a primatelor n-a cunoscut niciodată faza maimuței fără coadă. În Lumea Veche, pe de altă parte, maimuțele fără coadă ancestrale se găseau răspîndite pe o suprafață întinsă de pădure din Africa de Vest, la un capăt, pînă în Asia de Sud-Est la celălalt. Astăzi rămășițele acestei dezvoltări pot fi văzute în cimpanzeii și gorilele din Africa și gibonii și urangutanii din Asia. Între aceste două extremități lumea este acum lipsită de maimuțe cu blană. Pădurile luxuriante au dispărut.

Ce s-a întîmplat cu maimuțele de demult? După cîte știm, clima a început să lucreze împotriva lor și, la un moment dat, acum vreo cincizeci de milioane de ani, citadelele lor de pădure se reduseseră serios ca mărime. Maimuțele fără coadă ancestrale au fost silite să facă una din două: fie ca au trebuit să se agațe de ceea ce rămăsese din vechile lor cămine din pădure, fie, într-un sens aproape biblic, au trebuit să facă față expulzării din Grădina Raiului. Strămoșii cimpanzeilor, gorilelor, gibonilor și urangutanilor s-au cramponat de mediul lor și de atunci încoace numărul lor tot scade. Strămoșii celeilalte unice maimuțe fără coadă supraviețuitoare – maimuța goală – au pătruns în afară, au părăsit pădurile și s-au aruncat în competiție cu deja eficient adaptatele locuitoare ale solului. Era o treabă riscantă, dar în materie de succes al evoluției a meritat din plin.

Povestea succesului maimuței goale de aici încolo este bine cunoscută, dar un scurt rezumat va prinde bine, deoarece este vital să se păstreze în minte evenimentele care au urmat, dacă vrem să ajungem la o înțelegere obiectivă a comportamentului actual al speciei.

Puși în fața unui nou mediu, strămoșii noștri aveau o perspectivă sumbră. Ei trebuiau sau să devină ucigași mai buni decît carnivorele din timpurile străvechi, sau să ajungă să pască mai bine decît ierbivorele din acele timpuri. Noi știm astăzi că, într-un fel, succesul a fost în ambele sensuri; dar agricultura este veche de numai cîteva mii de ani, iar aici este

vorba de milioane de ani. Exploatarea specializată a vieții plantelor în cîmp deschis era peste putința strămoșilor noștri ancestrali și a trebuit să aștepte dezvoltarea tehnicilor avansate ale timpurilor moderne. Sistemul digestiv necesar pentru o cucerire directă a resurselor de hrană ale pășunilor lipsea. Dieta de pădure bazată pe fructe și alune putea fi adaptată la o dietă bazată pe rădăcini și bulbi, la nivelul solului, dar limitările erau severe. În loc de a se întinde leneș la capătul unei ramuri după o fructă coaptă și suculentă, maimuța terestră, căutătoare de legume, ar fi fost nevoită să zgîrie și să scurme cu efort în pămîntul tare pentru prețioasa ei hrană.

Vechea sa dietă de pădure, totuși, nu era alcătuită în întregime din fructe și alune. Proteinele animale erau fără îndoială de mare importanță pentru ea. Se trăgea de altfel din neamul insectivorelor și căminul arboricol al strămoșilor fusese întotdeauna bogat în insecte. Gîndacii suculenți, ouăle, puii neajutorați din cuiburi, brotăceii și reptilele mici erau toate grăunțe pentru moara sa. Ba mai mult, ele nu puneau mari probleme sistemului său digestiv destul de generalizat. Jos la nivelul solului această sursă de hrană nu era cîtuși de puțin absentă și nimic nu o împiedica să-și sporească această parte a dietei. La început, ea nu a fost un adversar pe măsura ucigașului profesionist din lumea carnivorelor. Chiar și o mică mangustă, ca să nu mai vorbim de o pisică mare, o putea învinge și ucide. Dar erau animale tinere de tot felul, cele neajutorate sau cele bolnave, numai bune de înhățat, și primul pas pe calea hrănirii pe scară largă cu carne a fost ușor. Trofeele cu adevărat mari, totuși, erau înzestrate cu picioare lungi gen picioroange, gata a o lua la fugă, într-o clipă, cu viteze de-a dreptul imposibile. Animalele copitate, adevărate cămări de proteine, îi depășeau posibilitățile de acțiune.

Cu aceasta ajungem la aproximativ ultimul milion de ani al istoriei ancestrale a maimuței goale și la o serie de dislocări și dezvoltări tot mai dramatice. S-au întîmplat mai multe lucruri deodată, și este important a se conștientiza acest lucru. De cele mai multe ori, cînd se spune povestea, părțile ei separate sînt prezentate ca și cînd un progres major a condus la un altul, dar acest lucru induce în eroare. Maimuțele ancestrale care trăiau la nivelul solului aveau deja un creier mare și evoluat. Aveau ochi mari și mîini care apucau bine. Ca primate aveau, inevitabil, un oarecare grad de organizare socială. O dată cu presiunea puternică exercitată asupra lor de a-și spori îndrăzneala

în uciderea vînatului, au început să aibă loc schimbări vitale. Au cîştigat în verticalitate – au devenit alergătoare mai rapide, mai bune. Mîinile li s-au eliberat de sarcinile locomotoare – au devenit susţinătoare puternice, eficiente, de arme. Creierul le-a devenit mai complex – mai inteligent, mai rapid în luarea deciziilor. Aceste lucruri nu au urmat unul după altul într-o succesiune majoră, prestabilită; ele au înflorit împreună, un progres infim făcîndu-se mai întîi într-o direcţie şi apoi în cealaltă, fiecare impulsionînd-o pe cealaltă. Era pe cale a se forma o maimuţă-vînător, o maimuţă-ucigaş.

S-ar putea argumenta că evoluţia ar fi putut favoriza un pas mai puţin radical în sensul dezvoltării unui ucigaş mai apropiat de pisică sau de cîine, un fel de maimuţă-pisică sau maimuţă-cîine, prin simplul proces al măririi dinţilor şi unghiilor pentru a le transforma în arme sălbatice de genul colţilor şi al ghearelor. Dar aceasta ar fi pus maimuţa-de-sol ancestrală în competiţie directă cu deja foarte specializaţii ucigaşi pisici şi cîini. Ar fi însemnat să intre în competiţie cu aceştia în condiţiile impuse de ei, iar rezultatul ar fi fost fără îndoială dezastruos pentru primatele în discuţie. (După cîte cunoaştem, acest lucru poate să se fi întîmplat efectiv şi să fi fost un eşec atît de mare încît dovezile să nu mai fi fost descoperite.) În schimb, problema a fost abordată complet diferit, folosindu-se arme artificiale în locul celor naturale, şi a dat rezultate.

Pasul următor a fost de la folosirea uneltelor la confecţionarea acestora şi simultan cu această evoluţie s-au îmbunătăţit tehnicile de vînătoare, nu numai în privinţa armelor, ci şi în cea a cooperării sociale. Maimuţele-vînător vînau în haită şi, pe măsură ce tehnicile lor de a ucide se îmbunătăţeau, li se îmbunătăţea şi modul de organizare socială. Lupii adunaţi în haită atacă desfăşurat, dar maimuţa-vînător avea deja un creier mult mai bun decît al unui lup şi-l putea folosi în probleme de genul comunicării şi cooperării în grup. S-au putut dezvolta manevre din ce în ce mai complexe. Dezvoltarea creierului a făcut un pas înainte.

În esenţă era vorba de un grup de vînătoare alcătuit din masculi. Femelele erau prea ocupate cu creşterea generaţiei tinere pentru a mai putea să joace un rol major în urmărirea şi prinderea prăzii. Pe măsură ce complexitatea vînătorii a crescut iar incursiunile deveneau mai prelungite, a devenit esenţial pentru maimuţa-vînător să abandoneze drumurile cu ocolişuri, nomade ale strămaşilor. Era nevoie de un cămin

permanent, un loc în care să se întoarcă cu prada, unde femelele şi odraslele să aştepte şi să împartă hrana. Acest pas, aşa cum vom vedea în capitolele următoare, a avut efecte profunde asupra multor aspecte ale comportamentului, chiar al celor mai sofisticate maimuţe goale din zilele noastre.

Astfel, maimuţa-vînător a devenit o maimuţă teritorială. Întregul său model sexual, părintesc şi social a început să fie afectat. Vechiul său mod de viaţă de hoinăreală şi cules de fructe pălea rapid. Părăsise acum cu adevărat pădurea sa edenică. Era o maimuţă cu responsabilităţi. A început să-şi pună problema echivalentului preistoric al maşinilor de spălat şi al frigiderelor. A început să-şi sporească confortul de acasă – focul, depozitarea hranei, adăposturi artificiale. Dar aici trebuie să ne oprim pentru moment, pentru că ieşim din domeniul biologiei şi pătrundem în cel al culturii. Baza biologică a acestor paşi înainte constă în dezvoltarea unui creier suficient de mare şi complex care să-i permită maimuţei-vînător să-i parcurgă, dar forma exactă pe care o îmbracă nu mai este o chestiune de control genetic specific. Maimuţa-de-pădure, care a devenit maimuţa-de-sol, care a devenit maimuţă-vînător, care a devenit maimuţa-teritorială, devine acum o maimuţă a culturii şi trebuie ca pentru moment să ne oprim.

Se cuvine să reiterăm aici că, în această carte, nu ne preocupă masivele explozii culturale care au urmat, de care maimuţa goală din zilele noastre este atît de mîndră – progresul spectaculos ce a dus-o, în mai puţin de o jumătate de milion de ani, de la a face un foc la a face o navă spaţială. Este o poveste palpitantă, dar maimuţa goală este în pericol de a fi ameninţată cu totul de ea şi de a uita că, pe sub luciul de suprafaţă, ea este încă în foarte mare măsură o primată. ("Maimuţa-i maimuţă, pungaşii-s pungaşi, chiar în mătase şi purpură de-i îmbraci.") Pînă şi o maimuţă spaţială trebuie să urineze.

Numai privind cu atenţie la drumul parcurs în evoluţie şi apoi studiind aspectele biologice ale modului în care ne comportăm azi ca specie putem să ajungem cu adevărat la o înţelegere echilibrată, obiectivă, a extraordinarei noastre existenţe.

Dacă acceptăm istoria evoluţiei noastre aşa cum a fost expusă aici, atunci un fapt iese în evidenţă cu claritate: respectiv, că am apărut în esenţă ca primate prădătoare. Printre maimuţele cu şi fără coadă existente, acest lucru ne face

unici, dar asemenea transformari majore nu sint necunoscute in alte grupuri. Uriașul panda, de exemplu, este un caz perfect de proces invers. Pe cita vreme noi sintem vegetarieni deveniti carnivori, panda este un carnivor devenit vegetarian și, ca și noi, este in multe privințe o creatura extraordinara și unica. Ideea este ca o comutare majoră de acest gen produce un animal cu o dubla personalitate. O data ajuns dincolo de prag, el se implică in noul rol cu mare energie evolutiva, atit de mult incit poarta cu sine multe din vechile sale trasaturi. A trecut prea puțin timp pentru ca el sa se poată debarasa de toate vechile sale caracteristici in timp ce imbraca in grabă haina celor noi. Cind peștii ancestrali au cucerit pentru prima data uscatul, noile lor calitați terestre au țișnit inainte in timp ce ei continuau sa tirasca cu sine pe cele vechi, de animale acvatice. Este nevoie de milioane de ani pentru ca un model animal complet nou sa se perfectioneze, iar formele de pionierat sint de obicei amestecaturi cu adevarat foarte ciudate. Maimuța goala este o astfel de amestecatura. Întregul sau corp, modul sau de viața au fost angrenate intr-o existenta in sinul padurii, pentru ca apoi brusc (brusc in sens evolutionist) sa fie aruncata intr-o lume in care putea supraviețui numai daca incepea sa traiasca precum un lup priceput, care-și cara armele cu el. Trebuie sa examinam acum modul exact in care acest lucru i-a afectat nu numai corpul, ci și in special comportamentul, și in ce forma resimțim influenta unei atari moșteniri in prezent.

O modalitate de a face acest lucru este de a compara structura și modul de viața al unei primate"pur" culegatoare de fructe cu o "pura" carnivora. O data ce ne-am lamurit asupra diferentelor esențiale legate de cele doua metode diferite de hranire, putem apoi sa reexaminam situația maimutei goale pentru a vedea cum s-a realizat amestecatura de care vorbeam.

Stelele cele mai stralucitoare din galaxia carnivorelor sint, pe de o parte, lupii și ciinii sălbatici și, pe de alta parte, marile pisici ca leii, tigrii și leoparzii. Ele sint frumos echipate cu organe de simț perfectionate pină la finețe. Simțul lor auditiv este ascuțit, iar urechile lor externe se pot răsuci intr-o directie sau alta pentru a detecta cel mai slab foșnet sau fornait. Ochii, deși slabi in privința detaliului static și al culorii, le sint incredibil de sensibili la cea mai mică mișcare. Simțul mirosului le este atit de bun incit ne este greu a-l intelege. Probabil ca ele incearcă senzația unui peisaj de mirosuri. Nu numai ca sint capabile să detecteze un anumit miros cu o precizie fara greș, ci sint de asemenea capabile sa culeagă separat nuantele componente ale unui miros complex. Experientele efectuate cu ciini in 1953 au indicat ca la ei simtul mirosului este de un milion pină la o mie de milioane de ori mai ascuțit decit al nostru. Aceste rezultate uimitoare au fost de atunci incoace puse sub semnul indoielii, iar ulterior, teste mai atente nu le-au putut confirma, dar pină și cele mai precaute estimări plasează simțul mirosului la ciine la de aproximativ o suta de ori mai bun decit al nostru.

Pe linga acest echipament senzorial de prima clasa, ciinii salbatici și marile pisici au o conformatie minunat de atletică. Pisicile s-au specializat ca sprinteri iuți ca fulgerul, ciinii ca alergatori de cursa lunga de mare rezistența. Cind ucid, pot pune in acțiune maxilare puternice, dinți ascuțiți, salbatici și, in cazul pisicilor mari, membre anterioare cu musculatura puternica inarmata cu gheare uriașe, ascuțite ca pumnalele.

Pentru aceste animale, actul de a ucide a devenit un scop in sine, un act de consumație. Este adevarat ca ele rareori ucid in mod absurd și fara rost, dar daca, in captivitate, uneia dintre aceste carnivore i se dă hrana gata ucisa, impulsul ei de a vina este departe de a fi satisfacut. De fiecare data cind un ciine domestic este luat la plimbare de catre stapinul sau, sau cind i se arunca un baț pa care sa-l urmareasca și sa-l prinda, i se satisface nevoia vitala de a vina intr-un fel pe care nici o cantitate de hrana conservata nu i-l poate inlocui. Chiar și cea mai indopata pisica domestica cere o plimbare nocturna dupa prada și șansa de a sari pe o pasare nebanuitoare.

Sistemul lor digestiv este obișnuit sa accepte perioade de post comparativ lungi urmate de ospețe exagerate. (Un lup, de exemplu, poate minca o cincime din greutatea totala a corpului sau la o singura masa – echivalentul unei fripturi de 13–18 kg pe care eu sau dumneavoastra am devora-o la o singura masa.) Hrana lor este de valoare nutritivă mare și prea puțin se pierde. Fecalele lor totuși, sint imprastiate și mirositoare, iar defecatia implica modele comportamentale speciale. În unele cazuri fecalele sint efectiv ingropate, iar locul este acoperit cu grijă. În altele, actul defecării este intotdeauna săvirșit la o distanta considerabilă de casă. Cind puii murdaresc vizuina, fecalele sint mincate de mama și casa este mentinuta curata in felul acesta.

Hrana este depozitată simplu. Hoiturile, sau parți din ele, pot fi ingropate, ca la ciini și anumite tipuri de pisici; sau pot fi carate sus intr-un copac-camară, ca la leopard. Perioadele de

intensa activitate atletica din timpul vinatului și al fazelor de ucidere se intercaleaza cu perioade de mare lene și relaxare. În timpul disputelor sociale, armele salbatice, atit de vitale pentru a ucide, constituie o potențială amenintare pentru viața și membrele animalului in dispute și rivalitati, oricit de minore. Daca doi lupi sau doi lei au ceva de impartit, ei sint ambii atit de puternic inarmați incit lupta ar putea duce ușor, intr-o chestiune de secunde, la mutilare sau moarte. Aceasta ar putea pune serios in pericol supraviețuirea speciei și, in decursul lungii evoluții care le-a dat acestor specii armele lor letale pentru uciderea prazii, ele au dezvoltat din necesitate și puternice inhibiții in privința utilizarii armelor asupra altor membri ai propriei specii. Aceste inhibiții par a avea o baza genetica specifica: ele nu trebuie sa fie invatate. S-au dezvoltat atitudini de supunere care in mod automat potolesc un animal dominant și-i inhiba atacul. Posedarea acestor semnale este o parte vitala a modului de viața al carnivorelor "pure".

Metoda efectiva de a vina variaza de la o specie la alta. Leopardul pindește sau se ascunde solitar și in ultima clipa se aruncă asupra prazii. Pentru cita[1] ea este o hoinareala atenta in cautarea prazii urmata de un sprint decisiv. La leu este de obicei o acțiune in grup, cu prada minata in panica de catre un leu spre ceilalți, care stau ascunși. Pentru o haita de lupi ea poate consta dintr-o manevra de incercuire urmata de o ucidere in grup. Pentru o haita de ciini salbatici africani este in mod tipic o urmarire fara mila, un ciine dupa altul mergind la atac pina cind prada in goana este slabita de pierderea singelui.

Studii recente facute in Africa au dezvaluit ca hiena patata este tot un vinator salbatic de haita și nu, așa cum s-a crezut intotdeauna, in primul rind un animal care se hranește cu stirvuri. Greșeala s-a facut deoarece haitele de hiene se formeaza numai noaptea, iar o hranire cu stirvuri de importanță minora a fost intotdeauna inregistrată in timpul zilei. Pot vina impreună pina la treizeci de animale. Ele intrec cu ușurință zebrele sau antilopele pe care le urmaresc și care nu indraznesc sa alerge cu viteza lor maxima de pe timp de zi. Hienele incep sa sfișie picioarele oricarei prazi pe care o ajung, pina cind una este suficient de ranita ca să ramina in urmă din turma aflată in goana. Toate hienele atunci converg

[1] Specie de leopard din India *(n.t.)*

spre aceasta, sfișiindu-i parțile moi pina cind cade și este ucisă. Hienele se stabilesc in comunități de vizuine. Grupul sau "clanul" care folosește acest cămin-baza poate numara intre zece și o sută de membri. Femelele nu se indeparteaza din jurul acestei baze, dar masculii sint mai mobili și pot hoinări prin alte regiuni. Între clanuri există o agresivitate considerabilă dacă indivizi hoinari sint prinși in afara teritoriului propriului clan, dar agresivitatea este redusă intre membrii aceluiași clan.

Împarțirea hranei este cunoscută ca fiind practicată de o serie de specii. Desigur, cind se ucide mult este carne suficientă pentru intregul grup de vinători și nu e nevoie de multa cearta, dar in unele cazuri impărțirea e dusă mai departe decit atit. Ciinii salbatici africani, de exemplu, sint cunoscuți prin aceea că-și regurgitează hrana unul altuia după ce s-a terminat vinatoarea. În unele cazuri au făcut acest lucru intr-o asemenea măsura incit s-a spus despre ei că au un "stomac comun".

Carnivorele care au pui intimpină probleme considerabile in asigurarea hranei pentru progenitura lor in creștere. Leoaicele vinează și cară carnea inapoi la vizuină, sau inghit porții mari de carne pe care apoi o regurgitează pentru pui. Ocazional s-a relatat despre lei masculi care dau asistență in această chestiune, dar nu pare a fi o practică uzuală. Lupii masculi, pe de alta parte, sint cunoscuți prin aceea că străbat pină la cincisprezece mile[1] pentru a face rost de hrană, atit pentru femelă cit și pentru pui. Pot căra inapoi oase mari cu carne pentru ca cei mici să le roadă, sau pot inghiți bucăți de carne atunci cind ucid și apoi le regurgitează la intrarea in vizuină.

Acestea sint, așadar, unele dintre trăsăturile de principale ale carnivorelor specializate, așa cum se leagă ele de modul lor de viață de animale care vinează. Cum se compară ele cu cele ale maimuțelor cu și fără coadă, care sint culegătoare tipice de fructe?

Echipamentul senzorial al primatelor superioare este mult mai dominat de simțul văzului decit de simțul mirosului. În lumea lor de cățărătoare in copaci, a vedea bine este cu mult mai important decit a adulmeca bine, și ritul s-a scurtat considerabil, dind ochilor o vedere de ansamblu mult mai bună. În căutarea hranei, culorile fructelor sint indicii prețioase și, spre deosebire de carnivore, primatele și-au dezvoltat o foarte bună

[1] Aproximativ 24 km

vedere în culori. Ochii lor sînt de asemenea buni în înregistrarea detaliilor statice. Hrana lor este statică și detectarea mișcărilor infime este mai puțin vitală decît recunoașterea diferențelor subtile de formă și țesut. Auzul este important, dar mai puțin decît pentru ucigașii de pradă, și urechile lor externe sînt mai mici și le lipsește mobilitatea în răsucire pe care o au cele ale carnivorelor. Simțul gustului este mai rafinat. Dieta este mai variată și puternic aromată – sînt mai multe de gustat. În special există un răspuns pozitiv puternic la obiecte cu gust dulce.

Fizicul primatelor este bun pentru urcat și cățărat, dar nu e făcut pentru sprinturi de mare viteză pe sol și nici pentru acțiuni de uzură îndelungate. Este mai curînd corpul agil al unui acrobat decît structura solidă a unui atlet puternic. Miinile sînt bune pentru a apuca, dar nu pentru a sfîșia sau a lovi. Maxilarele și dinții sînt rezonabili de puternice, dar nu se compară cu aparatul masiv de prindere și sfărîmare al carnivorelor. Uciderea ocazională a unei prăzi mici, insignifiante, nu necesită eforturi deosebit de mari. A ucide nu este, de fapt, o parte esențială a modului de viață al primatelor.

Hrănirea se întinde pe o bună parte a zilei. În locul ospețelor pantagruelice urmate de posturi lungi, maimuțele cu și fără coadă mestecă tot timpul – o viață de gustări non-stop. Sînt, desigur, perioade de repaus, în mod obișnuit la miezul zilei și în timpul nopții, dar contrastul rămîne totuși izbitor. Hrana statică se află întotdeauna acolo, doar așteptînd să fie culeasă și mîncată. Tot ce au de făcut animalele este să se mute de la un loc cu hrană la altul, după cum li se schimbă gusturile, sau după cum fructele intră și ies din sezon. Nu se face nici o depozitare a hranei decît, pentru foarte puțin timp, în pungile umflate ale obrajilor anumitor maimuțe.

Fecalele sînt mai puțin mirositoare decît cele ale mîncătoarelor de carne și nu s-a dezvoltat vreun comportament special în vederea debarasării de ele, din moment ce cad din copaci pe jos și departe de animale. Cum grupul se mută tot timpul, există prea puțin pericolul ca o anumită zonă să devină exagerat de infestată sau de mirositoare. Chiar și marile maimuțe care își fac culcușul jos în paturi speciale își schimbă locul în fiecare noapte, astfel că nu au de ce să-și pună problema igienei culcușului. (Cu toate acestea, este oarecum surprinzătoare constatarea că 99 la sută din culcușurile de gorilă abandonate dintr-o zonă din Africa aveau bălegar de gorilă în ele și că în

73 la sută animalele au stat întinse pe el. Faptul constituie un risc de îmbolnăvire prin creșterea șanselor de reinfectare și este o ilustrare remarcabilă a dezinteresului fundamental față de fecale al primatelor.)

Datorită naturii statice și abundenței hranei, nu este nevoie ca grupul de primate să se despartă pentru a o căuta. Ele pot să se mute, să fugă, să se odihnească și să doarmă împreună într-o comunitate strîns unită, fiecare membru urmărind mișcările și acțiunile tuturor celorlalți. Fiecare individ al grupului va ști destul de bine, în orice moment, ce face fiecare din ceilalți. Este un procedeu total necarnivor. Chiar și la acele specii de primate care se despart din cînd în cînd, unitatea cea mai mică nu este niciodată alcătuită dintr-un singur individ. O maimuță solitară este o ființă vulnerabilă. Ei îi lipsesc puternicele arme naturale ale carnivorelor și în izolare cade ușor pradă ucigașilor ce stau la pîndă.

Spiritul de cooperare, care este prezent la vînătorii în haită, cum sînt lupii, este în mare parte absent în lumea primatelor. La ele, competitivitatea și dominația sînt la ordinea zilei. Competiția în ierarhia socială este, desigur, prezentă la ambele grupuri, dar e mai puțin temperată de acțiuni de cooperare în cazul maimuțelor. Manevrele complicate, coordonate, de asemenea nu sînt necesare: secvențele acțiunii de hrănire nu necesită a fi puse cap la cap într-un mod atît de complex. Primata poate trăi mult mai mult de la un minut la altul, de la mînă la gură.

Deoarece hrana primatei se găsește pretutindeni în jurul ei la îndemînă, nu este nevoie aproape deloc să acopere distanțe mari. Au fost studiate cu atenție grupuri de gorile sălbatice, cele mai mari dintre primatele actuale, și li s-au urmărit mișcările, astfel încît acum știm că ele parcurg în medie aproximativ o treime de milă[1] pe zi. Doar uneori se deplasează cîteva sute de picioare[2]. Carnivorele, prin contrast, trebuie frecvent să parcurgă multe mile la o singură incursiune după vînat. Se cunosc unele cazuri cînd au parcurs peste 50 de mile[3] după vînat, trebuindu-le cîteva zile pînă să se întoarcă acasă. Acest act al reîntoarcerii la un cămin stabil este tipic pentru carnivore, dar este cu mult mai puțin obișnuit printre maimuțe. Adevărat, un grup de primate trăiește într-o zonă

[1] Cca 535 m
[2] 1 picior = 30,479 cm
[3] Cca 80 km

destul de clar definită drept "acasă", dar noaptea își face culcușul oriunde se întîmplă să-și fi terminat peregrinările din timpul zilei. Ajunge să cunoască regiunea generală în care trăiește deoarece întotdeauna hoinărește încoace și încolo prin ea, dar tinde să folosească întreaga zonă mult mai la voia întîmplării. De asemenea, interacțiunea dintre o ceată și cea învecinată este mai puțin defensivă și mai puțin agresivă decît în cazul carnivorelor. Un teritoriu este, prin definiție, o zonă apărată și deci primatele nu sînt în mod obișnuit animale teritoriale.

Un lucru mărunt, dar care este relevant aici: carnivorele au purici dar primatele nu. Maimuțele cu și fără coadă sînt sîcîite de păduchi și de alți paraziți externi dar, contrar opiniei populare, ele sînt complet lipsite de purici, dintr-un motiv foarte clar. Pentru a-l înțelege, este necesar să examinăm ciclul de viață al puricelui. Această insectă își depune ouăle nu pe corpul gazdei sale, ci printre rosăturile din locul de dormit al victimei. Ouălor le sînt necesare trei zile pentru a sparge lăsînd să iasă larve mici, tîrîtoare. Aceste larve nu se hrănesc cu sînge, ci cu resturi care s-au acumulat în murdăria vizuinei sau bîrlogului. După două săptămîni ele țes o gogoașă și se metamorfozează în nimfă. Rămîn în această stare de adormire aproximativ încă două săptămîni pînă să iasă ca adulți, gata să sară pe un corp-gazdă adecvat. Astfel, cel puțin în prima sa lună de viață puricele este rupt de specia gazdei. Reiese clar de aici de ce un mamifer nomad, așa cum este o maimuță cu sau fără coadă, nu este sîcîit de purici. Chiar dacă cîțiva purici rătăciți se nimeresc pe unul și se împerechează cu succes, ouăle lor vor rămîne în urmă pe măsură ce grupul de primate se mută, iar cînd gogoașele se desfac nu va mai fi nici o gazdă "acasă" pentru ca legătura să poată continua. Puricii sînt prin urmare paraziți numai ai animalelor cu un cămin stabil așa cum sînt carnivorele tipice. Semnificația acestui fapt se va vedea imediat.

Comparînd diferitele moduri de viață ale carnivorelor și primatelor, m-am axat în mod firesc pe de o parte pe vînătorii tipici de cîmp deschis, iar pe de altă parte pe culegătorii de fructe tipici care trăiesc în pădure. Există anumite excepții minore de la regulile generale de ambele părți, dar acum trebuie să ne îndreptăm atenția asupra unei excepții majore – maimuța goală. În ce măsură a fost ea capabilă să se schimbe,

să-și îmbine moștenirea de mîncătoare de fructe cu nou-adoptatul regim de carnivoră? Ce tip anume de animal a devenit din această cauză?

Să începem cu aceea că avea un echipament senzorial nepotrivit vieții pe sol. Nasul îi era prea slab, iar urechile insuficient de sensibile. Fizicul îi era fără de speranță de inadecvat pentru epuizantele teste de rezistență și pentru sprinturi fulger. În privința personalității, aceasta era dominată mai curînd de spiritul competitiv decît de cel de cooperare și era neîndoielnic slabă în privința planificării și a concentrării. Dar din fericire avea un creier excelent, deja mai bun ca inteligență generală decît al rivalilor săi carnivori. Ridicîndu-și corpul în poziție verticală, modificîndu-și mîinile într-un fel și picioarele în altul, îmbunătățindu-și creierul în continuare și folosindu-l cît de intens putea, avea o șansă.

Acest lucru este ușor de spus, dar a trebuit un timp îndelungat pentru a se realiza, și a avut tot felul de repercusiuni asupra altor aspecte ale vieții sale zilnice, după cum vom vedea în capitolele ce urmează. În clipa de față nu trebuie să ne preocupe decît cum s-a realizat acest lucru și cum i-a afectat comportamentul la vînătoare și în hrănire.

Cum bătălia urma a fi cîștigată mai curînd de creier decît de forța mușchilor, trebuia făcut un pas evolutiv spectaculos care să-i mărească puterea creierului. Ceea ce s-a întîmplat a fost cam ciudat: maimuța vînător a devenit o maimuță infantilă. Acest truc în evoluție nu este unic; el s-a petrecut la un număr de cazuri complet separate. Spus foarte simplu, este un proces (numit neotenie) prin care anumite caractere juvenile sau infantile sînt reținute și prelungite în viața adultă. (Un exemplu faimos este axolotul, un fel de salamandră care poate rămîne în stadiul de mormoloc toată viața și poate crește în această stare.)

Modul în care acest proces al neoteniei ajută creierul primatelor să crească și să se dezvolte, se înțelege cel mai bine dacă analizăm fătul unei maimuțe tipice. Înainte de naștere creierul fetusului maimuței crește rapid în dimensiune și complexitate. Cînd animalul se naște, creierul său a atins deja șaptezeci la sută din mărimea finală a celui de adult. Restul de treizeci la sută se realizează repede în primele șase luni de viață. Chiar și un pui de cimpanzeu își încheie dezvoltarea creierului în decurs de douăsprezece luni de la naștere. Specia noastră, prin contrast, are la naștere un creier care este de numai douăzeci și trei la sută din mărimea sa finală de adult.

Creşterea rapidă continuă încă şase ani după naştere, iar întregul proces nu se termină pînă în jurul celui de-al douăzeci şi treilea an de viaţă.

Pentru dumneavoastră şi pentru mine, deci, creşterea creierului continuă aproximativ încă zece ani *după* ce am atins maturitatea sexuală, dar pentru cimpanzeu ea este terminată cu şase sau şapte ani *înainte* ca animalul să devină activ din punct de vedere reproductiv. Aceasta explică foarte clar ce se înţelege atunci cînd spunem că am devenit maimuţe infantile, dar este esenţial să explicăm această afirmaţie. Noi (sau mai degrabă, strămoşii noştri maimuţe-vînător) am devenit infantili în anumite privinţe, dar în altele nu. Ritmurile de dezvoltare ale diferitelor noastre proprietăţi s-au defazat. În timp ce sistemele noastre reproductive o luau repede înainte, creşterea creierului la noi rămînea în urmă. Şi tot aşa s-a întîmplat cu diferite alte părţi ale alcătuirii noastre, unele fiind foarte mult încetinite, altele doar puţin, iar altele deloc. Cu alte cuvinte, a fost un proces de infantilism diferenţiat. O dată ce tendinţa s-a pornit, selecţia naturală a favorizat menţinerea oricăror caracteristici din structura animalului care îl ajutau să supravieţuiască în noul său mediu ostil şi dificil. Creierul nu a fost singura parte a corpului afectată: poziţia corpului a fost şi ea influenţată în acelaşi mod. Un mamifer nenăscut îşi are axa capului în unghi drept cu axa trunchiului. Dacă s-ar naşte astfel capul său ar fi orientat în jos spre sol atunci cînd se mişcă pe cele patru picioare, dar înainte de naştere capul se roteşte spre înapoi, astfel ca axa sa este în linie cu cea a trunchiului. Deci, cînd se naşte şi umblă, capul îi este orientat spre înainte, aşa cum trebuie. Dacă un astfel de animal ar începe să umble pe picioarele posterioare în poziţie verticală, capul i-ar fi orientat spre în sus, privind la cer. Pentru un animal vertical, cum este maimuţa-vînător, este important aşadar să se păstreze unghiul capului din stadiul de fetus, menţinîndu-l în unghi drept cu corpul astfel ca, în ciuda noii poziţii în locomoţie, capul să privească înainte. Aceasta este, desigur, ceea ce s-a întîmplat şi, încă o dată, este un exemplu de neotenie, faza dinaintea naşterii fiind păstrată în cea postnatală şi în viaţa adultă.

Multe dintre celelalte caractere fizice speciale ale maimuţei-vînător pot fi redate astfel: gîtul lung şi subţire, aplatizarea feţei, dimensiunea mică a dinţilor şi erupţia lor întîrziată, absenţa încreţirii puternice a sprîncenelor şi nerotirea degetului mare de la picior.

Faptul că atît de multe caracteristici embrionare separate au fost de valoare potenţială pentru maimuţa-vînător în noua sa postură a reprezentat breşa evolutivă de care avea nevoie. Dintr-un singur salt neotenic ea şi-a putut dobîndi atît creierul de care avea nevoie cît şi corpul care să i se potrivească. Putea să alerge în poziţie verticală, cu mîinile libere pentru mînuirea armelor şi totodată şi-a dezvoltat creierul care să poată concepe armele. Mai mult decît atît, nu numai că a devenit mai inteligentă în manipularea obiectelor, ci a avut şi o copilărie mai lungă în timpul căreia putea învăţa de la părinţi şi de la alţi adulţi. Maimuţele fără coadă şi cimpanzeii sînt în copilărie jucăuşe, exploratoare şi inventive, dar faza aceasta moare repede. Copilăria maimuţei goale era, în această privinţă, prelungită direct pînă în viaţa adultă din punct de vedere sexual. Era timp din belşug pentru a imita şi a învăţa tehnici speciale ce fuseseră puse la punct de generaţiile anterioare. Slăbiciunile sale ca vînător fizic şi instinctiv puteau fi mai mult decît compensate prin inteligenţa şi posibilităţile sale imitative. Ea putea fi învăţată de către părinţi aşa cum nici un animal nu mai fusese învăţat pînă atunci.

Dar numai învăţarea nu era suficientă. Era necesară şi o contribuţie genetică. Modificările genetice de bază din natura maimuţei-vînător trebuiau să însoţească şi ele acest proces. Dacă cineva ar lua pur şi simplu o primată obişnuită, culegătoare de fructe, care trăieşte în pădure, de tipul celei descrise mai înainte şi i-ar da un creier mare şi un corp de vînător, ar fi dificil ca ea să devină o maimuţă cu succes la vînătoare fără alte cîteva modificări. Modelele sale comportamentale de bază ar fi greşite. Ea ar putea fi capabilă să cîntărească lucrurile şi să planifice într-un mod foarte inteligent, dar pornirile sale animalice de prim ordin ar fi de tip necorespunzător. Învăţarea ar lucra *împotriva* tendinţelor ei naturale, nu numai în comportamentul privind hrănirea, ci şi în comportamentul ei social general, agresiv şi sexual, şi în toate celelalte aspecte comportamentale de bază ale vechii sale existenţe de primată. Dacă aici nu s-ar lucra şi asupra modificărilor genetic controlate, atunci noua educaţie a tinerei maimuţe-vînător ar fi o sarcină obositoare, practic imposibilă. Pregătirea culturală poate realiza mult, dar oricît de strălucitoare ar fi maşinăria centrilor superiori ai creierului, ea necesită un sprijin considerabil din partea zonelor inferioare.

Dacă privim acum înapoi la diferenţele dintre o carnivoră "pură" tipică şi o primată "pură" tipică, putem vedea cum s-a ajuns probabil la ele. O carnivoră avansată separă acţiunile de căutare a hranei (vînatul şi ucisul) de acţiunile mîncatului. Ele au devenit două sisteme motivaţionale distincte deprinzînd numai parţial unul de celălalt. S-a ajuns la aceasta deoarece întreaga secvenţă este atît de lungă şi epuizantă. Actul hrănirii este prea îndepărtat şi astfel acţiunea de a ucide a devenit o recompensă prin ea însăşi. Cercetări asupra pisicilor au indicat chiar că secvenţa aici s-a subdivizat în continuare. Prinderea prăzii, uciderea ei, prepararea ei (jumulirea) şi mîncatul ei, fiecare îşi au propriile sisteme motivaţionale parţial independente. Dacă unul din aceste modele comportamentale este satisfăcut deplin, aceasta nu le satisface în mod automat şi pe celelalte.

Pentru primata culegătoare de fructe situaţia este complet diferită. Fiecare secvenţă de hrănire, cuprinzînd simpla căutare a hranei şi apoi înghiţirea ei imediată este comparativ atît de scurtă, încît nu este necesară o despărţire în sisteme motivaţionale separate. Acest lucru este ceva ce ar trebui schimbat, şi schimbat radical, în cazul maimuţei-vînător. Vînătoarea ar trebui să-şi aducă propria ei recompensă, nu ar mai putea să acţioneze ca o secvenţă a apetitului ce duce la consumarea mesei. Probabil, ca şi la pisică, vînarea, uciderea şi prepararea hranei şi-ar dezvolta fiecare propriile lor scopuri separate, independente, ar deveni fiecare scopuri în sine. Fiecare ar trebui atunci să-şi găsească expresia şi nu s-ar putea ca unul să fie estompat prin satisfacerea altuia. Dacă examinăm – aşa cum vom face într-un capitol ulterior – comportamentul legat de hrănire al actualelor maimuţe goale, vom vedea că există o mulţime de indicii că ceva de acest gen s-a şi întîmplat.

Pe lîngă faptul că a devenit un ucigaş biologic (în opoziţie cu unul cultural), maimuţa-vînător a trebuit, de asemenea, să-şi modifice repartiţiile în timp ale comportamentului său legat de masă. Au dispărut gustările minut-după-minut şi au apărut mesele consistente, distanţate. Hrana se depozita. În sistemul comportamental trebuia să se constituie o tendinţă fundamentală de a reveni la un cămin fix. Capacităţile de orientare şi de regăsire a căminului trebuiau îmbunătăţite. Defecaţia trebuia să devină un model comportamental organizat în spaţiu, o activitate privată (ca la carnivore), în locul uneia comune (ca la primate).

Am menţionat că un rezultat al utilizării unui cămin fix este că face posibilă parazitarea de către purici. Am mai spus despre carnivore că au purici, dar primatele nu. Dacă maimuţa-vînător era unică între primate prin aceea că avea un cămin fix, atunci ne-am aştepta ca ea să încalce regula primatelor şi în privinţa puricilor, şi pare sigur că aşa au stat lucrurile. Ştim că astăzi specia noastră este parazitată de aceste insecte şi că avem propriul nostru tip de purice – unul care aparţine unei specii diferite de alţi purici, unul care a evoluat o dată cu noi. Dacă a avut timp suficient pentru a se dezvolta într-o nouă specie, atunci trebuie că este cu noi într-adevăr de foarte mult timp, suficient de lung pentru a fi fost o companie nedorită încă de demult, din primele noastre zile de maimuţă-vînător.

Din punct de vedere social maimuţa-vînător a trebuit să-şi sporească instinctul de a comunica şi a coopera cu semenii săi. Expresiile faciale şi vocalizările au trebuit să devină mai complicate. Cu noile arme în mînă, a trebuit să dezvolte semnale puternice care să inhibe atacurile din interiorul grupului social. Pe de altă parte, cu un cămin fix pe care să-l apere, a trebuit să dezvolte răspunsuri agresive mai puternice faţă de membri grupurilor rivale.

Datorită cerinţelor noului său mod de viaţă, ea a trebuit să-şi atenueze puternicul instinct al primatelor de a nu părăsi niciodată grosul grupului.

Ca parte a nou instituitului spirit de cooperare şi datorită naturii eratice a resurselor de hrană, ea a trebuit să înceapă să-şi împartă hrana. Ca şi lupii paterni menţionaţi anterior, şi masculii maimuţei-vînător au trebuit să care rezerve de hrană acasă pentru femelele ce alăptau şi pentru puii lor care creşteau încet. Acest gen de comportament patern trebuia să fie o nouă direcţie evolutivă, pentru că regula generală a primatelor este că toată grija părintească vine din partea mamei. (Numai o primată înţeleaptă, ca maimuţa noastră-vînător, îşi cunoaşte tatăl.)

Datorită extrem de lungii perioade de dependenţă a celor mici şi a pretenţiilor lor multiple, femelele erau aproape încontinuu consemnate acasă. În această privinţă noul mod de viaţă al maimuţei-vînător a ridicat o problemă specială, pe care nu au cunoscut-o şi carnivorele "pure" tipice: rolul sexelor trebuia să devină mai distinct. Vînătorile, spre deosebire de cele ale carnivorelor "pure", au trebuit să ajungă a fi

organizate de grupuri alcătuite numai din masculi. Dacă era ceva care să acționeze împotriva firii primatelor, tocmai asta era. Deoarece nu se mai pomenise ca un mascul viril al primatelor să plece în căutare de hrană și să-și lase femelele neprotejate împotriva avansurilor altor masculi care s-ar întîmpla să treacă prin apropiere. Cu oricîtă pregătire culturală, problema nu se putea rezolva. Era ceva care cerea o modificare radicală în comportamentul social.

Răspunsul a fost realizarea unui cuplu. Maimuțele-vînător mascul și femelă trebuiau să se îndrăgostească și să-și rămînă credincioși unul altuia. Aceasta este o tendință comună multor altor grupuri de animale, dar este rară printre primate. Ea a rezolvat trei probleme dintr-o dată. A însemnat că femelele rămîneau legate de masculii lor individuali și credincioase lor în timpul cînd aceștia erau plecați la vînătoare. A însemnat că rivalitățile sexuale grave dintre masculi erau atenuate. Ceea ce a ajutat la dezvoltarea spiritului lor de cooperare. Dacă urmau să vîneze împreună cu succes, se cuvenea ca atît masculii mai slabi cît și cei mai puternici să-și aibă rolul lor. Ei trebuiau să joace un rol central și nu puteau fi aruncați la periferia societății, așa cum se întîmplă la atît de multe specii de primate. Mai mult, cu nou createle arme, exclusiv artificiale, masculul maimuței-vînător s-a văzut puternic constrîns să reducă orice sursă de neînțelegere în cadrul tribului. În al treilea rînd, crearea unei familii alcătuite dintr-un mascul și o femelă a însemnat că și progenitura avea de cîștigat. Sarcina grea a creșterii și pregătirii copilului care se dezvolta încet cerea o strînsă unitate a familiei. La alte grupuri de animale, fie ele pești, păsări sau mamifere, cînd este o povară prea mare pentru a o putea duce un singur părinte, constatăm formarea unui cuplu puternic, care-i leagă pe părinții mascul și femelă unul de celălalt pe toată durata sezonului creșterii puilor. Acest lucru este ceea ce s-a întîmplat și în cazul maimuțelor-vînător.

În acest fel, femelele erau sigure de sprijinul masculilor lor și se puteau devota îndatoririlor materne. Masculii erau siguri de loialitatea femelelor lor, erau pregătiți să le părăsească pentru vînătoare și evitau să se bată între ei pentru ele. Iar progeniturile se bucurau de maximum de grijă și atenție. Sună ca o soluție ideală, dar implică o schimbare majoră în comportamentul socio-sexual al primatelor și, așa cum vom vedea mai încolo, procesul nu a fost niciodată desăvîrșit. Reiese clar din

comportamentul actual al speciei noastre că această tendință a fost doar parțial încheiată și că vechile noastre instincte de primate continuă să reapară în forme minore.

Acesta este așadar modul în care maimuța-vînător și-a asumat rolul de carnivoră ucigașă și în conformitate cu care și-a modificat obiceiurile de primată. Am sugerat că toate au fost modificări biologice de bază mai curînd decît niște simple modificări de cultură, și că noile specii s-au modificat genetic în felul acesta. Poate o considerați o afirmație nejustificată. Poate aveți impresia – atît de puternică este îndoctrinarea culturală – că modificările ar fi putut foarte bine să apară prin învățare și dezvoltarea noilor tradiții. Mă îndoiesc de acest lucru. Nu trebuie decît să ne uităm la comportamentul speciei noastre din ziua de azi pentru a vedea că nu așa stau lucrurile. Progresele culturale ne-au dat un progres tehnologic din ce în ce mai impresionant, dar oriunde acesta se ciocnește de caracteristicile noastre biologice de bază întîmpină o rezistență puternică. Modelele comportamentale fundamentale fixate în primele noastre zile de maimuțe-vînător încă se fac simțite în tot ceea ce întreprindem, oricît de înălțător ar fi. Dacă organizarea activităților noastre mai pămîntești – hrănirea, teama, agresivitatea, sexul, grija părintească – s-ar fi dezvoltat numai prin mijloace culturale, nu încape îndoială că pînă acum ni le-am fi controlat mai bine și le-am fi modelat într-un fel sau altul astfel încît să corespundă extraordinarelor și crescîndelor cerințe la care le supun progresele noastre tehnologice. Dar n-am reușit acest lucru. Ne-am înclinat în mod repetat capul în fața naturii noastre animalice și am admis tacit existența fiarei complexe care se agită în noi. Dacă sîntem sinceri, vom mărturisi că vor trebui să treacă milioane de ani și să se petreacă același proces genetic care a pus fiara acolo, pentru a o modifica. Între timp, civilizațiile noastre incredibil de complicate vor putea să prospere numai dacă le proiectăm astfel încît să nu se ciocnească sau să nu tindă să suprime cerințele noastre animalice fundamentale. Din păcate, creierul nostru rațional nu este întotdeauna în acord cu creierul nostru sentimental. Sînt multe exemple care arată unde lucrurile au apucat-o pe un drum greșit, iar societățile umane s-au prăbușit ori s-au bagatelizat.

În capitolele ce urmează vom încerca să vedem cum s-a întîmplat acest lucru, dar mai întîi este o întrebare la care trebuie să răspundem – întrebarea pusă la începutul acestui

capitol. Cînd am întîlnit prima dată această specie ciudată am observat că avea o trăsătură care se detaşa imediat dintre celelalte, atunci cînd era plasată ca specimen într-un lung şir de primate. Trăsătura era pielea sa despuiată, ceea ce m-a determinat, ca zoolog, să numesc această ființă "maimuța goală". Am văzut între timp că i s-ar putea da oricît de multe nume adecvate: maimuța verticală, maimuța făuritoare de unelte, maimuța teritorială şi aşa mai departe. Dar nu ele au fost primele lucruri pe care le-am observat. Privită simplu, ca specimen zoologic într-un muzeu, goliciunea este cea care are un impact imediat, şi acesta este numele la care vom rămîne, chiar şi numai pentru a o alinia altor studii zoologice şi pentru a ne aminti că aceasta este maniera specială în care o abordăm. Dar care este semnificația ciudatei trăsături? De ce naiba să fi devenit maimuța-vînător o maimuță goală?

Din păcate fosilele nu ne pot ajuta în privința diferențelor la piele şi păr, aşa că habar nu avem cînd anume precis a avut loc marea denudare. Putem fi destul de siguri că nu s-a petrecut înainte ca strămoşii noştri să-şi fi părăsit căminele din pădure. Este o evoluție atît de ciudată încît pare mult mai probabil a fi fost încă o caracteristică a scenei marii transformări din cîmp deschis. Dar cum s-a întîmplat exact, şi cum a ajutat-o pe maimuța nou apărută să supraviețuiască?

Problema i-a frămîntat pe experți timp îndelungat şi multe teorii fanteziste au fost avansate. Una dintre cele mai promițătoare idei este că a fost parte integrantă a procesului de neotenie. Dacă examinați un pui de cimpanzeu la naştere veți constata că are capul bine acoperit cu păr, dar corpul îi este aproape neacoperit. Dacă această stare ar fi întîrziată în viața animalului adult, prin neotenie, aspectul părului cimpanzeului adult ar fi foarte asemănător cu al nostru.

Este interesant că la specia noastră suprimarea creşterii părului de către neotenie nu a fost dusă complet pînă la capăt. Fătul în creştere porneşte pe drumul acoperirii cu păr proprie mamiferelor, astfel că între a şasea şi a opta lună de viață intrauterină ajunge aproape complet învelit cu păr fin. Această haină fetală este cunoscută sub numele de *lanugo* şi nu este dată jos pînă cu puțin înainte de naştere. Nou-născuții prematuri vin uneori pe lume purtînd încă acest lanugo, spre groaza părinților, dar, cu excepția unor cazuri foarte rare, el cade foarte curînd. Nu se cunosc mai mult de aproximativ treizeci de cazuri înregistrate de familii cu progenitură care, maturizîndu-se, ajunge complet acoperită cu blană.

Chiar şi aşa, toți membrii adulți ai speciei noastre au un număr mare de fire de păr pe corp – mai multe, de fapt, decît rudele noastre cimpanzeii. Nu e atît că am pierdut fire întregi de păr cît faptul că ne-au crescut numai fire de păr anemice. (Întîmplător, acest lucru nu este valabil pentru toate rasele – negrii au suferit o pierdere a părului reală precum şi aparentă.) Faptul i-a determinat pe anumiți anatomişti să declare că nu ne putem considera o specie fără păr sau despuiată, iar o renumită autoritate în materie a mers pînă acolo încît să spună că afirmația potrivit căreia noi sîntem "cea mai puțin păroasă dintre toate primatele este, prin urmare, foarte departe de a fi adevărată; iar numeroasele teorii stranii care au fost avansate pentru a explica imaginara pierdere a firelor de păr sînt, cu părere de rău, nenecesare". Acest lucru în mod clar nu are sens. Este ca şi cum am spune că deoarece orbul are o pereche de ochi, el nu e orb. Din punct de vedere funcțional, sîntem puternic despuiați şi pielea noastră este expusă total lumii exterioare. Este o stare de lucruri care oricum trebuie explicată, indiferent cîte fire de păr minuscule putem număra cu lupa.

Explicarea prin neotenie ne dă numai un indiciu asupra modului în care s-a ajuns la dispariția blănii. Ea nu ne spune nimic despre valoarea nudității ca o caracteristică nouă ce a ajutat maimuța goală să supraviețuiască în mediul său ostil. S-ar putea argumenta că nu a avut nici o valoare, că a fost doar un rezultat secundar al altor modificări neotenice, mai vitale, ca de pildă dezvoltarea creierului. Dar aşa cum am văzut deja, procesul neoteniei este o întîrziere diferențiată a altor procese ale dezvoltării. Unele lucruri se încetinesc mai mult decît altele – vitezele creşterii se defazează. Este greu de crezut, prin urmare, că o trăsătură infantilă atît de periculoasă potențial precum nuditatea avea să fie lăsată să persiste pur şi simplu pentru că alte modificări se încetineau. Dacă nu ar fi avut o valoare specifică pentru noua specie, ar fi fost repede rezolvată prin selecție naturală.

Care a fost atunci valoarea pielii nude din punct de vedere al supraviețuirii? O explicație este că atunci cînd maimuța-vînător şi-a abandonat trecutul nomad şi s-a stabilit într-un cămin fix, vizuinele sale au devenit puternic infestate cu paraziți ai pielii. Folosirea aceloraşi locuri de dormit noapte de noapte se consideră a fi furnizat un teren anormal de propice dezvoltării unei game variate de căpuşe de tot felul, purici şi

gindaci pina intr-acolo incit situația crea un risc serios de imbolnăvire. Lepădindu-și haina de păr, locuitorii vizuinelor erau mai in măsură să facă față problemei.

Această idee ar putea avea un sîmbure de adevăr, dar cu greu ar fi putut fi de importanță majoră. Prea puține alte mamifere ce locuiesc in vizuini – și sint sute de specii din care să alegem – au luat această măsură. Oricum, dacă la nuditate s-a ajuns pe altă cale, se poate ca ea să fi inlesnit inlăturarea supărătorilor paraziți ai pielii, sarcină care și astăzi ocupă o bună parte din timpul primatelor păroase.

O altă idee mergind pe aceeași linie este că maimuța-vinător avea obiceiuri de hrănire atît de murdare incit o haină de blană s-ar fi năclăit și murdărit repede și, iarăși riscul de imbolnăvire. Se subliniază faptul că vulturii, care iși infig capul și gîtul in hoituri insingerate, și-au pierdut penele de pe aceste părți ale corpului; și că aceeași evoluție, extinsă asupra intregului corp, ar fi putut avea loc și la maimuțele-vinător. Dar capacitatea lor de a crea unelte cu care să ucidă și să jupoaie prada, nu se prea poate să o fi precedat pe aceea de a folosi alte obiecte pentru a-și curăța părul. Chiar și un cimpanzeu din sălbăticie folosește ocazional frunzele ca hirtie igienică atunci cind are probleme cu defecația.

S-a avansat chiar ideea că descoperirea focului a fost cea care a dus la pierderea hainei de blană. Se argumentează că maimuța-vinător ar fi simțit frigul doar in timpul nopții și că, o dată ce a dispus de luxul de a sta in jurul unui foc de tabără, s-a putut dispensa de blană putind astfel face față mai bine căldurii din timpul zilei.

O altă teorie, mai ingenioasă, este că, inainte de a deveni maimuță-vinător, maimuța-de-sol care părăsise inițial pădurea a cunoscut o fază indelungată de maimuță-acvatică. Ea este infățișată ca mutindu-se spre țărmurile mărilor tropicale in căutare de hrană. Acolo ar fi găsit moluște și crustacee și alte ființe litorale relativ din abundență, o rezervă de hrană mult mai bogată și mai atractivă decît cea din cimpie. La inceput s-ar fi grupat in jurul bazinelor naturale formate de stînci și al apelor de adincime mică, dar treptat ar fi inceput să inoate la adincimi mai mari și să se scufunde după hrană. În timpul acestui proces, se argumentează, și-ar fi pierdut părul la fel ca și alte mamifere care s-au reintors la apa mării. Numai capul, care ieșea deasupra nivelului apei, și-ar fi păstrat haina de blană pentru a-l apăra de razele directe ale soarelui. Apoi, mai

tirziu, cind uneltele sale (inițial create prin spargerea scoicilor deschise) au progresat suficient, ar fi părăsit leagănul litoralului indreptindu-se spre spațiile deschise ale cimpiei ca vinător in formare.

Se susține că această teorie explică de ce noi sintem astăzi atît de agili in apă, pe cind cimpanzeii, rudele noastre actuale cele mai apropiate, sint atît de neajutorați și se ineacă repede. Explică forma aerodinamică a corpului nostru și chiar și poziția noastră verticală, cea din urmă presupunindu-se a fi apărut pe măsură ce am pătruns tot mai adinc in apă. Ea lămurește o trăsătură ciudată a orientării firelor de păr ale corpului nostru. O examinare atentă dezvăluie că minusculele noastre rămășițe de fire de păr de pe spate diferă izbitor de cele ale altor maimuțe. La noi ele sint indreptate diagonal spre inapoi și spre interior, către șira spinării. Aceasta urmează direcția curentului de apă ce trece peste corpul unui inotător și indică faptul că, dacă haina de păr s-a modificat inainte de a fi pierdută, atunci s-a modificat exact cum trebuia pentru a se reduce rezistența intimpinată la inot. Se mai scoate in evidență faptul că sintem unici intre toate primatele prin aceea că sintem singurii care posedă un strat gros de grăsime subcutanată. Este interpretat ca echivalentul unturii unei balene sau foci, un mijloc izolator de compensare. Se accentuează faptul că nici o altă explicație nu s-a dat acestei trăsături a anatomiei noastre. Chiar și natura sensibilă a miinilor noastre este explicată prin teoria acvatică. O mină suficient de grosolană, la urma urmei, poate apuca un băț sau o piatră, dar este nevoie de o mină suplă, sensibilă pentru a pipăi hrana in apă. Probabil că acesta a fost modul in care maimuța-de-sol și-a dobindit inițial super mina sa, și apoi a trecut-o gata făcută maimuței-vinător. În final, teoria acvatică ii ințeapă pe tradiționalii vinători de fosile subliniind că au fost unici in insuccesul lor de a descoperi legăturile vitale ce lipsesc din trecutul nostru străvechi, și le vinde pontul că, dacă și-ar da osteneala să caute prin zonele ce alcătuiau coastele litorale africane de acum un milion și ceva de ani, ar putea găsi ceva ce i-ar avantaja.

Din păcate, acest lucru rămîne incă de făcut și, in ciuda dovezilor indirecte foarte tentante, teoriei acvatice ii lipsește un suport solid. Ea explică elegant o serie de trăsături speciale, dar cere in schimb acceptarea unei ipotetice faze evolutive majore pentru care nu există dovezi directe. (Chiar dacă in cele din urmă

se va dovedi a fi adevărată, ea nu va veni într-o contradicție flagrantă cu tabloul general al evoluției maimuței-vînător din maimuța-de-sol. Va însemna pur și simplu că maimuța-de-sol a trecut printr-o ceremonie mai mult decît salutară a botezului.)

Un argument complet diferit de alte ipoteze sugerează că, în loc să evolueze ca răspuns la mediul fizic, pierderea părului a fost o tendință socială. Cu alte cuvinte ea a început nu ca un mijloc mecanic, ci ca un semnal. Bucăți de piele neacoperită pot fi văzute la o serie de specii de primate iar în anumite cazuri ele par să acționeze ca semne de recunoaștere a speciei, permițînd unei maimuțe cu sau fără coadă să o identifice pe alta ca aparținînd propriului tip de maimuțe, sau altui tip. Pierderea părului de către maimuța-vînător este privită pur și simplu ca o caracteristică selectată arbitrar care s-a întîmplat a fi adoptată ca însemn al identității de către această specie. Desigur nu se poate nega că nuditatea pronunțată trebuie să fi făcut ca maimuța goală să fie uimitor de ușor de identificat, dar există numeroase alte căi mai puțin drastice de a atinge același scop fără sacrificarea unei haine izolatoare valoroase.

O altă sugestie mergînd pe aceeași linie prezintă pierderea părului ca o extindere a semnalizării sexuale. Se pretinde că mamiferele masculi sînt în general mai păroase decît femelele lor și că, prin extinderea acestei diferențe între sexe, femela maimuței goale a reușit să devină din ce în ce mai atractivă din punct de vedere sexual pentru mascul. Tendința de pierdere a părului ar afecta și masculul, dar într-o mai mică măsură și cu păstrarea unor zone speciale de contrast, cum ar fi barba.

Aceasta ultimă idee poate explica diferențele de sex în privința părului, dar iarăși, pierderea izolației corpului ar fi un preț mare numai pentru o înfățișare sexy, chiar și cu grăsime subcutanată ca mijloc de compensare parțială. O modificare a acestei idei este că nu a fost atît înfățișarea cît sensibilitatea la pipăit care era importantă din punct de vedere sexual. Se poate argumenta că expunîndu-și pieile nude unul altuia în timpul contactelor sexuale, atît masculul cît și femela ar deveni mai sensibili la stimulii erotici. La o specie care evolua spre perechea-cuplu, aceasta ar accentua efectul excitant al activităților sexuale și ar întări sudura cuplului prin intensificarea recompenselor copulării.

Poate cea mai comună explicație dată lipsei părului este că aceasta a apărut ca mijloc de răcorire. Ieșind din pădurile umbroase, maimuța-vînător s-a expus unei temperaturi mult mai mari decît cea cunoscută anterior și se presupune că și-a dat jos haina păroasă

pentru a nu se supraîncălzi. La suprafață explicația este destul de rezonabilă. Și noi, la urma urmei, ne scoatem jachetele într-o zi toridă de vară. Dar ea nu rezistă la o analiză mai profundă. În primul rînd, nici unul dintre celelalte animale (de aproximativ mărimea noastră) din cîmp deschis nu a procedat la fel. Dacă totul ar fi atît de simplu ne-am putea aștepta să vedem lei fără blană și șacali fără blană. În schimb aceștia au haine cu păr scurt, dar des. Expunerea pielii nude la aer mărește în mod cert șansele de pierdere a căldurii, dar în același timp ea crește cîștigul de căldură și riscul de vătămare datorită razelor solare, așa cum știe oricine face plajă. Experiențele din deșert au arătat că purtarea unei vestimentații ușoare reduce pierderea de căldură prin diminuarea evaporării apei, dar reduce și cîștigul de căldură din mediu cu 55 la sută din cifra obținută în condiții de nuditate totală. La temperaturi cu adevărat ridicate, hainele mai grele și libere, de tipul celor preferate în țările arabe, reprezintă o protecție mai bună chiar decît hainele ușoare. Ele opresc pătrunderea căldurii, dar totodată permit aerului să circule în jurul corpului și ajută la evaporarea transpirației răcoritoare.

În mod clar situația este mai complicată decît pare la început. Ea depinde mult de nivelurile exacte ale temperaturii mediului și de cantitatea de insolație directă. Chiar dacă presupunem că clima era favorabilă pierderii părului – adică moderat de caldă, dar nu toridă – tot mai trebuie să explicăm diferența izbitoare dintre haina naturală a maimuței goale și cea a altor carnivore din cîmp deschis.

Există o modalitate în care putem face acest lucru, și ea poate da cel mai bun răspuns de pînă acum la întreaga problemă a nudității noastre. Diferența esențială dintre maimuța-vînător și rivalii săi carnivori este că ea nu era fizic înzestrată pentru a țîșni fulgerător după pradă și nici chiar pentru a se angaja în urmăriri lungi și extenuante. Dar totuși, exact acest lucru trebuia să-l facă. A reușit datorită creierului său mai bun, care a determinat acțiuni mai inteligente și arme mai ucigătoare, dar în ciuda acestui fapt astfel de eforturi trebuie să fi fost pentru ea o încercare uriașă din punct de vedere al rezistenței fizice. Vînătoarea era atît de importantă pentru ea încît trebuia să se supună acestor eforturi, dar făcîndu-le este mai mult ca sigur că se supraîncălzea considerabil. Probabil că o puternică presiune selectivă a acționat în favoarea reducerii acestei supraîncălziri și orice mică îmbunătățire era binevenită, chiar dacă însemna sacrificii în alte direcții. Însăși supraviețuirea ei depindea de acest lucru. Acesta a fost cu siguranță factorul-cheie care a operat transformarea unei maimuțe-vînător

cu păr într-o maimuţă goală. Cu neotenia care să ajute evoluţia pe acest drum şi cu avantajele suplimentare de importanţă mai mică deja menţionate, devenea o variantă viabilă. Prin pierderea hainei grele de păr şi prin sporirea numărului de glande sudoripare pe toată suprafaţa corpului, se putea realiza o răcire considerabilă – nu pentru traiul din fiece clipă, ci pentru momentul suprem al vînătorii – cu producerea unei pelicule generoase de lichid care să se evapore de pe suprafaţa membrelor sale încordate şi a trunchiului expuse la aer.

Sistemul nu ar avea succes, desigur, dacă clima ar fi prea toridă, datorită vătămării pielii expuse, dar într-un mediu moderat de cald ar fi acceptabil. Este interesant că tendinţa a fost însoţită de dezvoltarea unui strat de grăsime subcutanat, ceea ce indică faptul că în alte perioade era necesar să se menţină corpul cald. Dacă aceasta pare să contrabalanseze pierderea hainei de păr, nu trebuie uitat că stratul de grăsime ajută la menţinerea căldurii corpului în condiţii de frig, fără a stînjeni evaporarea transpiraţiei cînd se produce supraîncălzirea. Combinarea părului redus cu sporirea numărului de glande sudorifice şi cu stratul de grăsime de sub piele pare să le fi dat strămoşilor noştri care munceau din greu tocmai ce le trebuia, dacă ţinem seama că vînătoarea era unul dintre cele mai importante aspecte ale noului lor mod de viaţă.

Deci, iată Maimuţa Goală, verticală, vînînd, purtînd arme, teritorială, neotenică, deşteaptă, primată prin ascendenţă şi carnivoră prin adopţiune, gata de a cuceri lumea. Dar ea este o orientare foarte nouă şi experimentală, iar modelele noi au adeseori imperfecţiuni. Pentru ea principalele necazuri vor proveni din faptul că progresele sale de natură culturală o vor lua cu mult înaintea celor genetice. Genele sale vor rămîne în urmă şi i se va aminti constant că, în ciuda tuturor realizărilor sale în modelarea mediului, ea este totuşi în adîncul sufletului o biată maimuţă goală.

Ajunşi în acest punct, putem să-i lăsăm trecutul în urmă şi să vedem cum îi merge în ziua de azi. Cum *se comportă* maimuţa goală modernă? Cum îşi rezolvă străvechile probleme ale hrănirii, luptei, împerecherii şi creşterii celor mici? În ce măsură creierul său computer a fost capabil să-i reorganizeze instinctele de mamifer? Poate că a trebuit să facă mai multe concesii decît îi place să recunoască. Vom vedea.

CAPITOLUL DOI

SEXUL

DIN punct de vedere sexual maimuţa goală se găseşte astăzi într-o situaţie oarecum confuză. Ca primată este atrasă într-o direcţie, în calitate de carnivoră prin adopţiune este ademenită spre o alta, iar ca membru al unei comunităţi complicate şi civilizate este antrenată către a treia cale.

Mai întîi, ea îşi datorează toate calităţile sexuale de bază strămoşilor ei maimuţe de pădure, culegătoare de fructe. Aceste caracteristici au fost apoi modificate drastic pentru a se potrivi cu noul său mod de viaţă, de vînător în cîmp deschis. A fost destul de dificil, dar apoi ele, la rîndul lor, au trebuit să fie adaptate astfel ca să se potrivească dezvoltării rapide a unei structuri sociale tot mai complexe şi mai determinate din punct de vedere cultural.

Prima dintre aceste schimbări, de la culegătorul de fructe sexual la vînătorul sexual, s-a realizat pe o perioadă de timp relativ lungă şi cu destul succes. A doua schimbare a avut mai puţin succes. A avut loc prea repede şi a fost impusă ca depinzînd mai curînd de inteligenţă şi de aplicarea constrîngerii prin învăţare, decît de modificări biologice bazate pe selecţie naturală. S-ar putea spune că nu atît progresul civilizaţiei a modelat comportamentul sexual modern, cît comportamentul sexual a dat forma civilizaţiei. Dacă vi se pare o afirmaţie ce merge prea departe, să-mi expun mai întîi punctul de vedere şi apoi putem relua controversa la sfîrşitul capitolului.

Pentru început, trebuie să stabilim cu precizie cum se comportă astăzi maimuţa goală cînd se manifestă din punct de vedere sexual. Acest lucru nu e atît de uşor pe cît pare, datorită marii variabilităţi ce există atît între societăţi cît şi în interiorul lor. Singura soluţie este de a lua rezultate medii obţinute pe eşantioane largi din cele mai reuşite societăţi. Societăţile

mici, înapoiate şi nereuşite pot fi în mare măsură ignorate. Ele pot avea obiceiuri sexuale fascinante şi bizare, dar biologic vorbind, ele nu mai reprezintă direcţia principală a evoluţiei. Într-adevăr este foarte posibil ca tocmai comportamentul sexual neobişnuit sa fi contribuit la transformarea lor în eşecuri biologice ca grupuri sociale.

Cele mai multe din informaţiile detaliate de care dispunem provin dintr-un număr de studii efectuate cu eforturi deosebite în ultimii ani în America de Nord şi se bazează în mare măsură pe această cultură. Din fericire, biologic ea este o cultură foarte mare şi reuşită şi putem, fără a ne teme exagerat de denaturări, să o luăm ca reprezentativă pentru maimuţa goală modernă.

Comportamentul sexual la specia noastră trece prin trei faze caracteristice: formarea perechii, activitatea precopulatorie şi copularea, de obicei, dar nu întotdeauna, în această ordine. Etapa formării perechii, numită uzual curtare, este remarcabil de prelungită faţă de standardele animale, durînd frecvent săptămîni şi chiar luni de zile. Ca la multe alte specii ea se caracterizează printr-un comportament experimental, contradictoriu, implicînd conflicte între teamă, agresiune şi atracţie sexuală. Nervozitatea şi ezitările se reduc treptat dacă semnalele sexuale reciproce sînt suficient de puternice. Acestea implică expresii complexe ale feţei, poziţii ale corpului şi vocalizări. Cele din urmă implică semnale sonore ale vorbirii, foarte specializate şi simbolizate, dar în egală măsură de important, ele prezintă partenerului de sex opus un ton distinct de vocalizare. Despre un cuplu care-şi face curte se spune adesea că "îşi şoptesc dulci nimicuri" şi această expresie rezumă clar semnificaţia tonului vocii în opoziţie cu ceea ce este rostit.

După etapele iniţiale ale afişării vizuale şi vocale, apar contacte simple între corpuri. Acestea însoţesc de obicei locomoţia, care sporeşte considerabil acum cînd cei ce constituie perechea se află împreună. Contactele mînă-în-mînă şi braţ-la-braţ sînt urmate de contacte gură-faţă şi gură-la-gură. Apare îmbrăţişarea reciprocă, atît static cît şi în timpul mersului. Sînt obişnuite pornirile bruşte în fugă spontană, în jocul de-a prinselea, în sărituri şi dans şi pot reapărea şabloane de joacă juvenilă.

O bună parte din această fază a formării perechii poate avea loc în public, dar cînd se trece în faza premergătoare copulării, este căutată intimitatea şi modelele comportamentale

ce urmează se desfăşoară în izolare faţă de alţi membri ai speciei, cît mai departe posibil. O dată cu faza premergătoare copulării apare ca izbitoare adoptarea tot mai des a unei poziţii orizontale. Contactele corp-la-corp sporesc atît ca forţă cît şi ca durată. Poziţiile unul lîngă celălalt de mică intensitate duc la contacte faţă-faţă de mare intensitate. Aceste poziţii se pot menţine multe minute şi chiar cîteva ore, în timp ce semnalele vocale şi vizuale devin treptat mai puţin importante, iar cele tactile tot mai frecvente. Ultimele implică mici mişcări şi apăsări de diferite intensităţi cu toate părţile corpului, dar în special cu degetele, mîinile, buzele şi limba. Îmbrăcămintea este parţial sau total înlăturată şi stimularea tactilă piele-pe-piele este extinsă pe o suprafaţă cît mai mare posibil.

Contactele gură-la-gură ating cea mai mare frecvenţă şi cea mai lungă durată în această fază, presiunea exercitată de buze variind de la delicateţe extremă la violenţă extremă. În timpul răspunsurilor de intensitate mai mare buzele sînt despărţite iar limba este introdusă în gura partenerului. Mişcările active ale limbii sînt apoi folosite pentru a stimula pielea sensibilă din interiorul gurii. Buzele şi limba mai sînt aplicate şi pe multe alte zone ale corpului partenerului, în special pe lobii urechilor, pe gît, şi pe organele genitale. Masculul acordă o atenţie deosebită sînilor şi sfîrcurilor femelei, iar contactul cu buzele şi limba se prelungeşte aici într-un lins şi supt mai minuţios. O dată contactate, organele genitale ale partenerului pot deveni şi ele ţinta unor acţiuni repetate de acest gen. Cînd se întîmplă acest lucru, masculul se concentrează în mare măsură asupra clitorisului femelei, femela asupra penisului masculului, deşi sînt implicate şi alte zone în ambele cazuri.

Pe lîngă sărutat, lins şi supt, gura mai este aplicată pe diferite zone ale corpului partenerului pentru a muşca cu diferite intensităţi. În mod obişnuit nu înseamnă mai mult decît o ciugulire uşoară a pielii, sau o ciupire delicată, dar poate deveni uneori o muşcătură puternică sau chiar dureroasă.

Intercalat între runde de stimulare orală a corpului partenerului, şi adesea însoţind-o, pipăitul este şi el mult practicat. Mîinile şi degetele explorează întreaga suprafaţă a corpului, concentrîndu-se în special asupra feţei şi, mai intens, asupra feselor şi a regiunii genitale. Ca şi la contactele orale, masculul acordă o atenţie deosebită sînilor şi sfîrcurilor femelei. Oriunde se plimbă, degetele lovesc şi mîngîie repetat. Din cînd în cînd apucă cu forţă şi îşi înfig unghiile adînc în carne.

Femela poate apuca penisul masculului, sau îl poate mingiia numai, simulînd mișcările copulării, iar masculul stimulează organele genitale ale femelei, îndeosebi clitorisul, în mod asemanator, din nou adesea cu mișcari ritmice.

Pe lîngă aceste contacte cu gura, cu mîna și în general corporale, există și o tendința – în perioada de intensă activitate pre-copulatorie – de a-și freca ritmic organele genitale de corpul partenerului. Se observa de asemenea o tendința puternica de alaturare și încrucișare a brațelor și picioarelor, cu contracții ocazionale puternice ale mușchilor, astfel încît corpul este proiectat într-o stare de tensiune violenta, urmată de relaxare.

Aceștia sînt, așadar, stimulii sexuali care sînt dați partenerului în timpul rundelor de activitate premergătoare copulării, și care generează suficientă excitație sexuala fiziologica pentru ca să se producă copularea. Copularea începe cu introducerea penisului masculului în vaginul femelei. Acest lucru se face în mod obișnuit cu cuplul fată în față, masculul deasupra, femelei, ambii în poziție orizontala, cu picioarele femelei depărtate. Sînt multe variante ale acestei poziții, așa cum vom discuta mai tîrziu, dar ea este cea mai simplă și cea mai obișnuită. Masculul începe apoi o serie de mișcari ritmice pelviene de tip du-te-vino. Ele pot varia considerabil ca forța și viteza, dar într-o situație lipsită de inhibiție sînt de obicei mai degrabă rapide și adînc penetrante. Pe măsură ce copularea înaintează există tendința de a reduce cantitativ contactele orale și manuale sau cel puțin de a le reduce finețea și complexitatea. Cu toate acestea, formele acum subsidiare, de stimulare mutuală continuă încă într-o oarecare măsură aproape pe tot parcursul secvențelor copularii.

Faza copulării este de obicei mult mai scurtă decît cea premergătoare. Masculul ajunge la actul mistuitor al ejaculării spermei în cîteva minute în cele mai multe cazuri, dacă nu sînt utilizate tactici deliberate de întîrziere. Alte primate femele par să nu ajungă la apogeu în secvențele sexuale, dar maimuța goală este neobișnuită în această privință. Dacă masculul continuă copularea pentru o perioadă de timp mai lungă, femela ajunge și ea în cele din urmă la un moment de maxim consum, o experiență exploziv orgasmică, la fel de violentă și eliberatoare ca și a masculului, și fiziologic identică cu ea în totul, cu singura excepție evidentă a ejaculării spermei. Unele femele pot ajunge la acest punct foarte repede, altele deloc, dar în medie el este atins între 10 și 20 de minute de la începerea copulării.

Este ciudat că există această discrepanță între mascul și femelă în ceea ce privește timpul necesar pentru a ajunge la apogeul actului sexual și la eliberarea din încordare. Este o chestiune ce va trebui discutată în detaliu mai tîrziu cînd va fi analizată semnificația funcțională a diferitelor șabloane sexuale. Este suficient să spunem în acest punct că masculul poate depăși factorul timp și poate conduce femela la orgasm, fie prin prelungirea și intensificarea stimularii premergătoare copulării, astfel încît ea este deja puternic excitată înainte de a avea loc introducerea penisului, sau el poate utiliza tactici de autoinhibiție în timpul copulării pentru a-și întîrzia propriul apogeu, sau poate continua copularea imediat după ejaculare și înainte de a-și pierde erecția, sau poate să se odihnească pentru puțin timp și apoi să se copuleze pentru a doua oară. În cazul din urmă, apetitul său sexual redus va face automat să-i trebuiască mult mai mult timp pentru a ajunge la următorul apogeu ceea ce îi va da femelei suficient timp cu această ocazie pentru a și-l atinge pe al ei.

După ce ambii parteneri au ajuns la orgasm urmează, în mod normal, o perioadă considerabilă de epuizare, relaxare, odihnă și deseori somn.

De la stimulii sexuali trebuie să ne îndreptăm acum atenția către reacțiile sexuale. Cum răspunde corpul la toată această stimulare intensă? La ambele sexe au loc însemnate intensificări ale pulsului, ale tensiunii și respirației. Aceste schimbari încep în timpul activităților premergătoare copulării și ating un maxim în timpul apogeului copulării. Pulsul, care, în condiții normale, este cuprins între 70 – 80 pe minut, crește pînă la 100 în timpul primelor faze ale excitației sexuale, apoi urcă pînă la 130 în timpul excitației intense și atinge un maxim de aproximativ 150 în momentul orgasmului.

Tensiunea, care începe la aproximativ 120, urcă pînă la 200 sau chiar 250 la apogeul actului sexual. Respirația devine mai adîncă și mai rapidă pe măsură ce excitația crește și apoi, pe măsură ce se apropie orgasmul, devine un gîfîit prelungit, adesea însoțit de gemete și mormăieli ritmice. La apogeu, fața poate fi contorsionată, cu gura larg deschisă și nările dilatate, asemănător cu ceea ce se vede la un atlet la limita efortului, sau la cineva care n-are aer.

O altă schimbare majoră care are loc în timpul excitării sexuale este o schimbare puternică a repartizării sîngelui, din regiunile de profunzime către zonele de suprafață ale corpului.

Această forțare totală a unui surplus de singe in piele duce la o serie de rezultate remarcabile. Ea creează nu numai un corp care se simte, in general, mai cald la atingere – aprinderea sau focul sexual – ci și modificări specifice intr-o serie de zone specializate. La intensități mari ale excitației apare o roșeață sexuală caracteristică. Ea se poate vedea cel mai adesea la femelă, la care apare de obicei in regiunea stomacului și partea superioara a abdomenului, apoi se intinde către partea superioara a sinilor, a toracelui, in general, intre sini și pe părțile lor laterale sfirșind, in cele din urmă, sub sini. Fața și gitul pot fi și ele implicate. La femelele cu un răspuns foarte intens poate cuprinde și zona inferioara a abdomenului, umerii, coatele, iar la orgasm, coapsele, fesele și spatele. In anumite cazuri, ea poate acoperi intreaga suprafață a corpului. A fost descrisă ca o erupție de tipul pojarului și pare a fi un semnal sexual vizual. Ea apare, dar in mai puține cazuri și la mascul unde, la fel, incepe din regiunea superioară a abdomenului, se răspindește pe piept, pe git și pe față. Ocazional acoperă și antebrațele și coapsele. O dată ce s-a ajuns la apogeu, roșeața sexuala dispare rapid estompindu-se in ordine inversă succesiunii in care a aparut.

Pe lingă roșeața sexuală și vasodilatația generală are loc și o vasocongestie pronunțată a diferitelor organe dilatabile. Aceasta acumulare de singe este cauzată de faptul că arterele pompeaza singe in aceste organe mai repede decit pot venele sa-l evacueze.

Starea respectiva poate fi menținută o perioadă de timp considerabila deoarece umflarea vaselor de singe din organe contribuie ea insăși la inchiderea venelor care incearcă să evacueze singele. Aceasta are loc la buze, nas, lobii urechilor, sfircuri și organe genitale la ambele sexe și de asemenea la sinii femelelor. Buzele devin umflate, mai roșii și mai ieșite in afară ca oricind. Părțile moi ale nasului se umflă, iar nările se dilată. Lobii urechilor se ingroașă și se umflă și ei. Sfircurile se măresc și se intăresc la ambele sexe, dar mai mult la femele. (Aceasta se datorește nu numai vasocongestiei, ci și contracției musculare a sfircurilor.) Lungimea sfircurilor femelei crește cu pină la un centimetru, iar diametrul sfircului cu pină la jumătate de centimetru. Regiunea areolară de piele pigmentată din jurul sfircurilor se inflamează și se colorează mai intens la femelă, dar nu și la mascul. Totodată sinul femelei se

mărește considerabil. Cind se ajunge la orgasm sinul unei femele obișnuite crește cu pină la 25% din mărimea sa normală. El devine mai tare, mai rotunjit și mai pronunțat.

Organele genitale ale ambelor sexe suferă modificări considerabile, pe măsura ce excitația crește. In pereții vaginului femelei are loc o masivă vasocongestie care duce la lubrifierea rapidă a traiectului vaginal. In unele cazuri aceasta se poate realiza in citeva secunde de la inceputul activității premergătoare copulării. Are loc o alungire și o dilatare a celor două treimi superioare ale traiectului vaginal, lungimea totală a vaginului crescind pină la 10 centimetri in faza de puternică excitație sexuală.

Pe masură ce se apropie orgasmul, se produce o umflare a treimii inferioare a traiectului vaginal, iar in timpul orgasmului propriu-zis are loc o contracție prin spasm muscular a acestei regiuni, de două pină la patru secunde, urmată de contracții ritmice la intervale de opt zecimi de secundă. La fiecare orgasm sint trei pină la cincisprezece astfel de contracții ritmice.

Pe durata excitației, organele genitale ale femelei se dilată considerabil. Labiile exterioare se deschid și se pot mări de două pină la trei ori față de normal. Labiile interioare se dilată și ele de două sau de trei ori față de diametrul normal și ajung să depășească invelișul protector al labiilor exterioare, adăugind prin aceasta incă un centimetru la lungimea totală a vaginului. Pe măsură ce excitația crește apare o a doua modificare puternică a labiilor interioare. Deja vasocongestionate și proeminente, ele iși schimbă acum culoarea in roșu aprins.

Clitorisul (corespondentul la femelă al penisului masculului) devine și el mai mare și mai proeminent cind incepe excitația sexuală, dar pe măsură ce excitația se intensifică, dilatația labială tinde să mascheze această modificare, iar clitorisul este retras sub invelișul labial. El nu poate in această etapă tirzie să fie stimulat de penis, dar in starea sa de dilatare și sensibilizare poate fi incă afectat indirect de presiunea ritmică la care este supus prin mișcările de penetrație ale masculului.

Penisul suferă o modificare considerabilă o dată cu excitarea sexuală. Din starea sa moale, flască, se dilată, se intărește și se ridică prin intermediul unei intense vasocongestii. Lungimea sa normală, medie, de 9 centimetri și jumătate

creşte cu şapte pînă la opt centimetri. Diametrul creşte şi el considerabil, dînd speciei cel mai mare penis erect dintre toate primatele actuale.

În momentul apogeului sexual al masculului au loc puternice contracţii musculare ale penisului care expulzează lichidul seminal în traiectul vaginal. Primele dintre aceste contracţii sînt cele mai puternice şi au loc la intervale de 0,8 dintr-o secundă – aceeaşi rată ca şi contracţiile vaginale orgasmice ale femelei.

Pe durata excitaţiei pielea scrotală a masculului se strînge şi mobilitatea testiculelor este redusă. Ele sînt ridicate printr-o scurtare a canalelor seminale (aşa cum, într-adevăr, sînt ele la frig, teamă şi mînie) şi sînt ţinute strîns alipite de corp. Vasocongestia zonei duce la dilatarea testiculelor cu pînă la 50% sau 100%.

Iată, aşadar, principalele modificări care afectează configuraţia corporală a masculului şi a femelei ca urmare a activităţii sexuale. O dată ce s-a ajuns la apogeu toate transformările notate sînt rapid inversate, iar individul în repaus de după actul sexual revine repede la starea fiziologică normală, liniştită. Există un răspuns final, post-orgasmic ce merită menţionat. Poate apărea o sudaţie abundentă atît a masculului cît şi a femelei imediat după apogeul sexual şi fenomenul poate avea loc indiferent cît de mult sau cît de puţin efort fizic a fost depus în activităţile sexuale anterioare. Totuşi, deşi nu este legată de consumul fizic total, ea are o legătură cu intensitatea orgasmului în sine. Pelicula de sudoare apare pe spate, coapse şi partea superioară a pieptului. Sudoarea poate curge de la subsuori. În cazuri de mare intensitate, întregul trunchi, de la umeri pînă la coapse, poate fi implicat. Palmele şi tălpile transpiră şi ele, iar cînd faţa se înroşeşte poate apărea transpiraţia şi pe frunte şi deasupra buzei superioare.

Acest scurt rezumat al stimulilor sexuali ai speciei noastre şi al răspunsurilor la aceştia poate acum servi ca bază pentru discutarea semnificaţiei comportamentului nostru sexual în relaţie cu originea şi modul nostru general de viaţă, dar mai întîi merită subliniat că diferitele stimulente şi răspunsuri menţionate nu au toate aceeaşi frecvenţă. Unele apar inevitabil ori de cîte ori un mascul şi o femelă practică o activitate sexuală, dar altele se manifestă numai într-un număr limitat de cazuri. Chiar şi aşa, ele au o frecvenţă suficient de mare pentru a fi socotite drept "caracteristici ale speciei". În privinţa

răspunsurilor corpului, roşeaţa în actul sexual se întîlneşte la 75% din femele şi la aproximativ 25% din masculi. Erecţia sfîrcurilor este universală la femele, dar apare numai la 60% din masculi. Sudaţia abundentă după orgasm este o trăsătură a 33% atît din masculi cît şi din femele.

Cu excepţia acestor cazuri specifice, majoritatea celorlalte reacţii corporale menţionate sînt totdeauna prezente deşi, desigur, intensitatea şi durata lor efectivă variază în funcţie de circumstanţe.

Un alt punct ce trebuie clarificat este modul în care aceste activităţi sexuale sînt repartizate pe întreaga durată a vieţii individului. În primul deceniu de viaţă nu poate avea loc o activitate sexuală adevărată la nici unul dintre sexe. La copiii mici se poate observa mult din aşa-numita "joacă sexuală", dar pînă ce femela nu a început să ovuleze iar masculul să ejaculeze, în mod evident şabloanele sexuale nu pot apărea. Menstruaţia începe la unele femele la vîrsta de zece ani şi, pînă la paisprezece ani, 80% din tinerele femele au o menstruaţie activă. Pînă la 19 ani o au deja toate. Dezvoltarea părului pubian, lăţirea şoldurilor şi umflarea sînilor însoţesc această modificare şi, de fapt, o preced puţin. Creşterea generală a corpului se derulează mai încet şi nu se termină pînă în al douăzeci şi unulea an.

Prima ejaculare la băieţi nu are loc de obicei pînă nu au unsprezece ani, astfel că ei sînt din punct de vedere sexual mai întîrziaţi decît fetele. (Cea mai timpurie ejaculare înregistrată este la opt ani, dar este un lucru cît se poate de ieşit din comun.) Pînă la doisprezece ani, 25% din băieţi au avut experienţa primei ejaculări, iar pînă la paisprezece ani o au deja 80%. (În acest moment, aşadar, ei le-au ajuns din urmă pe fete.) Vîrsta medie pentru prima ejaculare este treisprezece ani şi zece luni. Ca şi la fete, aceasta este însoţită de modificări caracteristice. Părul începe să crească pe corp, în special în regiunea pubiană şi pe faţă. Succesiunea lui obişnuită de apariţie este: regiunea pubiană, subsuoară, zona de deasupra buzelor, obrajii, bărbia, şi apoi, mult mai treptat, pieptul şi celelalte părţi ale corpului. În locul lăţirii şoldurilor are loc o lărgire a umerilor. Vocea devine mai gravă. Această ultimă schimbare se observă şi la fete, dar într-o măsură mult mai mică. La ambele sexe se manifestă şi o accelerare a creşterii organelor genitale propriu-zise.

Este interesant că, dacă se măsoară reacţia de răspuns sexual în funcţie de frecvenţa orgasmului, masculul ajunge mult mai repede la performanţa de vîrf decît femela. Deşi masculii îşi încep procesul de maturizare sexuală la un an, un an şi ceva după fete, ei ating apogeul orgasmic în adolescenţă, în timp ce fetele nu îl ating pînă pe la 25 sau chiar 30 de ani. De fapt, femela speciei noastre trebuie să aibă vîrsta de 29 de ani pentru a putea intra în rezonanţă intimă cu orgasmul unui mascul de 15 ani. Numai 23% din femelele de 15 ani au trăit deja experienţa orgasmului, iar cifra se ridică numai la 53% pînă la vîrsta de 20 de ani. Pînă la 35 de ani ajunge la 90%.

Masculul adult realizează în medie aproximativ trei orgasme pe săptămînă, şi peste 7% ejaculează zilnic sau de mai multe ori pe zi. Frecvenţa cea mai ridicată a orgasmului la masculul normal este între 15 şi 30 de ani, şi apoi scade constant de la 30 de ani pînă la bătrîneţe. Capacitatea de a ejacula de mai multe ori se diminuează, iar unghiul la care penisul realizează erecţia scade şi el. Erecţia poate fi menţinută în medie aproape o oră spre vîrsta de 20 de ani, dar scade numai la 7 minute la 70 de ani. Cu toate acestea, 70% din masculi sînt încă activi din punct de vedere sexual la vîrsta de 70 de ani.

Un tablou asemănător de diminuare a sexualităţii se întîlneşte şi la femelă, o dată cu înaintarea în vîrstă. Încetarea mai mult sau mai puţin bruscă a ovulaţiei nu reduce în mod marcant intensitatea răspunsului sexual, cînd populaţia este luată ca întreg. Există, totuşi, mari variaţii individuale în ceea ce priveşte influenţa sa asupra comportamentului sexual.

Cea mai mare parte a activităţii copulatorii despre care discutăm are loc atunci cînd partenerii formează o pereche. Aceasta poate lua forma unei căsătorii recunoscute oficial, sau a unei legături neoficiale oarecare. Marea frecvenţă a copulării non-maritale, care se ştie că există, nu trebuie considerată ca implicînd o promiscuitate aleatorie. În majoritatea cazurilor ea implică obişnuita curtare şi comportamentul tipic de formare al perechii, chiar dacă perechea rezultată nu este destul de durabilă. Aproximativ 90% din populaţie ajunge să formeze perechi, dar numai 50% din femele şi 84% din masculi trăiesc experienţa copulării înainte de căsătorie. Pînă la vîrsta de 40 de ani, 26% din femelele măritate şi 50% din masculii însuraţi trăiesc experienţa copulării extraconjugale. De asemenea, perechile oficiale se destramă complet într-un număr de cazuri

şi sînt abandonate (0,9%, în 1956, în America, de exemplu). Mecanismul de constituire a perechilor la specia noastră, deşi foarte puternic, este departe de a fi perfect.

Acum cînd avem toate aceste fapte înaintea noastră putem începe să punem întrebări. Cum ne ajută să supravieţuim modul în care ne comportăm din punct de vedere sexual? De ce ne comportăm în felul acesta şi nu altfel? Putem fi ajutaţi la aceste întrebări dacă mai punem una: cum este comportamentul nostru sexual în comparaţie cu cel al altor primate actuale?

Imediat putem vedea că există o activitate sexuală mult mai intensă la propria noastră specie decît la oricare alte primate, inclusiv cele cu care ne înrudim cel mai îndeaproape. La ele, lunga fază a curtării lipseşte. Cu greu vreuna din maimuţele cu şi fără coadă stabileşte relaţii tip cuplu îndelungate. Şabloanele premergătoare copulării sînt scurte şi de obicei nu constau în altceva decît cîteva expresii faciale şi simple vocalizări. Copularea însăşi este şi ea foarte scurtă. (La babuini, de exemplu, timpul scurs de la montă pînă la ejaculare nu este mai lung de 7 pînă la 8 secunde, cu un total de nu mai mult de cincisprezece mişcări pelviene, adesea mai puţine.) Femela pare a nu trăi experienţa unui apogeu. Dacă există ceva ce ar putea fi numit orgasm, acela este un răspuns trivial în comparaţie cu cel al femelei speciei noastre.

Perioada de receptivitate sexuală a femelei maimuţei cu sau fără coadă este mai restrînsă. De obicei ea durează numai aproximativ o săptămînă, sau puţin mai mult, din ciclul lor lunar. Chiar şi aceasta este un progres faţă de mamiferele inferioare, la care este limitată mai drastic la timpul efectiv al ovulaţiei; dar la specia noastră tendinţa primatelor către o receptivitate mai îndelungată a fost împinsă pînă la limită, astfel încît femela este receptivă practic tot timpul. O dată ce femela maimuţei cu coadă sau fără coadă este gestantă, sau alăptează, ea încetează de a mai fi sexual activă. Din nou, specia noastră şi-a întins activitatea sexuală şi în aceste perioade, aşa încît numai cu puţin înainte şi cu puţin după naştere, copularea este serios limitată.

Categoric, maimuţa goală este cea mai sexy primată actuală. Pentru a afla cauza trebuie să privim din nou înapoi la originea sa. Ce s-a întîmplat? Mai întîi a trebuit să vîneze dacă vroia să supravieţuiască. În al doilea rînd, a trebuit să aibă un creier mai bun care să depăşească handicapul corpului său

neadecvat vînătorii. În al treilea rînd, a trebuit să aibă o copilărie mai lungă pentru a-i creşte un creier mai mare şi pentru a-l educa. În al patrulea rînd, femelele au trebuit să se preocupe numai de copii în timpul cît masculii vînau. În al cincilea rînd, masculii au trebuit să coopereze unul cu altul la vînătoare. În al şaselea rînd, ei au trebuit să stea vertical şi să utilizeze arme pentru ca vînătoarea să fie încununată de succes. Nu vreau să las să se înţeleagă că aceste modificări au avut loc în această ordine; dimpotrivă, ele s-au petrecut fără îndoială treptat şi în acelaşi timp, fiecare modificare contribuind şi la cealaltă. Pur şi simplu enumer cele şase modificări majore, de bază, ce au avut loc o dată cu evoluţia maimuţei-vînator. Inerente acestor modificări sînt, cred eu, toate ingredientele necesare pentru a alcătui actuala noastră complexitate sexuală.

Să începem prin a spune că masculii trebuiau să fie siguri că femelele aveau să le fie fidele cînd le lăsau singure şi se duceau la vînat. Astfel femelele au trebuit să dezvolte o tendinţă de formare a perechilor. Dacă era ca masculii mai slabi să coopereze la vînătoare, lor trebuia să li se dea mai multe drepturi sexuale. Femelele ar fi trebuit să fie cu mai multă larghețe împărţite, organizarea sexuală să fie mai democratică, mai puţin tiranică. Totodată, tendinţa de a forma perechi ar fi trebuit să fie mult mai puternică şi la masculi. Mai mult, masculii erau acum înarmaţi cu arme aducătoare de moarte, iar rivalităţile sexuale erau mult mai periculoase: din nou, un motiv serios ca fiecare mascul să fie satisfăcut cu o singură femelă. Peste toate acestea erau obligaţiile, mult mai mari pentru părinţi, faţă de odraslele care creşteau încet. Trebuia dezvoltat un comportament parental, iar îndatoririle părinţilor împărţite între mamă şi tată; un alt motiv serios pentru un cuplu puternic.

Luînd această situaţie ca punct de pornire putem vedea acum cum alte lucruri au decurs din ea. Maimuţa goală a trebuit să-şi dezvolte capacitatea de a se îndrăgosti, pentru a se canaliza sexual către un singur partener pentru a crea un cuplu. Oricum aţi lua-o, se ajunge la acelaşi lucru. Cum a reuşit ea să o facă? Care au fost factorii care i-au favorizat această tendinţă? Ca primată, ea avea deja înclinaţia de a forma cupluri nedurabile, de cîteva ore sau poate chiar şi cîteva zile, dar acum tendinţă trebuia intensificată şi extinsă. Un lucru care i-a venit în ajutor a fost propria sa copilărie prelungită. În timpul anilor lungi de creştere avea şansa să-şi

dezvolte o relaţie personală adîncă cu părinţii, relaţie mult mai puternică şi durabilă decît ar fi putut cunoaşte oricare maimuţă tînără. Pierderea acestei legături cu părinţii o dată cu maturizarea şi independenţa crea un "vid de relaţie" – gol ce trebuia umplut. Era prin urmare deja pregătită pentru dezvoltarea unei legături noi, la fel de puternică, care s-o înlocuiască pe cealaltă.

Chiar dacă era suficient pentru a-i intensifica nevoia de a forma un nou cuplu, tot ar mai fi trebuit ceva în plus care să-l menţină. El trebuia să dureze suficient de mult pentru lungul proces de creştere al unei familii. Dacă se îndrăgostea, trebuia să rămînă îndrăgostită. Dezvoltînd o fază de curtare prelungită şi excitantă putea asigura prima condiţie, dar mai trebuia ceva şi după aceea. Metoda cea mai simplă şi cea mai directă de a realiza acest lucru era de a face activităţile "în doi" ale perechii mai complicate şi mai recompensante. Cu alte cuvinte, să facă sexul mai sexy.

Cum s-a realizat aceasta? În toate modurile posibile, pare a fi răspunsul. Dacă privim acum înapoi la comportamentul maimuţei goale din ziua de azi, putem vedea cum a prins formă modelul. Receptivitatea sporită a femelei nu poate fi explicată numai prin creşterea natalităţii. Este adevărat că fiind pregătită să se copuleze cînd se află încă în faza maternă de creştere a unui copil, femela măreşte natalitatea. Cu perioada de dependenţă foarte lungă, ar fi fost un dezastru dacă s-ar fi întîmplat aşa. Dar aceasta nu poate explica de ce ea este gata să primească masculul şi să aibă apetit sexual pe parcursul fiecăruia din ciclurile ei lunare. Ea ovulează numai la o anumită dată în timpul ciclului, astfel încît copularea în tot restul timpului nu poate avea o funcţie de procreare. Ponderea mare a copulării la specia noastră are în vedere evident nu producerea de progenituri, ci cimentarea cuplului asigurînd partenerilor sexuali recompense reciproce. Consumarea repetată a actului sexual la o pereche-cuplu este deci categoric nu un fel de produs sofisticat, decadent al civilizaţiei moderne, ci o tendinţă adînc înrădăcinată, cu fundament biologic şi sănătoasă din punct de vedere al evoluţiei speciei noastre.

Chiar şi cînd a încetat să treacă prin ciclurile lunare – cu alte cuvinte, cînd este însărcinată – femela îşi păstrează receptivitatea faţă de mascul. Acest lucru este şi el deosebit de important deoarece, în sistemul un mascul – o femelă ar fi periculos ca masculul să fie frustrat o perioadă prea îndelungată. S-ar pune în pericol legătura cuplului.

Pe lingă creşterea de timp în care activităţile sexuale pot avea loc, activităţile înseşi au fost perfecţionate. Viaţa de vînători care ne-a dat pielea nudă şi miini mai sensibile ne-a dat şi posibilitatea unor contacte corp la corp, stimulative din punct de vedere sexual. În faza precopulatorie, acestea joacă un rol major. Mîngîierea, frecarea, apăsarea şi dezmierdarea sînt practicate din plin şi depăşesc de departe orice am întîlnit la alte specii ale primatelor. De asemenea, organele specializate cum sînt buzele, lobii urechilor, sfîrcurile, sînii şi organele genitale sînt bogat înzestrate cu terminaţii nervoase şi au devenit foarte sensibile la stimularea erotică tactilă. Lobii urechilor într-adevăr, par a se fi dezvoltat exclusiv în acest scop. Anatomiştii i-au numit adesea anexe fără rost, "excrescenţe de grăsime inutile". În limbajul comun ei sînt explicaţi ca "rămăşite" din timpul cînd aveam urechi mari. Dar dacă ne uităm la alte specii ale primatelor, vedem că ele nu posedă lobi cărnoşi la urechi. Se pare nu numai că nu sînt o rămăşiţă, ci sînt ceva nou, şi cînd descoperim că sub influenţa stimulării sexuale ei se congestionează, se umflă şi devin hipersensibili, nu încape îndoială că evoluţia lor este legată exclusiv de formarea încă a unei zone erogene. (Surprinzător, rolul umilului lob al urechii a fost cam neglijat în acest context, dar merită de remarcat că s-au înregistrat cazuri atît de mascul cît şi de femelă care au ajuns efectiv la orgasm ca urmare a stimulării lobilor urechilor.) Este interesant de remarcat că nasul proeminent, cărnos al speciei noastre este o altă trăsătură unică şi misterioasă pe care anatomiştii nu o pot explica. Cineva a denumit-o "o variaţiune exuberantă fără nici o semnificaţie funcţională". Este greu de crezut că ceva atît de pozitiv şi distinct, de genul anexelor primatelor, să fi evoluat fără nici o funcţie. Dacă cineva citeşte că pereţii laterali ai nasului conţin un ţesut spongios, erectil, care duce la lărgirea nasului şi dilatarea nărilor prin vasocongestie în timpul stimulării sexuale, acel cineva începe să se mire.

Asemănător repertoriului tactil îmbunătăţit, există unele progrese pe plan vizual, am zice unice. Expresiile faciale complexe joacă un rol important aici, deşi evoluţia lor se leagă de îmbunătăţirea comunicării şi în multe alte contexte. Ca specie a primatelor, noi avem musculatura facială cea mai bine dezvoltată şi cea mai complexă din întreaga grupă. Într-adevăr, avem sistemul de expresie facială cel mai subtil şi complex dintre toate animalele actuale. Făcînd mişcări infime ale

musculaturii din jurul gurii, nasului, ochilor, sprincenelor şi ale frunţii, şi recombinînd aceste mişcări în multiple feluri, putem transmite o întreagă gamă de modificări complexe ale stărilor sufleteşti. În timpul relaţiilor sexuale, îndeosebi în timpul fazei iniţiale a curtării, aceste expresii sînt de o importanţă covîrşitoare. (Forma lor exactă va fi discutată într-un alt capitol.) În timpul stimulării sexuale pupilele se dilată şi ele şi, deşi este o modificare mică, putem fi mai sensibili la ea decît ne dăm seama. Suprafaţa globilor oculari străluceşte şi ea.

Ca şi lobii urechilor şi nasul proeminent, buzele speciei noastre sînt o trăsătură unică, neîntîlnită altundeva la primate. Desigur, toate primatele au buze, dar nu răsfrînte în afară ca ale noastre. Cimpanzeul poate să-şi scoată buzele în afară şi să şi le răsfrîngă într-o bosumflare exagerată, expunîndu-şi în acest fel mucoasa care în mod normal stă ascunsă în interiorul gurii. Dar buzele sînt ţinute numai pentru scurt timp în această poziţie înainte ca animalul să revină la faţa sa normală, cu "buze subţiri". Noi, pe de altă parte, avem buze permanent scoase în afară, rulate spre înapoi. Unui cimpanzeu probabil îi părem a fi permanent bosumflaţi. Dacă aveţi vreodată ocazia să fiţi îmbrăţişaţi de un cimpanzeu prietenos, sărutul pe care vi-l poate aplica atunci viguros pe gît nu vă va mai lăsa nici o îndoială asupra capacităţii lui de a transmite un semnal tactil cu buzele. Pentru cimpanzeu acesta este mai degrabă un semnal de salut decît unul sexual, dar la specia noastră el este folosit în ambele contexte, contactul prin sărut devenind deosebit de frecvent şi prelungit în timpul fazei premergătoare copulării. Legat de această dezvoltare se presupune că era mai convenabil a avea suprafeţele mucoasei sensibile permanent expuse, astfel încît contracţiile muşchilor speciali din jurul gurii să nu trebuiască menţinute pe durata contactelor prelungite prin sărut, dar aceasta nu este întreaga poveste. Buzele cu mucoasa expusă au ajuns la o formă bine definită şi caracteristică. Ele nu s-au estompat în pielea facială din jur, ci s-au delimitat printr-o linie bine definită. În felul acesta au devenit şi un important mijloc de semnalizare vizuală. Am văzut deja că stimularea sexuală produce o umflare şi o înroşire a buzelor, iar delimitarea clară a acestei zone a contribuit evident la fineţea acestor semnale, făcînd ca modificările subtile ale buzelor să fie mai uşor de recunoscut. Totodată, desigur, chiar şi în lipsa stimulării ele sînt mai roşii decît restul pielii feţei şi

prin simpla lor existentă, fara a indica modificari ale stării fiziologice, ele acționează ca semnale de reclamă, atrăgind atenția asupra prezenței unei structuri tactile sexuale.

Uimiti de semnificatia buzelor noastre mucoase unice, anatomiștii au afirmat ca evoluția lor "nu este deocamdată pe deplin ințeleasă" și au sugerat că, probabil se leagă de cantitatea de supt sporita care este necesară sugarului la sinul mamei. Dar și la puiul de cimpanzeu suptul este foarte eficient și ocupa o buna parte din timp și buzele sale mai musculoase și mai puternice la apucat ar parea, la urma urmei, ca sint mai bine inzestrate pentru acest scop. De asemenea, aceasta nu poate explica dezvoltarea unei margini bine definite intre buze si restul fetei. Nu poate explica nici diferențele izbitoare in privința buzelor dintre populațiile cu piele albă și cele cu piele neagră. Daca, pe de alta parte, buzele sint privite ca mijloace de semnalizare vizuala, aceste diferențe sint mai ușor de ințeles. În cazul in care condițiile climatice impun o piele de culoare mai inchisă, se acționează impotriva capacitatii de semnalizare vizuala a buzelor prin reducerea contrastului de culoare. Daca ele sint intr-adevăr importante ca semnale vizuale, atunci este de așteptat o evolutie compensatorie, și este exact ceea ce pare a se fi intimplat, buzele negroide mentinindu-și pregnanța, prin aceea ca au devenit mai mari și mai ieșite in afara. Ceea ce au pierdut in contrastul de culoare au recistigat prin marime și formă. De asemenea, marginile buzelor negroide sint delimitate mai pronunțat. "Tivitura buzelor" raselor mai palide iese in evidența prin cute mai proeminente care sint de culoare mai deschisa decit restul pielii. Din punct de vedere anatomic, aceste caractere negroide nu par a fi primitive, ci mai degraba reprezintă un progres pe linia specializarii regiunii buzelor.

Mai sint și o serie de alte semnale sexuale vizuale evidente. La pubertate, dupa cum am menționat deja, ajungerea la o maturizare pe deplin funcționala este semnalizată prin dezvoltarea unor smocuri de păr vizibile, in special in regiunea organelor genitale și a subsuorilor, iar la mascul și pe fata. La femela are loc o creștere rapida a sinilor. Forma corpului se modifica și ea, acesta devenind mai lat in umeri, la mascul, și in bazin, la femela. Modificările nu numai că diferențiază individul matur din punct de vedere sexual de cel imatur, dar majoritatea deosebesc și masculul matur de femela matură. Ele

nu acționeaza numai ca semnale ce dezvăluie ca sistemul sexual este acum funcțional, ci și indica, in fiecare caz, daca acesta este masculin sau feminin.

Sinii mariți ai femelei sint de obicei considerați ca fiind in primul rind o dezvoltare cu scop matern mai degraba decit sexual, dar se pare ca exista puține dovezi in favoarea acestei pareri. Alte specii ale primatelor asigură o cantitate de lapte abundenta pentru progenitura lor și totuși nu dezvolta sinii umflați emisferici, bine definiți. Femela speciei noastre este unica printre primate din acest punct de vedere. Dezvoltarea unor sini proeminenți de formă caracteristică pare a fi incă un exemplu de semnalizare sexuală. Faptul ar fi devenit posibil și ar fi fost incurajat prin evoluția pielii nude. Niște sini umflați la o femelă acoperită cu un veșmint de păr ar fi cu mult mai puțin pregnanți ca mijloace de semnalizare, dar o dată ce părul a disparut ei ar ieși clar in evidență. Pe linga propria formă pregnantă, ei servesc și la concentrarea atenției vizuale asupra sfircurilor și fac ca erecția acestora ce insoțește stimularea sexuală sa fie mai evidentă. Zona de piele pigmentată din jurul sfircurilor, care iși intensifică culoarea in timpul stimulării sexuale, acționează și ea in aceeași direcție. Nuditatea pielii face posibile și anumite semnale de schimbare a culorii. Acestea apar la alte animale in zone limitate, acolo unde există petice nude, dar s-au extins mai mult la specia noastră. Înroșirea se manifestă cu o frecvență deosebit de ridicata in timpul primelor etape de curtare ale comportamentului sexual și, in fazele ulterioare de stimulare mai intensă, apare pigmentarea cu pete de roșeața datorată actului sexual. (Din nou, aceasta este o formă de semnalizare pe care rasele cu pielea de culoare inchisă au trebuit să o sacrifice in favoarea unei cerințe climatice. Dar noi știm că și rasele respective suferă aceste modificari deoarece, deși sint invizibile ca transformari de culoare, o examinare minuțioasă ar pune in evidență modificări semnificative in țesutul pielii.)

Înainte de a părăsi intreaga rețea de semnale sexuale vizuale trebuie sa analizăm un aspect mai neobișnuit al evoluției lor. Pentru aceasta, trebuie sa trecem in revistă unele lucruri mai ciudate care au afectat corpul unora dintre verii noștri primate inferioare, maimuțele cu coadă. Cercetări germane recente au dezvăluit că anumite specii au inceput să se autoimite. Cele mai clare exemple de acest fel sint mandrilul și babuinul gelada. Mandrilul mascul are un penis roșu-aprins cu pete scrotale albastre de o parte și de alta. Aranjamentul culo-

ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea şi ultimul ingredient: civilizaţia modernă. Creierul mărit, care a însoţit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vînător cu spirit de cooperare a început să se preocupe de îmbunătăţiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari oraşe şi centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spaţială. Dar ce efect a avut achiziţionarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele par a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele faţadei vieţii urbane moderne se află aceeaşi veche maimuţă goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de "vînătoare" a se citi "serviciu", în loc de "teren de vînătoare" a se citi "birou", în loc de "adăpost" a se citi "casă", în loc de "pereche-cuplu" a se citi "căsătorie", în loc de "pereche" a se citi "soţie" şi aşa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică şi anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor şi a altor primate actuale ne-au dat o imagine despre modul în care maimuţa goală trebuie să-şi fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat şi modul în care trebuie să-şi fi organizat viaţa sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeaşi imagine de bază, o dată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curînd natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizaţiei decît invers.

Totuşi, deşi sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale corespunzătoare comunităţilor lărgite), s-au introdus multe controale şi restricţii minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice şi fiziologice şi a receptivităţii sexuale sporite pe care am achiziţionat-o în timpul evoluţiei. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu inter-relaţii strînse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanţi (şi stimulabili). Acesta e un lucru nou şi trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricţiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar şi în unităţile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-şi ascundă cumva semnalizarea sexuală cînd se mişcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menţine perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua cînd perechea era despărţită pentru a se evita suprastimularea unor terţi. La speciile organizate în perechi dar care trăiesc în comunităţi, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puţin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici ("Soţului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), aşa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sînt de asemenea necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfînta şi proverbiala frunză de viţă. Datorită poziţiei sale verticale, este imposibil ca maimuţa goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-şi afişa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-şi afişeze organele genitale trebuie să adopte o poziţie specială. Noi le avem în faţă, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veşmînt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcămintei ca protecţie împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspîndit în zone cu climă mai puţin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit probabil mult mai tîrziu.

Variind condiţiile culturale, răspîndirea veşmintelor anti-sex a variat şi ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sînilor, văluri peste buze), alteori nu. În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femeiei nu sînt numai ascunse ci şi făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale şi anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare astfel încît să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie, sau strîngerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent s-a înregistrat un caz al unui mascul care a dat găuri în labiile perechii sale şi apoi îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauţii extreme ca aceasta sînt,

copula penetrind din spate sau, în acelaşi scop, în orice altă poziţie neobişnuită ar alege. Aceasta este perfect adevărat şi posibil ca mijloc de noutate, dar are anumite dezavantaje. Mai intîi identitatea partenerului sexual este mult mai importantă la o specie de perechi-cuplu ca a noastră. Contactul frontal înseamnă că semnalele şi recompensele sexuale recepţionate sînt strîns legate de însemnele de identitate oferite de partener. Sexul faţă în faţă este "sex personalizat". În plus, senzaţia tactilă precopulatorie generată de zonele erogene concentrate pe partea anterioară a corpului poate fi extinsă în faza copulării atunci cînd actul împerecherii se consumă faţă în faţă. Multe din aceste senzaţii s-ar pierde prin adoptarea altor poziţii. De asemenea, contactul frontal asigură posibilitatea maximă de stimulare a clitorisului femelei în timpul penetrării pelviene de către mascul. Este adevărat că acesta va fi stimulat pasiv prin efectul tragerii rezultat din penetrările masculului, indiferent de poziţia corpului său faţă de femelă, dar la împerecherea faţă în faţă se adaugă presarea ritmică directă a regiunii pubiene a masculului pe zona clitoridiană, ceea ce va intensifica considerabil stimularea. În sfîrşit, mai este şi anatomia de bază a pasajului vaginal al femelei al cărui unghi a înaintat considerabil, în comparaţie cu al altor specii ale primatelor. Acesta a avansat mai mult decît ne-am aştepta doar ca simplu rezultat pasiv al procesului devenirii unei specii verticale. Nu încape îndoială că dacă ar fi fost important pentru femela speciei noastre să îşi prezinte organele genitale masculului în vederea penetrării dinspre partea posterioară, selecţia naturală ar fi favorizat repede această tendinţă şi femelele ar fi avut pînă acum un traiect vaginal îndreptat mai mult către posterior.

Astfel, pare plauzibil a se considera copularea faţă în faţă ca fiind de bază pentru specia noastră. Există, desigur, o serie de variaţii care nu elimină elementul frontal: masculul deasupra, femela deasupra, lateral, poziţia pe vine, în picioare şi aşa mai departe, dar cea mai eficientă şi mai utilizată este cea cu ambii parteneri în poziţie orizontală, masculul deasupra femelei. Cercetătorii americani au estimat că, în cultura lor, 70% din populaţie utilizează numai această poziţie. Chiar şi cei care îşi variază poziţiile o folosesc totuşi pe cea de bază de cele mai multe ori. Mai puţin de 10% experimentează poziţiile cu penetrare dinspre partea posterioară. La o trecere în revistă masivă, luînd în consideraţie mai multe culturi şi implicînd aproape două sute de societăţi diferite, răspîndite în întreaga

lume, concluzia a fost că poziţia cu masculul penetrînd femela dinspre partea posterioară nu apare ca practică uzuală la nici una din comunităţile studiate.

Dacă putem acum accepta acest fapt, putem reveni de la această mică digresiune la chestiunea iniţială, referitoare la autocopiere sexuală. Dacă femela speciei noastre urma să canalizeze cu succes interesul masculului asupra părţii frontale, evoluţia ar fi trebuit să facă astfel ca regiunea respectivă să fie mai stimulativă. Cîndva, înapoi în istoria noastră ancestrală, probabil că utilizam contactul dinspre partea posterioară. Să presupunem că am ajuns în etapa în care femela transmite semnalele sexuale masculului prin intermediul părţii posterioare dotată cu o pereche de fese cărnoase emisferice (care nu din întîmplare nu se găsesc în altă parte printre primate) şi o pereche de buze genitale sau labii, de culoare roşu aprins. Să presupunem că masculul a ajuns să reacţioneze puternic din punct de vedere sexual la aceste semnale specifice. Să presupunem că în acest punct al evoluţiei specia a devenit tot mai verticală şi mai orientată frontal în contactele sale sociale. Dată fiind această situaţie, ne-am putea foarte bine aştepta să găsim un soi de autoimitare frontală, de tipul celei întîlnite la babuinul gelada. Am putea vedea, dacă privim regiunile dispuse frontal ale femelelor speciei noastre, vreo structură ce ar putea fi o copie a expunerii genitale ancestrale de fese emisferice şi labii roşii?

Răspunsul iese în evidenţă la fel de pregnant ca şi însuşi pieptul femelei. Sînii pronunţaţi, emisferici ai femelei trebuie cu siguranţă să fie cópii ale feselor cărnoase, iar buzele roşii puternic definite ale gurii trebuie că sînt cópii ale labiilor roşii. (Poate vă amintiţi că, în timpul stimulării sexuale intense, atît buzele gurii cît şi labiile genitale se umflă şi îşi accentuează culoarea, astfel că nu numai se aseamănă, dar se şi modifică în acelaşi fel, prin excitaţie sexuală). Dacă masculul speciei noastre era deja pregătit să răspundă sexual la aceste semnale cînd ele emanau dinspre regiunea genitală situată posterior, atunci el era inerent susceptibil de a răspunde la ele dacă puteau fi reproduse în aceeaşi formă pe partea frontală a corpului femelei. Şi s-ar părea că exact aşa s-a întîmplat, femelele purtînd o dublură de fese şi labii pe piept şi respectiv pe gură. (Folosirea rujurilor şi a sutienelor ne vine imediat în minte, dar acestea trebuie lăsate pentru mai tîrziu, cînd vom discuta despre tehnicile sexuale ale civilizaţiei moderne.)

Pe lingă semnalele vizuale foarte importante există mulți stimuli olfactivi care au un rol sexual. Simțul mirosului la noi s-a redus considerabil în timpul evoluției, dar este destul de eficient și mai operativ în timpul activităților sexuale decît realizăm în mod normal. Știm că există diferențe între sexe în ceea ce privește mirosul corpului și s-a sugerat că o parte a procesului de formare a perechii – îndrăgostirea – implică un gen de imprimare olfactivă, o fixație pe mirosul individual specific al corpului partenerului. Legată de aceasta este și uimitoarea descoperire că la pubertate se produce o modificare remarcabilă în privința preferințelor olfactive. Înainte de pubertate se manifestă preferințe puternice pentru arome dulci și de fructe, dar o dată cu ajungerea la maturitate sexuală această reacție de răspuns se depreciază și se petrece o schimbare radicală în favoarea aromelor florale, uleioase și de mosc. Fenomenul este valabil pentru ambele sexe, dar intensificarea reacției de răspuns față de mosc este mai puternică la mascul decît la femelă. Se pretinde că noi, ca adulți, putem detecta prezența parfumului de mosc și atunci cînd este diluat pînă la o parte în opt milioane de părți de aer, și este semnificativ că această substanță joacă un rol predominant în semnalizarea olfactivă a multor specii de mamifere, fiind produsă de glande specializate în secreții odorante. Deși noi înșine nu posedăm glande mari cu astfel de secreții, avem în schimb un număr mare de glande mici – glandele apocrine. Acestea sînt similare cu glandele sudoripare obișnuite, dar secrețiile lor conțin o proporție mai mare de substanțe solide. Ele apar pe o serie de părți ale corpului dar sînt în special concentrate în regiunile subsuorilor și ale organelor genitale. Smocurile de păr care cresc în aceste zone funcționează fără îndoială ca importante capcane pentru mirosuri. Se pretinde că producțiile odorifere în aceste zone se accentuează în timpul stimulării sexuale, dar încă nu s-a făcut o analiză detaliată a acestui fenomen. Știm, totuși, că există cu 75% mai multe glande apocrine la femela speciei noastre decît la mascul, și este interesant să ne amintim că la mamiferele inferioare, în timpul contactelor sexuale, masculul adulmecă femela mai mult decît îl adulmecă ea pe el.

Amplasarea zonelor noastre specializate în producerea mirosurilor pare a fi încă o adaptare ce favorizează apropierea frontală în vederea actului sexual. Nu este nimic neobișnuit în legătură cu centrul genital odorifer, aceasta este o trăsătură comună cu multe alte mamifere, dar concentrarea altora la

subsuori este o caracteristică mai neașteptată. Ea pare a se lega de tendința generală a speciei noastre de a adăuga noi centri de stimulare sexuală la partea frontală a corpului, legat de puternica sporire a contactelor sexuale față în față. În acest caz particular ea ar avea ca rezultat faptul că nasul partenerului se află mereu în imediata vecinătate a zonelor majore de producere a mirosurilor pe parcursul unei bune părți a activității precopulatorii și în timpul copulării.

Pînă aici am discutat modalitățile în care s-a îmbunătățit și extins comportamentul și apetitul sexual al speciei noastre, astfel încît contactele între membrii unei perechi-cuplu au devenit tot mai recompensante și, prin urmare, perechea s-a întărit și menținut. Dar apetitul duce la actul consumator și unele îmbunătățiri au fost necesare și aici. Să luăm în considerație pentru o clipă vechiul sistem al primatelor. Masculii adulți sînt sexual activi tot timpul, mai puțin imediat după ejaculare. Un orgasm mistuitor are valoare pentru ei, deoarece eliberarea din tensiunea sexuală pe care o aduce cu sine le diminuează pornirile sexuale suficient timp ca rezerva lor de spermă să se refacă. Femelele, pe de altă parte, sînt sexual active numai pe o perioadă limitată de timp, concentrată în jurul momentului ovulației. În timpul acestei perioade ele sînt gata de a primi oricînd masculii. Cu cît se copulează de mai multe ori, cu atît crește siguranța că se va realiza fertilizarea. Pentru ele nu există o saturare sexuală, un moment de apogeu al copulării care să le împace și domolească pornirile sexuale. Cînd sînt în călduri, nu este timp de pierdut, ele trebuie să o țină așa cu orice preț. Dacă ar încerca orgasme intense, atunci ar pierde un timp potențial de împerechere valoros. La sfîrșitul unei copulări, cînd masculul ejaculează și se retrage, maimuța femelă dă prea puține semne de moment culminant emoțional și de obicei pleacă mai departe ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

La specia noastră bazată pe perechi situația este complet diferită. În primul rînd, deoarece numai un singur mascul este implicat, nu e nici un avantaj ca femela să fie receptivă din punct de vedere sexual atunci cînd el este sexual epuizat. Așa că, nimic nu acționează împotriva existenței unui orgasm la femelă. Din contră, sînt două lucruri care acționează în favoarea acestuia. Unul este imensa recompensă comportamentală pe care o aduce actului de cooperare sexuală cu partenerul de împerechere. Ca și toate celelalte îmbunătățiri

din domeniul sexualității și aceasta slujește la întărirea perechii-cuplu și la menținerea unității familiei. Celălalt este că sporește considerabil șansele fertilizării. Acest lucru îl face într-un mod mai deosebit care se aplică numai speciei noastre. Din nou, pentru a înțelege acest lucru, trebuie să privim înapoi la rudele noastre primate. Cînd o maimuță femelă a fost însămînțată de un mascul, ea poate pleca fără teama de a pierde lichidul seminal care se află acum în partea cea mai profundă a traiectului său vaginal. Ea umblă pe toate cele patru membre. Unghiul pasajului său vaginal este încă mai mult sau mai puțin orizontal. Dacă o femelă din specia noastră ar fi atît de indiferentă după experiența copulării încît să se scoale și să umble imediat după aceea, situația ar fi diferită pentru că ea se deplasează în două picioare, iar unghiul pasajului său vaginal în timpul locomoției normale este aproape vertical. Sub simpla influență a gravitației lichidului seminal s-ar scurge înapoi în traiectul vaginal și o bună parte din el s-ar pierde. Există prin urmare un mare avantaj în orice reacție ce tinde să mențină femela în poziție orizontală cînd masculul ejaculează și încetează copularea. Răspunsul violent al orgasmului femelei, care lasă femela saturată și epuizată, are exact acest efect. Este prin urmare de două ori valoros.

Faptul că orgasmul la femela speciei noastre este unic între primate, combinat cu faptul că, fiziologic este aproape identic cu modelul orgasmic al masculului, sugerează că probabil este în sens evolutiv un răspuns "pseudo-masculin". În structura atît a masculilor cît și a femelelor există proprietăți latente care aparțin sexului opus. Știm din studiile comparate asupra altor grupe de animale că evoluția poate, la nevoie, să apeleze la una din aceste calități latente și să o aducă în prima linie (spre sexul "greșit" cum ar veni). În acest caz particular știm că femela speciei noastre a cunoscut o dezvoltare extremă a susceptibilității clitorisului la stimularea sexuală. Dacă avem în vedere că acest organ este la femelă omologul sau corespondentul penisului la mascul, aceasta pare a indica faptul că, la origine oricum, orgasmul femelei este un model "de împrumut" de la mascul.

Aceasta poate explica faptul și de ce masculul are cel mai mare penis dintre toate primatele. Nu numai că este extrem de lung cînd este complet erect, ci și foarte gros în comparație cu penisul altor specii. (Al cimpanzeului este cît un ghimpe, prin comparație). Această mărire a penisului face ca organele

genitale externe ale femelei să fie supuse la mult mai multe trageri și împingeri în timpul efectuării penetrărilor pelviene. La fiecare pătrundere a penisului, regiunea clitoridiană este împinsă în jos și apoi, la fiecare retragere, ea se mișcă din nou în sus. Dacă se adaugă la aceasta presiunea ritmică exercitată asupra ei de către regiunea pubiană a masculului care se copulează frontal, se obține imaginea unui masaj repetat al clitorisului ceea ce – dacă ea ar fi mascul – ar însemna practic masturbare.

Așadar, putem rezuma prin a spune că atît prin comportamentul apetitiv cît și prin cel consumator s-a făcut tot ce-a fost posibil pentru a se spori sexualitatea maimuței goale și pentru a asigura evoluția cu succes a unui model esențial cum este formarea perechii, la o grupă de mamifere la care, în alte cazuri, este practic necunoscută. Dar dificultățile introducerii acestei noi tendințe nu s-au terminat încă. Dacă privim la cuplul nostru de maimuțe goale în care partenerii se află încă împreună și se ajută unul pe altul în creșterea copiilor, totul pare a fi bine. Dar copiii cresc și în curind vor ajunge la pubertate și atunci ce se întîmplă? Dacă vechile modele ale primatelor sînt lăsate nemodificate, atunci masculul adult îi va alunga în curînd pe masculii tineri și se va cupla cu femelele tinere. Acestea vor ajunge astfel să facă parte din familie ca femele gestante împreună cu mama lor, și ne vom întoarce exact de unde am plecat. De asemenea, dacă masculii tineri sînt izgoniți căpătînd un statut inferior, la marginea societății, ca la multe specii ale primatelor, spiritul de cooperare al grupului de vînători alcătuiți din toți masculii va avea de suferit.

Categoric este necesară aici o modificare suplimentară în sistemul de gestație, un fel de exogamie sau un mijloc de gestație în afară. Pentru ca sistemul bazat pe perechi-cuplu să supraviețuiască, atît fiicele cît și fiii vor trebui să-și găsească propriile lor perechi. Nu este o cerință neobișnuită la speciile care formează perechi și pot fi găsite numeroase exemple printre mamiferele inferioare, dar natura socială a majorității primatelor o face mai dificilă. La majoritatea speciilor care formează perechi, familia se destramă și se împrăștie cînd tinerii cresc. Datorită comportamentului său social cooperant maimuța goală nu-și poate permite să se împrăștie în felul acesta. Problema este prin urmare ținută mult mai în expectativă, dar este rezolvată în esență în același fel. Ca la toate animalele cu perechi-cuplu, părinții sînt posesivi unul față de celălalt.

Mama îl "posedă" pe tată din punct de vedere sexual și vice-versa. Imediat ce progeniturile încep să-și dezvolte semnalmentele sexuale la pubertate, ele devin rivali sexuali, fiii ai tatălui și fiicele ale mamei. Va exista tendința de a-i înlătura pe ambii. Progeniturile vor începe de asemenea să simtă nevoia unui "teritoriu" al propriului cămin. Impulsul către acest lucru trebuie evident să fi existat și la părinți pentru ca aceștia să-și fi constituit un cămin pentru gestație în primul rînd, și modelul pur și simplu se va repeta. Căminul părintesc, dominat și "posedat" de mamă și tată, nu va avea proprietățile corespunzătoare. Atît locul în sine cît și indivizii care trăiesc în el vor purta amprenta puternică a semnalelor părintești atît primare cît și asociative. Adolescentul va respinge în mod automat acest lucru și va alege calea stabilirii unui nou cămin pentru gestație. Este o atitudine tipică tinerelor carnivore teritoriale, dar nu și tinerelor primate, și reprezintă încă o modificare comportamentală mai substanțială care i se cere maimuței goale.

Probabil că este o întîmplare nefericită că acest fenomen al exogamiei este atît de des citat ca semn al unui "tabu al incestului". Aceasta implică imediat că este o restricție relativ recentă, controlată cultural, dar ea trebuie să se fi dezvoltat din punct de vedere biologic într-o etapă mult mai timpurie, pentru că sistemul de gestație tipic al speciei n-ar fi putut niciodată apărea din fondul general al primatelor.

O altă trăsătură înrudită, și care pare a fi unică la specia noastră, este păstrarea himenului sau a virginității la femelă. La mamiferele inferioare el apare ca o etapă embrionară în dezvoltarea sistemului urogenital, dar ca parte a neoteniei maimuței goale el este păstrat. Persistența sa înseamnă că prima cuplare din viața femelei va întîmpina unele greutăți. Cînd evoluția a progresat atît de mult încît să facă femela din punct de vedere sexual cît mai receptivă posibil, este ciudat la prima vedere ca ea să fie înzestrată cu ceea ce constituie un mijloc anticopulare. Dar situația nu este atît de contradictorie pe cît pare. Făcînd încercarea primei copulări dificilă și chiar dureroasă, himenul asigură ca femela să nu se lase antrenată în actul sexual cu ușurință. Categoric, în timpul adolescenței, există o perioadă de experimentare sexuală, de "cochetare" în căutarea unui partener adecvat. Masculii tineri, în timpul acesta, nu vor avea nici un motiv să înceteze a se copula din plin. Dacă nu se formează o pereche-cuplu, ei nu se angajează cu nimic și pot merge mai departe pînă cînd găsesc o pereche adecvată. Dar dacă femelele tinere ar merge atît de departe fără a forma o pereche, ele s-ar putea foarte bine trezi însărcinate și înaintînd direct spre situația de părinte fără un partener care să le însoțească. Punînd o frînă parțială în calea acestei tendințe la femelă, himenul cere ca ea să fi ajuns deja la o implicare emoțională adîncă înainte de a face pasul final, o implicare suficient de puternică pentru a umbri neplăcerea fizică inițială.

Trebuie adăugat un cuvînt aici asupra chestiunii monogamiei și poligamiei. Dezvoltarea perechii-cuplu, care a avut în vedere specia ca întreg, favorizează în mod firesc monogamia, dar nu o cere în mod absolut. Dacă viața violentă de vînător duce la micșorarea numărului adulților masculi față de cel al femelelor, va exista tendința unora dintre masculii supraviețuitori să formeze perechi-cuplu cu mai mult de o singură femelă. În acest caz va fi posibilă creșterea ratei gestației fără instalarea unor tensiuni periculoase prin crearea de femele "în plus". Dacă procesul de formare a perechilor a devenit atît de exclusivist încît să împiedice acest lucru, el ar fi ineficient. Nu ar fi o evoluție ușoară, totuși, datorită simțului de posesiune al femelelor în chestiune și a pericolului de a provoca serioase rivalități sexuale între ele. De asemenea, împotriva acestei tendințe ar fi presiunile economice de bază ale întreținerii unui grup de familie mai mare cu toate progeniturile sale. Un grad redus de poligamie ar putea exista, dar ar fi sever limitată. Este interesant că, deși poligamia se întîlnește încă la o serie de culturi minore în zilele noastre, toate societățile majore (care reprezintă marea majoritate a populației mondiale a speciei) sînt monogame. Chiar și la cele care permit poligamia ea nu este de obicei practicată decît de o minoritate neînsemnată a masculilor. Este interesant a face speculații pentru a răspunde la întrebarea dacă omiterea ei din aproape toate marile culturi a fost, de fapt, un factor major în atingerea statutului lor actual de culturi reușite. Putem cu orice risc să rezumăm spunînd că, oricît de obscure, de înapoiate sînt unitățile tribale de astăzi, direcția principală de evoluție a speciei noastre dă expresie caracterului ei dependent de formarea perechilor-cuplu în forma extremă, adică a împerecherilor monogame pe termen lung.

Iată, așadar, maimuța goală în toată complexitatea sa erotică: o specie foarte sexuală, bazată pe formarea perechilor, cu multe trăsături unice; o îmbinare complicată a moștenirii

ancestrale a primatelor cu modificări extinse ale carnivorelor. Acum, la acest tablou trebuie să adăugăm al treilea şi ultimul ingredient: civilizaţia modernă. Creierul mărit, care a însoţit transformarea simplului locuitor al pădurii într-un vînător cu spirit de cooperare a început să se preocupe de îmbunătăţiri tehnologice. Simplele locuri de trai tribale au devenit mari oraşe şi centre urbane. Epoca toporului a evoluat în era spaţială. Dar ce efect a avut achiziţionarea acestei întregi străluciri asupra sistemului sexual al speciei? Foarte mic, pare a fi răspunsul. Totul a fost prea repede, prea brusc pentru a se putea produce progrese biologice fundamentale. Superficial ele *par* a se fi produs, e adevărat, dar aceasta este în bună măsură o închipuire. În spatele faţadei vieţii urbane moderne se află aceeaşi veche maimuţă goală. Numai denumirile s-au schimbat: în loc de "vînătoare" a se citi "serviciu", în loc de "teren de vînătoare" a se citi "birou", în loc de "adăpost" a se citi "casă", în loc de "pereche-cuplu" a se citi "căsătorie", în loc de "pereche" a se citi "soţie" şi aşa mai departe. Studiile americane asupra modelelor sexuale contemporane, la care ne-am referit anterior, au dezvăluit că înzestrarea fiziologică şi anatomică a speciei este încă supusă utilizării totale. Dovezile relicvelor preistorice, combinate cu datele comparative asupra carnivorelor şi a altor primate actuale ne-au dat o imagine despre modul în care maimuţa goală trebuie să-şi fi utilizat înzestrarea sexuală în trecutul îndepărtat şi modul în care trebuie să-şi fi organizat viaţa sexuală. Dovezile contemporane par a da în mare măsură aceeaşi imagine de bază, o dată ce se îndepărtează vălul opac al moralei publice. Cum spuneam la începutul capitolului, mai curînd natura biologică a fiarei este cea care a modelat structura socială a civilizaţiei decît invers.

Totuşi, deşi sistemul sexual de bază s-a păstrat într-o formă destul de primitivă (nu a existat o practicare în colectiv a actelor sexuale corespunzătoare comunităţilor lărgite), s-au introdus multe controale şi restricţii minore. Acestea au devenit necesare datorită setului complicat de semnale sexuale anatomice şi fiziologice şi a receptivităţii sexuale sporite pe care am achiziţionat-o în timpul evoluţiei. Dar acestea erau destinate utilizării într-o unitate tribală unică cu inter-relaţii strînse, nu într-o vastă metropolă. În marele centru urban ne interferăm constant cu sute de străini stimulanţi (şi stimulabili). Acesta e un lucru nou şi trebuie discutat.

De fapt, introducerea restricţiilor culturale trebuie să fi început mult mai devreme, înainte de a exista străini. Chiar şi în unităţile tribale simple trebuie să fi fost necesar ca membrii unei perechi-cuplu să-şi ascundă cumva semnalizarea sexuală cînd se mişcau în public. Dacă sexualitatea trebuia sporită pentru a menţine perechea împreună, atunci trebuie să se fi luat măsuri pentru a o atenua cînd perechea era despărţită pentru a se evita suprastimularea unor terţi. La speciile organizate în perechi dar care trăiesc în comunităţi, aceasta se realizează în mare măsură prin gesturi agresive, dar la o specie cu spirit cooperator ca a noastră ar fi de preferat metode mai puţin beligerante. Aici poate veni în sprijin creierul nostru mărit. Comunicarea prin vorbire joacă un rol vital aici ("Soţului meu nu i-ar plăcea acest lucru"), aşa cum o face în multe aspecte ale contactului social, dar sînt de asemenea necesare măsuri imediate.

Exemplul cel mai evident este sfînta şi proverbiala frunză de viţă. Datorită poziţiei sale verticale, este imposibil ca maimuţa goală să se apropie de un alt membru al speciei fără a-şi afişa organele genitale. Alte primate, care înaintează pe toate cele patru membre, nu au această problemă. Dacă ele doresc să-şi afişeze organele genitale trebuie să adopte o poziţie specială. Noi le avem în faţă, oră de oră, orice am face. Rezultă că acoperirea regiunii genitale cu un veşmînt simplu trebuie să fi fost o dezvoltare culturală timpurie. Utilizarea îmbrăcămintei ca protecţie împotriva frigului a pornit fără îndoială de aici, pe măsură ce specia s-a răspîndit în zone cu climă mai puţin prietenoasă, dar etapa respectivă a venit probabil mult mai tîrziu.

Variind condiţiile culturale, răspîndirea veşmintelor antisex a variat şi ea, uneori prelungindu-se asupra altor semnale sexuale secundare (acoperiri ale sînilor, văluri peste buze), alteori nu. În anumite cazuri extreme, organele genitale ale femelei nu sînt numai ascunse ci şi făcute complet inaccesibile. Exemplul cel mai renumit este centura de castitate, care acoperea organele genitale şi anusul cu o bandă metalică perforată în locurile corespunzătoare astfel încît să permită trecerea excrementelor corpului. Alte practici similare includeau coaserea organelor genitale ale tinerelor fete înainte de căsătorie, sau strîngerea labiilor cu cleme sau inele metalice. Mai recent s-a înregistrat un caz al unui mascul care a dat găuri în labiile perechii sale şi apoi îi încuia organul genital cu lacăt după fiecare copulare. Precauţii extreme ca aceasta sînt,

desigur, foarte rare, dar acțiunea mai puțin drastică de a ascunde organele genitale în spatele unui veșmînt acoperitor este acum aproape universală.

O altă dezvoltare importantă a fost introducerea intimității pentru actele sexuale propriu-zise. Organele genitale nu numai că au devenit părți private, ci au trebuit și să fie părți utilizate în intimitate. Astăzi, acest lucru a dus la dezvoltarea unei puternice asocieri între activitățile de împerechere și cele de somn. A te culca cu cineva a devenit sinonim cu a te copula cu cineva; astfel, vasta pondere a activității de copulare, în loc să fie răspîndită pe durata zilei, a ajuns acum limitată la o perioadă anume a zilei – seara tîrziu.

Contactele corp la corp au devenit, după cum am văzut, o parte atît de importantă a comportamentului sexual încît și acestea trebuie atenuate în timpul activității de rutină din timpul zilei. În comunitățile noastre ocupate, aglomerate, trebuie pusă o restricție asupra contactului fizic cu străini. Orice frecare accidentală de corpul unui străin este imediat urmată de o scuză, intensitatea acestei scuze fiind proporțională cu gradul de sexualitate al zonei corporale atinse. Derularea cu viteză mărită a filmului unei mulțimi care se mișcă pe stradă sau care se perindă în jurul unei clădiri mari arată cu claritate incredibil de complicatele manevre pentru această neîntreruptă "evitare a contactului corporal".

Restricția contactului cu străinii cade în mod normal numai în condiții de aglomerație extremă sau în situații speciale legate de anumite categorii de indivizi (coafori, croitori și doctori, de exemplu), care sînt social "autorizați să atingă". Contactul cu prieteni apropiați și rude este mai puțin inhibat. Rolurile lor sociale sînt deja clar stabilite ca nesexuale și pericolul este mai mic. Chiar și așa ritualurile de salut au ajuns foarte stilizate. A da mîna a devenit un șablon strict stabilit. Sărutul de salut și-a dezvoltat propria formă de ritual (atingere reciprocă gură-obraz) care îl deosebește de sărutul sexual gură-la-gură.

Pozițiile corpului sau desexualizat și ele în anumite moduri. Poziția de invitație sexuală a femelei, cu picioarele depărtate este mult evitată. În poziție șezîndă, picioarele sînt strîns lipite sau încrucișate unul peste celălalt.

Dacă gura este nevoită să adopte o poziție care amintește cît de cît de un răspuns sexual, este adesea ascunsă cu mîna. Chicotitul și anumite feluri de rîs și de grimase sînt caracteristice fazei de curtare și, cînd acestea se manifestă în contexte sociale, mîna poate fi frecvent văzută țîșnind în sus și acoperind regiunea gurii.

Masculii, în multe culturi, își îndepărtează unele din caracteristicile lor sexuale secundare prin raderea bărbilor și/sau mustăților. Femelele se depilează la subsuori. Ca importantă capcană pentru mirosuri, smocurile de păr de la subsuori trebuie eliminate dacă obiceiurile vestimentare normale lasă regiunea respectivă expusă. Părul pubian este întotdeauna atît de grijuliu ascuns prin vestimentație încît nu cere în mod obișnuit un atare tratament, dar este interesant că această zonă este și ea frecvent depilată de către modelele artiștilor, a căror nuditate este nesexuală.

În plus, se practică mult o dezodorizare generală a corpului. Corpul este spălat și îmbăiat frecvent, cu mult mai mult decît este necesar numai prin simplele cerințe ale îngrijirii medicale și igienei. Mirosurile corpului sînt suprimate social și se vînd în cantitate mare deodorante chimice comerciale.

Multe din aceste controale sînt menținute prin simpla, incompatibila strategie de a se referi la fenomenele pe care le limitează prin "nu e frumos", "nu se face", sau "nu e politicos". Adevărata natură antisexuală a restricțiilor este rareori menționată sau chiar avută în vedere. Totuși sînt aplicate controale mai fățișe, sub forma codurilor morale artificiale, sau a legilor sexuale. Acestea variază considerabil de la cultură la cultură, dar în toate cazurile grija principală este aceeași – de a preîntîmpina stimularea sexuală a străinilor și de a îngrădi interacțiunea sexuală în afara perechii-cuplu. În ajutorul acestui proces, care este recunoscut a fi dificil chiar și de grupările cele mai puritane, se utilizează diferite tehnici de sublimare. Sporturile pentru școlari, de exemplu, și alte activități fizice viguroase sînt uneori încurajate în speranța deșartă că vor reduce pornirile sexuale. Examinarea atentă a acestei concepții și a aplicării ei dezvăluie că este un eșec cît se poate de jalnic. Atleții nu sînt nici mai mult nici mai puțin activi din punct de vedere sexual decît alte categorii. Ceea ce ei pierd prin epuizarea fizică, cîștigă în competență fizică. Singura metodă comportamentală ce pare a fi de ajutor este sistemul vechi de veacuri al pedepsei și răsplății – pedeapsă pentru implicare sexuală și răsplată pentru reținere sexuală. Dar astfel se ajunge mai curînd la suprimarea decît la reducerea impulsului.

Este clar, comunitățile noastre lărgite artificial vor lua asemenea măsuri pentru a preintimpina ca o expunere socială intensă să ducă la activități sexuale periculos de sporite în afara perechii-cuplu. Dar evoluția maimuței goale ca primată foarte sexuală nu poate admite acest tratament la nesfirșit. Natura sa biologică continuă să se revolte. Imediat ce controalele artificiale sint aplicate intr-o direcție, apar imbunătățiri contrare în altă direcție. Ceea ce conduce adesea la situații ridicole prin contradictoriul lor.

Femela își acoperă sinii, și apoi se apucă să le redefinească forma cu un sutien. Acest mijloc de semnalizare sexuală poate fi căptușit sau se poate mări, astfel că nu numai că reafirmă forma ascunsă, ci o și mărește, imitind în acest fel umflarea sinilor care apare în timpul stimulării sexuale. În unele cazuri, femelele cu sinii lăsați ajung pină la a apela la chirurgia estetică sau la injecții subcutanate cu parafină pentru a produce efecte similare cu caracter cvasipermanent.

Scoaterea în evidență a caracteristicilor sexuale prin căptușeală specială se practică și la alte părți ale corpului: să ne gindim numai la prohaburile și umerii pușí ai masculilor, și la tumurile rochiilor la femele care scot în evidență fesele. La anumite culturi din zilele noastre femelele slabe au posibilitatea de a cumpăra pernițe speciale pentru fese sau "fese false". Purtarea pantofilor cu toc înalt, prin deformarea poziției normale de mers sporește legănarea feselor în timpul locomoției. Scoaterea în evidență a coapselor femelelor prin artificii vestimentare s-a utilizat și ea în diferite epoci și, prin folosirea unor cordoane strinse, pot fi accentuate atit liniile șoldurilor cit și ale sinilor. Au fost mult favorizate astfel femelele cu talie mică și încorsetarea strinsă a acesteia s-a practicat pe scară largă. Curentul a ajuns la apogeu cu "talia de viespe" acum o jumătate de secol, cind unele femele au recurs chiar la măsuri extreme de îndepărtare pe cale chirurgicală a coastelor libere pentru a spori efectul.

Utilizarea largă a rujului de buze, fardul și parfumul pentru a mări semnalele sexuale ale buzelor, semnalele prin îmbujorare și respectiv semnalele prin mirosurile corpului, sint încă o sursă de contradicții. Femela care cu atita asiduitate își îndepărtează propriul miros biologic se apucă apoi să-l înlocuiască cu parfumuri "sexy" din comerț, care, în realitate, nu sint nimic mai mult decit forme diluate ale produselor glandelor odorifere ale altor specii de mamifere, total neînrudite.

Trecind în revistă întreaga gamă a diferitelor restricții sexuale și a mijloacelor de contracarare artificială, nu poți să nu ai sentimentul că ar fi mult mai ușor să ne întoarcem pur și simplu la mijloace directe. De ce să refrigerezi o cameră și apoi să faci focul în ea? Așa cum am explicat mai înainte motivul pentru restricții este destul de clar: este o chestiune de preintimpinare a stimulării sexuale la întimplare, care ar pune în pericol perechile-cuplu. Dar de ce nu o restricție totală în public? De ce nu s-ar limita afișarea caracteristicilor sexuale, atit biologice cit și artificiale, la momentele de intimitate dintre membrii unei perechi-cuplu? Un răspuns parțial la această întrebare este foarte înaltul nostru nivel de sexualitate care cere o expresie și o emanație permanentă. El s-a dezvoltat pentru a menține unitatea perechii, dar acum, în atmosfera stimulantă a unei societăți complexe, este declanșat constant în situații din afara perechii-cuplu. Dar este numai o parte a răspunsului. Sexul se utilizează și ca mijloc de obținere a unui statut – manevră binecunoscută la alte specii ale primatelor. Dacă o maimuță femelă vrea să se apropie de un mascul agresiv într-un context nesexual, ea i se poate afișa sexual nu pentru că vrea să se copuleze, ci pentru că prin aceasta îi va stimula pornirile sexuale în suficientă măsură încit să-i suprime agresivitatea. Asemenea modele comportamentale sint denumite activități de remotivare. Femela își utilizează posibilitățile de stimulare sexuală pentru a remotiva masculul și astfel să ciștige un avantaj nesexual. Mijloace similare sint utilizate și de specia noastră. O bună parte din semnalizarea sexuală artificială are această destinație. Făcindu-se atractivi reprezentanților sexului opus, indivizii pot efectiv reduce sentimentele antagoniste ale altor membri ai grupului social.

Există, desigur, pericole în această strategie, pentru o specie bazată pe perechi-cuplu. Stimularea nu trebuie să meargă prea departe. Prin conformare la restricțiile sexuale de bază pe care le-a dezvoltat o cultură, este posibil să se dea semnale clare că "Nu sint disponibilă pentru copulare" și totuși, în același timp să se dea alte semnale care să spună "Cu toate acestea sint foarte sexy". Semnalele din urmă își vor îndeplini rolul de reducere a antagonismului, pe cind primele vor preintimpina scăparea hățurilor din mină. În felul acesta poți avea "și vrabia din mină și cioara de pe gard".

Mecanismul ar trebui să lucreze foarte simplu, dar din păcate, intervin și alte influențe. Sistemul perechii-cuplu nu este perfect. El a trebuit grefat pe acela mai vechi, al

primatelor ce încă se mai manifestă. Dacă ceva merge rău la perechea-cuplu, atunci vechile porniri ale primatelor răbufnesc din nou. Dacă adăugăm la aceasta faptul că un alt mare progres evolutiv al maimuţei goale a fost prelungirea curiozităţii din copilărie în faza adultă, este evident că situaţia poate deveni periculoasă.

Sistemul a fost clar destinat să funcţioneze în situaţia cînd femela produce o familie numeroasă de copii asemănători şi cînd masculul este plecat la vînătoare cu alţi masculi. Deşi în esenţă lucrurile s-au păstrat, două s-au modificat. Există tendinţa de a limita artificial numărul de progenituri. Înseamnă că femela împerecheată nu va fi supusă la maximum presiunii materne şi va fi mai disponibilă din punct de vedere sexual în timpul absenţei partenerului. Există de asemenea la multe femele tendinţa de a se alătura grupului de vînători. Vînatul, desigur, a fost înlocuit acum prin "serviciu" şi masculii care pornesc în preumblările lor zilnice impuse de serviciu au toate şansele să se găsească în grupuri heterosexuale în locul vechilor grupuri alcătuite exclusiv din masculi. De mult prea multe ori se cedează în faţa acestei presiuni. (Cifrele americane, vă amintiţi, indicau că 26% din femelele măritate şi 50% din masculii căsătoriţi trăiesc experienţa copulării extraconjugale pînă la vîrsta de 40 de ani.) Cu toate acestea, deseori perechea-cuplu iniţială este suficient de puternică pentru a se menţine în timpul acestor activităţi din afara sa, sau pentru a se reafirma cînd activităţile respective au trecut. Numai la un mic procentaj de cazuri apare o rupere totală şi definitivă.

Înainte de a abandona acest subiect trebuie totuşi subliniată încă o dată importanţa perechii-cuplu. Ea ar putea supravieţui curiozităţii sexuale în majoritatea cazurilor, dar nu este suficient de puternică pentru a o îndepărta cu totul. Deşi puternica imprimare sexuală menţine unitatea perechii-cuplu, ea nu elimină interesul membrilor unităţii ei faţă de activităţi sexuale în afara ei. Dacă împerecherile din afara perechii-cuplu intră prea puternic în conflict cu aceasta, atunci trebuie găsit un înlocuitor mai puţin dăunător. Soluţia a fost voyeurism-ul, utilizînd termenul în sensul cel mai larg şi acesta se practică pe o scară enorm de mare. În sens strict, voyeurism înseamnă obţinerea excitaţiei sexuale urmărind cum se copulează alţi indivizi, dar el poate fi logic lărgit astfel încît să includă orice interes neparticipativ faţă de orice altă activitate sexuală. Aproape întreaga populaţie se complace în acest lucru. Lumea

priveşte la aşa ceva, citeşte despre aşa ceva, ascultă aşa ceva. Televiziunea, radioul, cinematograful, teatrul şi cartea de ficţiune se concentrează pentru a satisface această cerinţă. Revistele, ziarele şi conversaţia generală îşi aduc şi ele o largă contribuţie. A devenit o industrie majoră. Şi nici măcar o dată trecînd prin toate acestea, observatorul sexual nu *face* efectiv ceva. Totul se face prin intermediari. Atît de urgentă este cerinţa, încît a trebuit să inventăm o categorie specială de performeri – actori şi actriţe – care se prefac că trăiesc secvenţe sexuale pentru noi, astfel ca noi să-i putem urmări în ele. Ei se curtează şi se căsătoresc şi apoi trăiesc din nou în noi roluri pentru a se curta şi a se căsători iarăşi altădată. În acest fel resursele voyeur-ului sînt enorm sporite.

Dacă am privi o gamă largă de specii de animale, am fi nevoiţi să tragem concluzia că această activitate voyeuristă a noastră este biologic anormală. Dar ea este relativ inofensivă şi poate ajuta efectiv specia noastră, deoarece satisface într-o oarecare măsură cerinţele persistente ale curiozităţii noastre sexuale, fără a-i implica pe indivizii respectivi în relaţii noi, de împerechere potenţială, ce ar putea ameninţa perechea-cuplu.

Prostituţia operează cam în acelaşi mod. Aici, desigur, există implicare, dar în această situaţie tipică ea se limitează nemilos la faza de copulare. Faza iniţială de curtare şi chiar activităţile precopulatorii sînt menţinute la un minim absolut. Fiind etapele cu care începe formarea perechii, ele sînt suprimate la timp. Dacă un mascul, membru al unei perechi-cuplu, îşi satisface nevoia de noutate sexuală copulîndu-se cu o prostituată, el este, desigur, în pericol de a-şi distruge perechea-cuplu, dar în mai mică măsură decît dacă s-ar implica într-o afacere amoroasă, romantică, dar fără copulare.

O altă formă de activitate sexuală care necesită examinarea este dezvoltarea unei fixaţii homosexuale. Funcţia primară a comportamentului sexual este de a reproduce specia, lucru pe care formarea perechilor homosexuale, evident, nu reuşeşte să-l realizeze. Este important a se face aici o nuanţare. Nu este nimic neobişnuit din punct de vedere biologic în actul homosexual al pseudocopulării. Multe specii practică acest lucru, într-o varietate de împrejurări. Dar formarea unei perechi-cuplu de homosexuali este nesănătoasă din punct de vedere reproductiv, din moment ce ea nu poate duce la producerea de progenituri şi reprezintă o pierdere de adulţi, potenţiali

producători de progenituri. Pentru a înțelege cum se poate întimpla aceasta, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Am explicat deja cum o femelă își poate utiliza semnalele sexuale pentru a remotiva un mascul agresiv. Stimulîndu-l sexual, ea îi suprimă antagonismul și evită să fie atacată. Un mascul subordonat poate utiliza un mijloc similar. Maimuțele masculi tineri adoptă frecvent pozițiile de invitație sexuală ale femelelor și sint apoi încălecați de masculii dominanți care altfel i-ar fi atacat. Femelele dominante pot și ele încăleca femelele subordonate în același mod. Utilizarea șabloanelor sexuale în situații nesexuale a devenit o trăsătură comună a scenei sociale a primatelor și s-a dovedit extrem de valoroasă, contribuind la menținerea armoniei și organizării grupului. Deoarece aceste alte specii ale primatelor nu suferă un proces intens de formare a perechilor-cuplu, nu se ajunge la dificultăți de tipul constituirii de perechi homosexuale de lungă durată. Pur și simplu se rezolvă problemele imediate ale dominației, fără consecințele unei relații sexuale îndelungate. Comportamentul homosexual se intilnește și în situațiile cînd obiectul sexual ideal (membru al sexului opus) este de neatins. Aceasta se aplică la multe grupuri de animale: un membru al aceluiași sex este utilizat ca obiect înlocuitor – "următorul cel mai bun" pentru activitate sexuală. În izolare totală, animalele sînt adesea împinse către măsuri extreme și încearcă să se cupleze cu obiecte inanimate sau se masturbează. În captivitate, de exemplu, se cunosc anumite carnivore care s-au cuplat cu containerele lor de hrană. Maimuțele își dezvoltă frecvent modele de masturbare și aceasta s-a înregistrat chiar și în cazul leilor. De asemenea, animalele puse în cușcă cu altă specie pot încerca să se împerecheze cu membri ai acesteia. Dar aceste activități dispar în mod obișnuit cînd apare pe scenă stimulul corect din punct de vedere biologic – un membru al sexului opus.

Situații similare apar frecvent și la specia noastră, iar reacția de răspuns este foarte asemănătoare. Dacă fie masculii, fie femelele, dintr-un motiv sau altul, nu pot avea acces sexual la sexul opus, își găsesc supape sexuale pe alte căi. Ei pot utiliza alți membri ai propriului sex, ori membrii altor specii, sau se pot masturba. Studiile americane detaliate asupra comportamentului sexual au dezvăluit că în această cultură 13% din femele și 37% din masculi au trăit pînă la vîrsta de 45 ani

experiența contactelor homosexuale duse pînă la orgasm. Contactele sexuale cu alte specii de animale sînt mult mai rare (deoarece, desigur, ele furnizează de departe mai puțini stimuli sexuali) și au fost înregistrate numai 3,6% cazuri la femele și 8% la masculi. Masturbarea, deși nu furnizează stimuli partenerului, este totuși mult mai ușor de practicat încît apare cu o frecvență mult mai mare. Se estimează că 58% din femele și 92% din masculi se masturbează în unele perioade ale vieții lor.

Dacă toate aceste activități risipitoare din punct de vedere reproductiv pot avea loc fără reducerea potențialului de înmulțire a speciei – considerat pe lungă durată – al indivizilor respectivi, atunci ele sînt inofensive. De fapt, ele pot fi biologic avantajoase, deoarece pot ajuta la preîntîmpinarea frustrării sexuale ce generează altfel, în diferite moduri, lipsa armoniei sociale. Dar în clipa în care dau naștere la fixații sexuale pot crea o problemă. La specia noastră există, așa cum am văzut, o puternică tendință de "îndrăgostire" – pentru a dezvolta o legătură puternică cu obiectul atențiilor noastre sexuale. Acest proces de imprimare sexuală produce importanta împerechere de lungă durată, atît de vitală pentru cerințele părintești prelungite. Imprimarea respectivă urmează să înceapă a opera imediat ce au loc contacte sexuale serioase, iar consecințele sînt evidente. Primele obiecte către care ne îndreptăm atențiile sexuale au toate șansele să devină obiectele *în sine*. Imprimarea este un proces asociativ. Anumiți stimuli cheie, care sînt prezenți în momentul recompensei sexuale, ajung intim legați de recompensă și într-un timp extrem de scurt comportamentul sexual nu se manifestă fără prezența acestor stimuli vitali. Dacă sîntem obligați prin presiuni sociale să trăim experiența primelor recompense sexuale în contexte homosexuale sau de masturbare, atunci anumite elemente prezente în aceste contexte au șanse de a căpăta o semnificație sexuală puternică, durabilă. (Cele mai neobișnuite forme de fetișism pornesc inițial tot în acest fel.)

Ne-am putea aștepta ca cele prezentate să conducă la mai multe necazuri decît o fac în realitate, dar sînt două lucruri care împiedică aceasta în majoritatea cazurilor. În primul rînd, sîntem bine înzestrați cu un set de reacții de răspuns instinctive la semnalele sexuale caracteristice sexului opus, astfel încît avem prea puține șanse de a trăi experiența unei puternice reacții de curtare față de orice obiect căruia îi lipsesc aceste

semnale. În al doilea rînd, primele noastre trăiri sexuale sînt de natură strict experimentală. Începem prin a ne îndrăgosti și a ne dezîndrăgosti foarte ușor. Este ca și cum procesul imprimării totale rămîne în urma celorlalte evoluții sexuale. În timpul acestei faze "de căutare" ni se dezvoltă în mod obișnuit un mare număr de "imprimări" minore, fiecare în parte fiind anulată de următoarea, pînă cînd în cele din urmă ajungem într-un punct în care sîntem susceptibili de o imprimare majoră. De obicei pînă în acest moment ne-am expus în suficientă măsură unor stimuli sexuali variați încît să ne fi fixat pe cei biologic corespunzători, după care împerecherea se desfășoară ca un proces heterosexual normal.

Probabil că acest lucru e mai ușor de înțeles dacă îl comparăm cu situația la care au ajuns prin evoluție alte specii. Păsările coloniale care formează perechi, de exemplu, migrează către ținuturi de creștere a puilor în care vor fi stabilite locurile de cuibărit. Păsările tinere și pînă acum neîmperecheate, care zboară pentru prima dată ca adulți, trebuie, ca toate celelalte păsări, să-și stabilească teritorii și să formeze perechi. Aceasta se face fără multă întîrziere, curînd după sosire. Păsările tinere își vor selecta perechile pe baza semnalelor sexuale. Reacția lor la aceste semnale este înnăscută. După ce s-au curtat își vor limita avansurile sexuale numai la acel individ. Totul se realizează printr-un proces de imprimare sexuală. Pe măsură ce curtarea din faza de formare a perechii înaintează, pornirile sexuale instinctive (pe care toți membrii de același sex din fiecare specie le au în comun) trebuie să ajungă să depindă de anumite caractere unice de recunoaștere individuală. Numai în acest mod poate procesul de imprimare să limiteze răspunsul sexual al fiecărei păsări la perechea ei. Toate trebuie să se petreacă repede, deoarece sezonul de împerechere este limitat. Dacă, la începutul acestei etape, toți membrii de același sex ar fi experimental îndepărtați din colonie s-ar putea constitui un mare număr de perechi-cuplu homosexuale, deoarece păsările ar încerca cu disperare să găsească obiectul cel mai apropiat de un partener corect aflat la îndemînă.

La specia noastră procesul este mult mai încet. Noi nu avem de luptat împotriva scadenței unui sezon de împerechere scurt. Aceasta ne dă timp să căutăm și să "tatonăm terenul". Chiar dacă sîntem aruncați într-un mediu de segregație sexuală pe perioade considerabile în timpul adolescenței, noi nu

dezvoltăm automat și permanent perechi-cuplu homosexuale. Dacă am fi ca păsările care cuibăresc în colonii, atunci nici un mascul tînăr care provine dintr-un internat exclusiv masculin (sau din altă organizare unisexuală similară) n-ar avea nici cea mai mică șansă de a constitui o pereche-cuplu heterosexuală. Dar așa cum este, procesul nu e prea dăunător. Țesătura imprimării este numai ușor schițată în majoritatea cazurilor și poate fi cu ușurință ștearsă de imprimări ulterioare, mai puternice.

În unele cazuri mai puțin frecvente, totuși efectul negativ are șanse mai mari de permanentizare. Caracteristicile asociative puternice ajung strîns legate de exprimarea sexuală și devin permanent necesare în situațiile ulterioare de formare a perechilor. Inferioritatea semnalelor sexuale de bază, emise de un partener de același sex nu va fi suficientă pentru a depăși în importanță asociațiile prin imprimare pozitivă. Sîntem îndreptățiți să ne întrebăm de ce o societate s-ar expune unor asemenea pericole. Răspunsul pare a fi că motivul este nevoia de a prelungi faza educațională cît mai mult posibil pentru a corespunde cerințelor tehnologice extrem de elaborate și complicate ale culturii. Dacă masculii și femelele tinere ar stabili unități familiale imediat ce devin biologic înzestrați pentru a o face, s-ar pierde o bună parte din potențialul educațional. Prin urmare ei sînt supuși unor puternice presiuni care să preîntîmpine acest lucru. Din păcate, nici o restricție culturală nu poate împiedica dezvoltarea sistemului sexual și dacă acesta nu-și poate urma drumul obișnuit își va găsi un altul.

Există un alt factor separat dar important care poate influența tendințele homosexuale. Dacă, în situația dependenței de părinți, progeniturile sînt sub influența unei mame exagerat de masculine și dominante, sau a unui tată exagerat de slab și feminizat, atunci acest lucru va da naștere unei confuzii considerabile. Caracterele comportamentale vor arăta un drum, cele anatomice un altul. Dacă, la maturitate sexuală, fiii caută perechi cu calități comportamentale (mai curînd decît anatomice) ca ale mamei, atunci ei sînt mai înclinați de a-și lua drept pereche mai degrabă masculi decît femele. Pentru fiice există un risc similar în celălalt sens. Necazul în privința problemelor sexuale de acest fel este că perioada prelungită de dependență a copiilor creează o suprapunere atît de mare între generații, încît perturbațiile sînt duse mai departe de la o generație la alta. Tatăl feminizat menționat mai sus a fost probabil expus anterior unor anomalii

sexuale în relațiile dintre proprii lui părinți, și așa mai departe. Problemele de acest gen au repercusiuni asupra generațiilor timp îndelungat pînă cînd să dispară, sau pînă să devină atît de acute încît să se autorezolve prin preîntîmpinarea împerecherii.

Ca zoolog, nu pot pune în discuție "particularitățile" sexuale în obișnuitul mod moralist. Nu pot decît să aplic principiul moralității biologice în sens de succes și eșec al unei populații. Dacă anumite șabloane sexuale contravin succesului reproductiv, atunci ele pot fi pe bună dreptate denumite ca biologic nesănătoase. Astfel de grupuri precum călugării, călugărițele, celibatarele și celibatarii de lungă durată și homosexualii permanenți sînt toate, în sens reproductiv, aberante. Societatea i-a crescut, dar ei n-au fost în stare să-i întoarcă complimentul. Totuși trebuie să recunoaștem că un homosexual activ nu este mai aberant din punct de vedere reproductiv decît un călugăr. Trebuie spus de asemenea că nici o practică sexuală, oricît de dezgustătoare și obscenă poate părea în ochii membrilor unei anumite culturi, nu poate fi criticată din punct de vedere biologic, cu condiția ca ea să nu împiedice succesul reproductiv general. Dacă cea mai bizară elaborare a performanței sexuale contribuie fie la asigurarea fertilizării între membrii unei perechi-cuplu, fie la întărirea perechii-cuplu, atunci din punct de vedere reproductiv ea și-a îndeplinit rolul și este biologic tot atît de acceptabilă ca și majoritatea obiceiurilor sexuale "corespunzătoare" și aprobate.

O dată spuse toate acestea trebuie să subliniez acum că există o excepție importantă de la regulă. Moralitatea biologică pe care am subliniat-o mai sus nu se mai aplică în condițiile suprapopulării. Cînd apare suprapopularea regulile se inversează. Știm din studiile asupra altor specii că, în condiții de suprapopulare experimentală, vine un moment în care creșterea densității populației atinge un asemenea grad încît distruge întreaga structură socială. Animalele se contaminează cu boli, își ucid puii, se luptă între ele aprig și se mutilează. Nici o secvență comportamentală nu mai poate funcționa corespunzător. Totul este fragmentat. În cele din urmă sînt atîția morți încît populația este adusă la o densitate mai mică și poate începe să se împerecheze din nou, dar nu înainte de a fi ajuns la o creștere catastrofală. Dacă, într-o asemenea situație, s-ar putea introduce la populație un mijloc antireproductiv controlat atunci cînd apar primele semne de supraaglomerare, haosul ar putea fi preîntîmpinat. În asemenea condiții (supraaglomerare gravă fără semne de ameliorare în viitorul apropiat), șabloanele sexuale antireproductive trebuie evident privite într-o lumină nouă.

Specia noastră se îndreaptă cu repeziciune tocmai către o asemenea situație. Am ajuns într-un punct în care nu mai putem fi nepăsători. Soluția este evidentă, adică reducerea ratei de împerechere fără a contraveni structurii sociale existente; împiedicarea unei creșteri cantitative fără împiedicarea unei creșteri calitative. Sînt evident necesare tehnicile anticoncepționale, dar ele nu trebuie lăsate să rupă unitatea de bază a familiei. În realitate, nu trebuie să ne temem prea mult de acest lucru. S-a exprimat teama că larga utilizare a anticoncepționalelor perfecționate va conduce la o promiscuitate aleatorie, dar acest lucru este foarte puțin probabil – puternica tendință a speciei de formare a perechilor va avea grijă să nu se întîmple așa. Ar putea fi unele probleme dacă multe perechi-cuplu utilizează mijloacele anticoncepționale pînă acolo încît să nu mai aibă progenituri. Asemenea cupluri vor pune la grea încercare unitatea perechii-cuplu, care se poate rupe sub această tensiune. Acești indivizi vor constitui apoi o amenințare mai mare pentru alte perechi care încearcă să-și crească urmașii. Dar astfel de reduceri extreme ale împerecherii nu sînt necesare. Dacă fiecare familie ar produce doi copii, părinții și-ar reproduce pur și simplu propriul lor număr și nu ar fi nici o creștere. Punînd la socoteală accidentele și moartea prematură, cifra medie ar putea fi ușor mai mare fără a se ajunge la o creștere a populației și în cele din urmă la o catastrofă a speciei.

Necazul este că, privită ca fenomen sexual, anticoncepția mecanică și chimică este ceva în esență nou și va dura cîtva timp pînă să știm exact ce fel de repercusiuni va avea asupra structurii sexuale fundamentale a societății, după ce o vor fi experimentat-o un număr mare de generații și se vor fi dezvoltat treptat tradiții noi din cele vechi. Ea ar putea cauza distorsiuni sau discontinuități indirecte, neprevăzute ale sistemului socio-sexual. Numai timpul va hotărî. Dar oricare ar fi alternativa, dacă nu se aplică limitarea împerecherii, ea este cu mult mai rea.

Gîndindu-ne la această problemă a supraaglomerării, s-ar putea argumenta că nevoia de a reduce drastic rata reproducerii înlătură acum orice critică biologică a categoriilor care nu se împerechează, cum sînt călugării și călugărițele, celibatarele

şi celibatarii de lungă durată şi homosexualii permanenţi. Din punct de vedere strict reproductiv este adevărat, dar aceasta lasă neexplicate alte probleme sociale cărora, în anumite cazuri, ei trebuie să le facă faţă, aşa izolaţi în rolurile lor de minoritate specială. Cu toate acestea, dacă sînt membri bine adaptaţi şi valoroşi ai societăţii, în afara sferei reproductive, ei trebuie acum consideraţi ca valoroşi necontribuabili la explozia populaţiei.

Privind înapoi acum la întreaga scenă sexuală putem vedea că specia noastră a rămas mult mai loială faţă de pornirile biologice de bază decît ne-am putea imagina la început. Sistemul său sexual caracteristic primatelor, cu modificări caracteristice carnivorelor, a supravieţuit remarcabil de bine în ciuda fantasticelor progrese tehnologice. Dacă cineva ar lua un grup de douăzeci de familii suburbane şi le-ar plasa într-un mediu subtropical primitiv în care masculii ar trebui să meargă la vînătoare după hrană, structura sexuală a acestui nou trib ar necesita mici modificări sau nici un fel de modificări. De fapt, ceea ce s-a întîmplat în fiecare mare oraş sau centru urban este că indivizii pe care îi conţine s-au specializat în tehnicile lor de vînătoare (serviciu), dar şi-au păstrat sistemul socio-sexual în forma sa mai mult sau mai puţin originală. Concepţiile ştiinţifico-fantastice referitoare la ferme de copii, activităţi sexuale în comun, sterilizare selectivă şi divizare a muncii controlată de stat în privinţa îndatoririlor reproductive nu s-au materializat. Maimuţa spaţială poartă încă în portofel fotografia soţiei şi a copiilor cînd porneşte spre Lună. Numai în domeniul limitării generale a împerecherii sîntem acum puşi faţă în faţă cu primul asalt major asupra sistemului nostru sexual milenar de către forţele civilizaţiei moderne. Datorită ştiinţei medicale, a chirurgiei şi igienei, am atins o culme incredibilă de succes al împerecherii. Am practicat controlul asupra morţii şi acum trebuie să îl echilibrăm cu un control asupra naşterii. Pare foarte plauzibil ca în decursul secolului viitor să trebuiască să ne schimbăm în sfîrşit comportamentul sexual. Dar dacă o vom face, nu va fi pentru că a eşuat, ci pentru că a reuşit prea bine.

CAPITOLUL TREI

CREŞTEREA PROGENITURILOR

POVARA grijii părinteşti este mai grea pentru maimuţa goală decît pentru orice altă specie actuală. Îndatoririle părinteşti pot fi îndeplinite la fel de intensiv şi în altă parte, dar niciodată atît de extensiv. Înainte de a analiza semnificaţia acestei orientări, trebuie să punem cap la cap faptele esenţiale.

O dată ce femela a fost fertilizată şi embrionul a început să-i crească în uter, ea suferă o serie de modificări. Ciclul menstrual lunar îi încetează. Dimineaţa, devreme, are greţuri. Tensiunea arterială îi scade. Poate deveni uşor anemică. Pe măsură ce trece timpul, sînii i se umflă şi devin mai sensibili. Pofta de mîncare îi creşte. În mod obişnuit devine mai calmă.

După o perioadă de gestaţie de aproximativ 266 de zile uterul începe să i se contracte puternic şi ritmic. Membrana amniotică ce înconjoară fătul se rupe şi lichidul în care se află copilul se elimină. Contracţii şi mai violente expulzează pruncul din pîntec, forţîndu-l prin pasajul vaginal în lumea exterioară. Noi contracţii dislocă şi elimină placenta. Cordonul care leagă copilul de placentă se taie apoi. La alte primate această rupere a cordonului este făcută de către mamă care îl muşcă şi aceasta este fără îndoială şi metoda utilizată de strămoşii noştri, dar în ziua de astăzi el este frumos legat şi tăiat cu o pereche de foarfeci. Ciotul ataşat încă de buricul pruncului se usucă şi cade la cîteva zile după naştere.

Este o practică universală astăzi ca femela să fie însoţită şi asistată de alţi adulţi în timp ce naşte. Ea este probabil o procedură extrem de veche. Cerinţele locomoţiei verticale nu au fost blînde cu femela speciei noastre: pedeapsa pentru acest pas înainte este sentinţa unui travaliu greu de cîteva ore. Pare probabil ca ajutorul din partea altor indivizi să fi fost necesar încă din perioada cînd maimuţa-vînător evolua din strămoşii ei

ce locuiau în pădure. Din fericire, spiritul de cooperare al speciei se dezvolta în paralel cu această evoluție spre viața de vînător, astfel încît cauza neajunsului a putut furniza și remediul. În mod normal, cimpanzeul-mamă nu numai că mușcă cordonul ci și devorează placenta total sau parțial, linge lichidele, își spală și-și curăță nou-născutul și-l ține protector la pieptul său. La specia noastră, mama epuizată se bazează pe cei ce o asistă în îndeplinirea acestor activități (sau echivalenții lor moderni).

După ce nașterea s-a terminat, poate dura o zi sau două pînă cînd mamei să înceapă să-i curgă laptele dar, o dată ce faptul s-a produs, ea își hrănește apoi sugarul cu regularitate în acest mod, pe o perioadă de pînă la doi ani. Perioada medie a suptului este mai scurtă de atît, totuși, și practica modernă a avut tendința de a o reduce la șase pînă la nouă luni. În acest timp ciclul menstrual al femelei este în mod normal întrerupt și menstruația reapare de obicei numai cînd mama încetează alăptarea la sîn și începe să înțarce copilul. Dacă sugarii sînt înțărcați mai devreme decît în mod obișnuit, sau dacă sînt hrăniți cu biberonul, această întîrziere desigur nu mai apare și femela poate începe mai repede să se împerecheze din nou. Dacă, pe de altă parte, ea urmează sistemul mai primitiv și-și hrănește sugarul pînă la doi ani, are toate șansele să nască progenituri numai aproximativ o dată la trei ani. (Suptul este uneori prelungit astfel în mod deliberat ca tehnică anticoncepțională). Limitarea vieții reproductive la aproximativ 30 de ani îi fixează capacitatea productivității naturale la circa 10 progenituri. Prin hrănire cu biberonul sau încetarea rapidă a hrănirii la sîn, cifra s-ar putea ridica teoretic la 30.

Actul suptului este o problemă mai dificilă pentru femelele speciei noastre decît pentru alte primate. Sugarul este atît de neajutorat încît mama trebuie să ia parte mult mai activ la acest proces, ținînd copilul la sîn și ghidîndu-i acțiunile. Unele mame au dificultăți în a-și convinge progenitura să sugă eficient. Cauza obișnuită a acestui necaz este că sfîrcul nu pătrunde destul de adînc în gura copilului. Nu este suficient ca buzele sugarului să se închidă pe sfîrc, el trebuie introdus mai adînc în gura lui, astfel ca partea anterioară a sfîrcului să fie în contact cu palatul și partea superioară a limbii. Numai acest stimul eliberează acțiunea maxilarului, a limbii și a obrajilor de a suge intens. Pentru a realiza această juxtapunere, regiunea sînului aflată imediat în spatele sfîrcului trebuie să fie pliabilă

și să cedeze. De acest țesut care cedează depinde durata "menținerii" pe care o poate reuși sugarul și care este critică. Este esențial ca suptul să fie pe deplin operativ în decurs de patru sau cinci zile de la naștere, dacă e ca procesul hrănirii de la sîn să evolueze cu succes. Dacă în prima săptămînă au loc eșecuri repetate, sugarul nu va avea niciodată o reacție de răspuns totală. El se va fixa pe alternativa mult mai recompensantă (biberonul) care i se oferă.

O altă dificultate a suptului este așa-numita reacție de răspuns a "luptei la sîn" a anumitor sugari. Aceasta îi dă mamei impresia că de fapt copilul nu vrea să sugă, dar realitatea este că, în ciuda încercărilor disperate de a o face, nu reușește deoarece se sufocă. O poziție ușor greșită a capului copilului la sîn îi blochează nasul și, cu gura plină, el nu mai poate respira. Se luptă, nu pentru a evita suptul, ci după aer. Sînt desigur, multe asemenea probleme ce i se pun noii mame, dar le-am selectat pe acestea două deoarece par să mai adauge o dovadă în sprijinul ideii că sînul femelei este mai degrabă în primul rînd un mijloc de semnalizare sexuală decît o mașină de lapte cu capacitatea mărită. Tocmai forma solidă, rotunjită creează amîndouă aceste probleme. Nu e nevoie decît să privim design-ul tetinelor de biberon pentru a vedea tipul de formă care dă rezultatele cele mai bune. Tetina este mult mai lungă și nu se continuă cu acea emisferă mare, rotunjită care creează atîtea dificultăți pentru gura și nasul copilului. Ea se apropie mult mai mult ca aspect de aparatul nutritor al femelei cimpanzeului. Acesteia i se dezvoltă niște sîni numai puțin umflați, dar chiar și în plină lactație ea are pieptul plat în comparație cu femela obișnuită a speciei noastre. Sfîrcurile, pe de altă parte, îi sînt mult mai alungite și proeminente iar sugarului nu-i este prea greu sau nu-i este deloc greu să inițieze activitatea suptului. Deoarece pentru femelele noastre suptul este o povară cam grea și deoarece sînii fac parte atît de evident din aparatul nutritor, noi am considerat automat că forma lor protuberantă, rotunjită trebuie să fie și ea parte integrantă a aceleiași activități părintești. Dar acum se pare că această presupunere a fost greșită și că, la specia noastră, aspectul sînilor are o funcție mai degrabă sexuală decît maternă.

Lăsînd la o parte problema hrănirii, merită să ne îndreptăm atenția spre unul sau două aspecte ale modului în care se comportă o mamă față de copil în alte împrejurări. Obișnuitul dezmierdat, strîns la piept și spălat nu necesită prea multe

comentarii, dar poziția în care își ține copilul în brațe cînd acesta se odihnește spune mult. Studii americane atente au scos la iveală faptul că 80% din mame își leagănă sugarii pe brațul stîng, ținîndu-i sprijiniți pe partea stîngă a corpului. Dacă li se cere să explice semnificația acestei preferințe majoritatea celor întrebați răspund că ea este evident rezultatul predominanței dreptacilor în rîndul populației. Ținînd copiii pe brațul stîng, mamele își păstrează brațul dominant liber pentru manevrări. Dar o analiză amănunțită arată că nu așa stau lucrurile. Adevărat, există o mică diferență între femelele dreptace și cele stîngace, dar nu suficientă pentru a furniza o explicație adecvată. Reiese că 83% din mamele dreptace își țin copilul pe partea stîngă, dar apoi că la fel fac și 78% din mamele stîngace. Cu alte cuvinte numai 22% din mamele stîngace își au mîna dominantă liberă pentru acțiune. Categoric trebuie să fie o altă explicație, mai puțin evidentă.

Singurul alt indiciu vine din faptul că inima se află în partea stîngă a corpului mamei. Oare sunetul bătăilor sale de inimă este factorul vital? Și în ce fel? Gîndind pe această linie s-a argumentat că probabil în timpul existenței sale în corpul mamei, embrionul în creștere se fixează pe ("i se întipărește") sunetul bătăilor de inimă. Dacă așa stau lucrurile, atunci redescoperirea acestui sunet familiar după naștere ar putea avea un efect calmant asupra sugarului, mai ales că tocmai a fost aruncat într-o lume exterioară stranie și înspăimîntător de nouă. Dacă este așa, atunci mama, fie instinctiv, fie printr-o serie inconștientă de încercări și erori, ar ajunge în curînd să descopere că sugarul ei este mai liniștit dacă este ținut pe stînga, în dreptul inimii ei, decît cînd este ținut pe dreapta.

Aceasta poate să sune foarte fantezist, dar acum s-au făcut teste care relevă că este totuși explicația reală. Grupuri de copii nou-născuți dintr-o maternitate au fost supuși o perioadă de timp considerabilă la sunetul înregistrat al bătăilor de inimă cu o frecvența standard de 72 bătăi pe minut. În fiecare grup erau nouă copii și s-a descoperit că unul sau mai mulți dintre ei plîngeau 60% din timpul cînd sunetul nu era conectat, dar că această cifră scădea la numai 38% atunci cînd înregistrarea cu bătăile inimii se făcea auzită. Grupurile testate cu bătăile de inimă au prezentat de asemenea un cîștig în greutate mai mare decît celelalte grupuri, deși cantitatea de hrană luată a fost aceeași în ambele cazuri. Categoric, grupurile nesupuse bătăilor de inimă își consumau mult mai multă energie ca urmare a acțiunilor puternice de plîns.

Un alt test s-a făcut cu sugari puțin mai mari, la ora culcării. La unele grupuri era liniște în cameră, altora li s-au pus înregistrări cu cîntece de leagăn. La altele funcționa un metronom cu ritmul bătăilor de inimă (72 pe minut). Iar la altele s-a pus înregistrarea a înseși bătăilor de inimă. S-a verificat apoi pentru a vedea care grupuri adormeau mai repede. Grupul cu înregistrarea bătăilor de inimă adormea în jumătate din timpul necesar pentru oricare din celelalte grupuri. Aceasta nu numai că întărește ideea că sunetul bătăilor de inimă este un stimul puternic calmant, ci și demonstrează că reacția de răspuns are un înalt grad de specificitate. Imitația cu metronomul nu are efect – cel puțin nu la micii sugari.

Astfel pare destul de sigur că aceasta este explicația faptului că mama își ține copilul în partea stîngă. Este interesant că atunci cînd s-au analizat pentru această caracteristică 466 de picturi cu Madonna și Copilul (datînd de peste cîteva sute de ani), 373 din ele înfățișau copilul pe sînul stîng. Aici din nou cifra s-a situat la nivel de 80%. Ceea ce contrastează cu observațiile asupra femeilor care cară pachete, unde s-a constatat că 50% le cară în stînga și 50% în dreapta.

Ce alte rezultate ar putea avea această întipărire a bătăilor de inimă? Ea poate, de exemplu, explica de ce insistăm să localizăm sentimentele de dragoste la inimă mai degrabă decît la cap. Vorba cîntecului: "Trebuie să ai inimă!". Poate de asemenea explica de ce mamele își leagănă copiii atunci cînd le cîntă pentru a-i adormi. Mișcarea legănatului se face cu aproximativ același ritm cu al bătăilor de inimă și încă o dată probabil ea "reamintește" sugarilor de senzațiile ritmice cu care s-au familiarizat atît de mult în pîntecul mamei, cînd inima mare a acesteia pompa și lovea deasupra lor.

Dar lucrurile nu se opresc aici. Pînă și în viața de adult fenomenul pare să ne însoțească atunci cînd sufletul ne este chinuit. Ne legănăm înainte și înapoi pe picioare cînd sîntem într-o stare conflictuală. Cu prima ocazie cînd veți vedea un lector sau un vorbitor de ocazie legănîndu-se ritmic dintr-o parte în alta, controlați-i viteza bătăilor inimii. Stînjeneala de a trebui să stea în fața unui public îl face să apeleze la cele mai reconfortante mișcări pe care corpul său le poate oferi în circumstanțele oarecum limită respective; și astfel el comută pe vechea bătaie familiară, din pîntecul mamei.

Oriunde vă aflați în nesiguranță sînteți înclinat să găsiți ritmul reconfortant al bătăilor de inimă sub o mască sau alta. Nu este un accident faptul că în cea mai mare parte muzica și

dansul folk au un ritm sincopat. Aici, din nou sunetele şi mişcările îi duc pe executanţi înapoi în siguranţa lumii din pîntecul mamei. Nu este un accident că muzica adolescenţei s-a numit "muzică rock". Mai recent a adoptat un nume şi mai revelator – acum este numită "muzică beat"[1]. Şi despre ce se cîntă? : "Inima îmi este zdrobită", "Altuia i-ai dat inima ta", sau "Inima mea e a ta".

Aşa fascinant cum este acest subiect, nu trebuie să ne îndepărtăm prea mult totuşi de problema iniţială a comportamentului părintesc. Pînă aici ne-am îndreptat atenţia către comportamentul mamei faţă de copil. Am urmărit-o în momentele dramatice ale naşterii, am urmărit-o hrănind copilul, ţinîndu-l în braţe şi alintîndu-l. Acum va trebui să ne îndreptăm către copilul însuşi şi să-i studiem creşterea.

Greutatea medie a unui copil la naştere este cu puţin peste şapte livre[2], ceea ce reprezintă cu puţin mai mult de a douăzecea parte din greutatea unui părinte obişnuit. Creşterea este foarte rapidă în timpul primilor doi ani de viaţă şi rămîne destul de rapidă pe parcursul următorilor patru ani. La şase ani totuşi, ea se încetineşte considerabil. Această fază a creşterii treptate continuă pînă la 11 ani la băieţi şi pînă la 10 ani la fete. Apoi, la pubertate, cunoaşte un nou salt. Creşterea rapidă se întîlneşte din nou de la 11 ani la 17 ani la băieţi şi de la 10 pînă la 15 ani la fete. Datorită pubertăţii lor puţin mai timpurii, fetele tind să-i întreacă pe băieţi între 11 şi 14 ani, dar apoi băieţii le depăşesc din nou şi rămîn în frunte de aici încolo. Creşterea corpului tinde să se încheie pentru fete pe la 19 ani, iar pentru băieţi mult mai tîrziu, pe la 25 de ani. Primii dinţi apar de obicei prin luna a şasea sau a şaptea, iar setul de dinţi de lapte este de obicei complet pînă pe la sfîrşitul celui de al doilea an sau mijlocul celui de-al treilea. Dinţii permanenţi erup în al şaselea an, dar ultimii molari – măselele de minte – nu apar de obicei pînă pe la 19 ani.

Sugarii nou-născuţi îşi petrec o bună parte din timp dormind. Se pretinde de obicei că ei sînt treji numai circa două ore pe zi în primele cîteva săptămîni, dar nu aşa stau lucrurile. Sînt ei somnoroşi, dar nu atît de somnoroşi. Studii atente au relevat faptul că timpul mediu petrecut în somn în primele trei zile de viaţă este de 16,6 ore din 24.

[1] În lb. engleză *beat* = bătaie

[2] 1 livră = 0,453 g

S-au înregistrat variaţii totuşi de la individ la individ, cei mai somnoroşi dormind în medie 23 de ore din 24, iar cei mai puţin somnoroşi abia 10,5 ore din 24.

În copilărie raportul somn – nesomn se micşorează treptat pînă cînd, în faza de adult media iniţială de 16 ore se reduce la jumătate. Unii adulţi prezintă totuşi variaţii considerabile faţă de această medie obişnuită de opt ore. Doi dintr-o sută au nevoie de numai cinci ore, iar alţi doi au nevoie de pînă la zece ore. Femelele adulte, întîmplător, au o perioadă de somn medie care este puţin mai lungă decît cea a masculilor adulţi.

Cota de 16 ore de somn zilnic la naştere nu se consumă într-o singură repriză nocturnă, lungă, ea este ruptă într-o serie de perioade scurte, presărate pe întregul parcurs al celor 24 de ore. Chiar de la naştere totuşi există o uşoară tendinţă de a dormi noaptea mai mult decît ziua. Treptat, pe măsură ce trec săptămînile, una dintre perioadele de somn nocturn devine mai lungă pînă cînd domină scena. Sugarul trage acum de cîteva ori cîte un "pui de somn" scurt în timpul zilei şi are un singur somn lung în timpul nopţii. Această modificare coboară media somnului zilnic la circa 14 ore la vîrsta de şase luni. În lunile care urmează somnul scurt din timpul zilei se reduce la două reprize, una dimineaţa şi una după-amiaza. În al doilea an, somnul de dimineaţă de obicei dispare coborînd media orelor zilnice de somn la 13. În al cincilea an somnul de după-amiază dispare şi el, reducînd cifra în continuare la circa 12 ore pe zi. Din acest moment şi pînă la pubertate are loc încă o scădere cu trei ore a nevoii de somn zilnic astfel că, pe la vîrsta de 13 ani, copiii se retrag numai nouă ore pe noapte. De aici încolo, în perioada adolescenţei, ei nu prezintă nici o diferenţă faţă de şablonul adultului deplin şi nu dorm mai mult de opt ore în medie. Prin urmare, ritmul final al somnului coincide mai degrabă cu maturitatea sexuală decît cu maturitatea fizică finală.

Este interesant că printre copiii preşcolari, cei mai inteligenţi tind să doarmă mai puţin decît cei mai înceţi la minte. După vîrsta de şapte ani raportul se inversează, şcolarii mai inteligenţi dormind mai mult decît cei mai înceţi la minte. În această etapă s-ar părea că, în loc să înveţe mai mult printr-o stare de nesomn mai îndelungată, ei sînt forţaţi să înveţe atît de mult încît cei la care reacţia de răspuns este mai puternică sînt epuizaţi spre sfîrşitul zilei. Printre adulţi, din contră, pare a nu exista nici o relaţie între inteligenţă şi durata medie a somnului.

Timpul necesar pentru a adormi la masculi şi la femele în stare de sănătate şi, la toate vîrstele, este în medie de circa 20 de minute. Trezirea ar trebui să aibă loc spontan. Nevoia de un mijloc artificial de trezire indică faptul că somnul a fost insuficient şi individul va suferi din această cauză printr-o vioiciune redusă în timpul perioadei de nesomn care urmează.

În perioadele sale de veghe sugarul nou-născut se mişcă relativ puţin. Spre deosebire de alte specii ale primatelor, musculatura sa este slab dezvoltată. Un pui de maimuţă se poate agăţa strîns de mamă din momentul naşterii încolo. Se poate chiar prinde de blana ei cu mîinile în timp ce se află încă în procesul naşterii. La specia noastră, prin contrast, nou-născutul este neajutorat şi nu poate face decît mişcări neînsemnate cu braţele şi picioarele. Pînă nu împlineşte o lună el nu poate, fără ajutor, să-şi ridice bărbia cînd este întins cu faţa în jos. La două luni îşi poate ridica pieptul de jos. La trei luni se poate întinde după obiecte agăţate. La patru luni poate sta în şezut, cu sprijin din partea mamei. La cinci luni poate sta în poala mamei şi poate apuca obiecte cu mîna. La şase luni poate şedea într-un scaun înalt şi prinde obiecte care se balansează. La şapte luni poate sta în şezut singur, fără a fi ajutat. La opt luni poate sta în picioare cu sprijin din partea mamei. La nouă luni poate sta în picioare ţinîndu-se de mobilă. La zece luni se poate tîrî pe jos cu mîinile şi genunchii. La unsprezece luni poate umbla dacă este condus de mînă de către unul din părinţi. La douăsprezece luni se poate trage singur în sus, în poziţia în picioare ajutîndu-se de obiecte solide. La treisprezece luni se poate căţăra pe trepte. La paisprezece luni poate sta în picioare, singur şi fără a se sprijini de obiecte ca să se ajute. La cincisprezece luni soseşte clipa măreaţă cînd, în fine, poate merge singur, neajutat. (Acestea sînt toate, desigur, cifre medii, dar constituie în mare un ghid pentru etapele evoluţiei în ceea ce priveşte poziţia şi locomoţia la specia noastră.)

Aproximativ în momentul cînd copilul a început să meargă fără ajutor, el începe şi să rostească primele cuvinte – cîteva cuvinte simple la început, dar curînd vocabularul se dezvoltă cu o viteză uimitoare. Pînă la vîrsta de doi ani copilul obişnuit poate vorbi folosind aproape 300 de cuvinte. Pînă la trei ani triplează această cifră. Pînă la patru ani ajunge la aproape 1 600 de cuvinte, iar pînă la cinci ani la 2 100. Această rată uimitoare a învăţării în domeniul imitaţiei vocale este unică la

specia noastră şi trebuie considerată una dintre cele mai mari realizări ale noastre. Ea se leagă, aşa cum am văzut în Capitolul Unu, de presanta nevoie de comunicare mai precisă şi mai utilă în activităţile de vînătoare desfăşurate în cooperare. La celelalte primate actuale strîns înrudite cu noi nu găsim nimic asemănător, nici măcar ceva care să se apropie cît de cît. Cimpanzeii sînt ca şi noi, sclipitori în imitaţia rapidă în acţionarea asupra obiectelor dar ei nu reuşesc imitaţii vocale. S-a făcut o încercare serioasă şi dificilă de a învăţa un pui de cimpanzeu să vorbească, dar cu un succes extrem de limitat. Animalul a fost crescut într-o casă în condiţii identice cu cele pentru un copil din specia noastră. Îmbinînd recompensele în hrană cu conducerea mişcărilor buzelor s-au făcut încercări prelungite de a-l convinge să rostească cuvinte simple. Pînă la doi ani şi jumătate, animalul putea spune "mama", "tata" şi "cană". În cele din urmă a reuşit să le spună în contextele corecte, şoptind "cană" cînd dorea să bea apă. Dificilele exerciţii au continuat, dar la vîrsta de şase ani (cînd specia noastră ar stăpîni mult peste două mii de cuvinte), vocabularul său total nu cuprindea mai mult de şapte cuvinte.

Această diferenţă este o chestiune legată de creier, nu de voce. Cimpanzeul are un aparat vocal care din punct de vedere structural este perfect capabil de a produce o gamă largă de sunete. Nu există nici un punct slab acolo, care să poată explica comportamentul său de "greu de cap". Punctul slab se află în interiorul craniului.

Spre deosebire de cimpanzei, anumite păsări au posibilităţi uimitoare de imitaţie vocală. Papagalii, peruşii, sturzii zeflemitori (păsările mynah[1]), ciorile şi diferite alte specii pot debita propoziţii întregi fără să clipească, dar din păcate ele au un creier prea de pasăre pentru a folosi cum se cuvine această înzestrare. Ele nu pot decît copia succesiunile complexe de sunete cu care le învaţă alţii şi pe care le repetă automat, într-o ordine fixă şi fără nici o legătură cu evenimentele din jur. Chiar şi aşa, este uimitor cum cimpanzeii şi maimuţele în această privinţă nu pot realiza mai mult decît atît. Chiar şi numai cîteva cuvinte simple, determinate cultural, le-ar fi atît de utile în habitatele lor naturale, încît este greu de înţeles de ce nu au apărut.

[1] Specie de pasăre tropicală aparţinînd familiei Paseriforme, ordinul Mimide.

Revenind iarăşi la specia noastră, miriielile, gemetele şi ţipetele instinctive de bază pe care le avem în comun cu alte primate nu-şi au originea în strălucirea noastră verbala nou ciştigată. Semnalele noastre sonore innăscute rămin şi işi păstrează rolurile lor importante. Ele nu numai că furnizează fundaţia vocală pe care ne putem clădi zgirie-norul verbal ci, totodată, există cu propriul lor drept, ca mijloace de comunicare tipice speciei. Spre deosebire de semnalele verbale, ele apar fără invăţare şi înseamnă acelaşi lucru în toate culturile. Ţipătul, scincetul, risul, urletul, geamătul şi plinsul ritmic transmit acelaşi mesaj oricui, oriunde. Ca şi sunetele altor animale ele se leagă de stările emoţionale elementare şi ne dau o impresie imediată asupra stării motivaţionale a emiţătorului. În acelaşi mod ne-am păstrat şi expresiile instinctive, zîmbetul, rinjetul, încruntarea, privirea fixă, mimica de panică şi mimica de supărare. Acestea sint de asemenea comune tuturor societăţilor şi persistă în ciuda dobindirii multor gesturi culturale. Este surprinzător să vezi cum aceste sunete şi expresii elementare ale speciei işi au originea în primii paşi ai evoluţiei noastre. Reacţia de plins este (după cum ştim prea bine cu toţii) prezentă de la naştere. Zîmbetul vine mai tîrziu, la circa cinci săptămîni. Risul şi accesul de furie nu apar pînă în luna a treia sau a patra. Merită să privim mai îndeaproape aceste şabloane. Plinsul este nu numai primul semnal de stare sufletească pe care îl dăm, ci şi cel mai elementar. Zîmbetul şi risul sint semnale unice şi destul de specializate, dar plinsul îl avem în comun cu mii de alte specii. Virtual toate mamiferele (pentru a nu mai menţiona păsările) scot strigăte acute, scheaună, ţipă, scincesc atunci cind le este frică sau cind au dureri. La mamiferele superioare, unde expresiile feţei au evoluat ca mijloace de semnalizare vizuală, aceste mesaje de alarmă sint însoţite de o "mimică a fricii" caracteristică. Fie că sint produse de un pui, fie de un adult, aceste reacţii arată că ceva nu este deloc în regulă. Odrasla işi pune în alertă părinţii, adultul îi pune în alertă pe ceilalţi membri ai grupului social.

Ca sugari, o serie de lucruri ne fac să plingem: Plingem dacă ne doare ceva, dacă ne este foame, dacă sintem lăsaţi singuri, dacă sintem confruntaţi cu un stimul ciudat şi nefamiliar, dacă ne pierdem brusc sursa sprijinului fizic, sau dacă intimpinăm piedici în atingerea unui ţel urgent. Aceste categorii se reduc la doi factori importanţi: durerea fizică şi nesiguranţa. În oricare caz, cind semnalul este dat, el produce (sau ar trebui să producă) reacţii de protecţie din partea părinţilor.

Dacă copilul este despărţit de părinte în clipa cind se dă semnalul, el are imediat efectul de a reduce distanţa dintre ei pînă cind copilul este luat în braţe şi ori legănat, ori mingiiat, ori dezmierdat. Dacă copilul este deja în contact cu părintele, sau dacă plinsul persistă după ce s-a făcut contactul, atunci i se examinează corpul pentru găsirea unor posibile surse de durere. Reacţia părintelui continuă pînă ce semnalul este oprit (şi în această privinţă diferă fundamental de şabloanele zîmbetului şi risului).

Acţiunea plinsului constă în tensiune musculară însoţită de o înroşire a capului, udarea ochilor, deschiderea gurii, retragerea buzelor, respiraţie exagerată cu expiraţii intense şi, bineînţeles, vocalizări acute, iritante. La sugarii mai mari include şi alergatul la părinte de care copilul se agaţă.

Am descris acest şablon mai detaliat în ciuda faptului că este atit de familiar, deoarece tocmai de aici au evoluat semnalele noastre specializate ale risului şi zîmbetului. Cind cineva spune: "au ris pînă au dat în plins" acel cineva se referă la această relaţie, dar în termeni evolutivi lucrurile s-au petrecut invers – am plins pînă am dat în ris. Cum s-a intimplat asta? Pentru început, este important să realizăm cit de similare sint plinsul şi risul, ca şabloane de reacţie. Stările lor afective sint atit de diferite incit tindem să scăpăm din vedere acest lucru. Ca şi plinsul, risul implică tensiune musculară, deschiderea gurii, retragerea buzelor şi respiraţie exagerată cu expiraţii intense. La intensităţi mari, include şi el înroşirea feţei şi udarea ochilor. Dar vocalizările sint mai puţin iritante şi nu atit de acute. Mai ales, ele sint mai scurte şi se succed mai rapid. Este ca şi cum tînguirea lungă a sugarului care plînge s-a segmentat, s-a tăiat în bucăţi mici, şi în acelaşi timp a devenit mai lină şi a coborît în tonalitate. Reiese că reacţia prin ris a evoluat din cea prin plins, ca semnal secundar, după cum urmează. Am spus mai înainte că plinsul este prezent la naştere, dar că risul nu apare pînă prin luna a treia sau a patra. Apariţia sa coincide cu dezvoltarea capacităţii de recunoaştere a părinţilor. Copilul care işi cunoaşte tatăl poate fi un copil care ştie, dar copilul care işi cunoşte mama este un copil care ride. Înainte de a învăţa să identifice faţa mamei şi s-o deosebească de alţi adulţi, copilul poate gînguri şi bolborosi, dar nu ride. Ceea ce se intimplă cind începe să-şi singularizeze mama este că totodată începe să-i fie teamă de alţi adulţi, străini. La virsta de două luni orice faţă cunoscută este acceptată, toţi adulţii prietenoşi sint bineveniţi. Dar acum temerile sale faţă

de lumea înconjurătoare încep să se maturizeze şi orice necunoscut are şanse să-l supere şi să-l facă să plîngă. (Mai tîrziu va învăţa repede că dintre ceilalţi adulţi sînt unii anume care pot fi şi ei recompensanţi şi îşi va pierde teama faţă de ei, dar acest lucru se face atunci selectiv pe baza recunoaşterii personale.) Ca urmare a acestui proces de imprimare în memorie a mamei, sugarul poate ajunge într-un conflict ciudat. Dacă mama face ceva care îl sperie, ea devine sursa a două seturi de semnale opuse. Un set spune "Eu sînt mama ta – protectorul tău personal; nu ai de ce te teme", iar celălalt set spune "Fii atent, aici este ceva înspăimîntător". Acest conflict nu pate apărea înainte ca mama să fie cunoscută ca individ, deoarece dacă atunci ar face ceva care sperie, ea nu ar fi decît o simplă sursă a unui stimul de spaimă în acel moment şi nimic mai mult. Dar acum ea poate oferi dublul semnal: "E un pericol dar nu-i nici un pericol". Sau altfel spus: "Poate părea că e un pericol, dar deoarece vine de la mine nu trebuie să te alarmezi". Rezultatul: copilul dă un răspuns care este pe jumătate o reacţie de plîns şi pe jumătate un gîngurit de recunoaştere a părintelui. Combinaţia magică produce un rîset. (Sau mai curînd, a produs, înapoi pe drumul evoluţiei. De atunci şi pînă acum s-a fixat şi s-a dezvoltat deplin ca reacţie separată, distinctă, cu drepturi proprii.)

Astfel rîsul spune "Recunosc că pericolul nu este real" şi-i transmite acest mesaj mamei. Mama se poate acum juca cu copilul destul de tare fără să-l facă să plîngă. Primele cauze ale rîsului la sugari sînt jocurile părinteşti de-a "cucu-bau", bătutul din palme, alternarea lăsatului pe genunchi cu ridicarea. Mai tîrziu, gîdilatul joacă un rol major, dar nu pînă după luna a şasea. Aceştia sînt toţi stimuli de şoc, dar provenind de la protectorul "de încredere". Copiii învaţă repede să-i provoace – jucîndu-se de-a ascunselea, de exemplu, astfel că vor trăi "şocul" descoperirii celui ascuns, sau jucîndu-se de-a fugăritul, astfel încît să fie prinşi.

Rîsul prin urmare devine un semnal pentru joacă, un semn că interacţiunile tot mai spectaculoase dintre copil şi părinte pot să continue şi să se dezvolte. Dacă ele ajung să sperie sau să doară prea mult, atunci desigur reacţia poate trece pe plîns şi poate imediat restimula răspunsul protector. Acest sistem îi permite copilului să-şi extindă explorarea capacităţilor sale corporale şi a proprietăţilor fizice ale lumii înconjurătoare.

Şi alte animale au semnale speciale pentru joacă dar în comparaţie cu ale noastre ele nu impresionează. Cimpanzeul, de exemplu, are la joacă o mimică specifică şi un uşor mîrîit, care este echivalentul rîsului nostru. La origine aceste semnale au acelaşi gen de ambivalenţă. Cînd salută, puiul de cimpanzeu îşi scoate buzele mult în afară, întinzîndu-le la limită. Cînd este speriat şi le retrage, deschizîndu-şi gura şi arătîndu-şi dinţii. Mimica de joacă, fiind motivată de ambele sentimente al salutului prietenos şi al temerii, este un amestec din cele două. Maxilarele se deschid larg, ca la teamă, dar buzele sînt împinse înainte şi ţin dinţii acoperiţi. Mîrîitul uşor este la jumătatea drumului între sunetul "uu-uu-uu" de salut şi ţipătul de teamă. Dacă joaca devine prea dură, buzele se retrag, iar mîrîitul se transformă într-un ţipăt scurt, ascuţit. Dacă devine prea calmă, maxilarele se închid şi buzele sînt împinse înainte în poza cimpanzeului prietenos. În esenţă situaţia este prin urmare aceeaşi, dar mîrîitul uşor scos la joacă este un semnal anemic pe lîngă rîsul nostru viguros, plin de viaţă. Pe măsură ce cimpanzeii cresc, semnificaţia semnalului de joacă se micşorează mai mult chiar, în timp ce al nostru se extinde şi dobîndeşte o importanţă şi mai mare în viaţa de zi cu zi. Maimuţa goală, chiar ca adult, este o maimuţă jucăuşă. Totul se datorează firii sale exploratoare. Ea împinge în mod constant lucrurile pînă la limită, încercînd să se autosurprindă, să se autoşocheze fără a se răni şi apoi semnalizîndu-şi uşurarea prin hohote de rîs molipsitoare.

Rîsul *de* cineva poate de asemenea deveni, desigur, o armă socială puternică în rîndul copiilor mai mari şi al adulţilor. El este dublu insultător deoarece indică faptul că persoana este atît înspăimîntător de ciudată cît şi în acelaşi timp nedemnă de luat în serios. Comedianul profesionist îşi arogă în mod deliberat acest rol social şi este plătit cu sume mari de bani de către spectatori care se bucură să se reasigure de normalitatea grupului lor faţă de anormalitatea asumată de acesta.

Reacţia adolescenţilor faţă de idolii lor este relevantă aici. Ca public spectator, ei îşi manifestă aprecierea spectacolului nu prin accese de rîs ci prin accese de ţipete. Ei nu numai că ţipă, dar se şi agaţă unii de alţii, se zvîrcolesc, urlă, îşi acoperă feţele şi-şi trag părul. Acestea sînt toate semnele clasice ale durerii sau fricii intense, dar ele au ajuns stilizate în mod deliberat. Pragurile lor au fost coborîte artificial. Ele nu mai sînt strigăte după ajutor, ci semnalizează de la un spectator la

altul că ei sînt capabili să aibă o reacție emoțională la idolii sexuali, reacție atît de puternică incît, ca toți stimulii de o intensitate insuportabil de mare, intră pe tărîmul durerii pure. Dacă o adolescentă s-ar găsi dintr-o dată singură în prezența unuia dintre idolii săi, nu s-ar întîmpla niciodată să țipe la el. Țipetele nu erau destinate lui, erau destinate celorlalte fete din publicul spectator. În felul acesta tinerele fete se pot reasigura una pe cealaltă de dezvoltarea reacțiilor lor emoționale.

Înainte de a abandona subiectul lacrimilor și rîsului mai este un mister de clarificat. Unele mame suferă îngrozitor datorită faptului că odraslele le plîng fără întrerupere în primele trei luni de viață. Nimic din ceea ce fac părinții nu pare a fi cauza acestui torent de plîns. De obicei ele ajung la concluzia că ceva este în neregulă în mod radical, fizic cu copiii și încearcă să-i trateze în mod corespunzător. Au dreptate, desigur, e ceva fizic în neregulă; dar este probabil efectul mai curînd decît cauza. Indiciul vital vine de la faptul că acest plîns așa-zis "colic" încetează ca prin farmec prin a treia sau a patra lună de viață. El dispare exact în momentul cînd copilul începe să-și poată identifica mama ca individ cunoscut. Răspunsul este dat de comparația comportamentului părintesc între mamele cu copii care plîng și cele cu copii mai tăcuți. Primele sînt stîngace, nervoase și neliniștite în relațiile cu progeniturile. Celelalte sînt sigure pe ele, calme și senine. Ceea ce vreau să subliniez este că și la această vîrstă fragedă, copilul este foarte conștient de diferențele dintre "securitatea" și "siguranța" tactilă pe de o parte și "insecuritatea" și "alarma" tactilă pe de altă parte. O mamă agitată nu poate evita să-și semnalizeze agitația nou-născutului ei. Starea este semnalizată înapoi către ea în mod corespunzător, cerînd protecție față de cauza agitației. Răspunsul nu face decît să sporească supărarea mamei, ceea ce la rîndul său intensifică plînsul copilului. În cele din urmă, nenorocitul de copil plînge pînă i se face rău și atunci la totalul suferințelor lui deja considerabile se adaugă și durerile fizice. Singurul lucru necesar pentru a rupe acest cerc vicios este ca mama să accepte situația și să devină calmă ea însăși. Chiar dacă nu poate reuși acest lucru (și este aproape imposibil să păcălești un copil în această privință), problema se corectează de la sine, așa cum am spus, în a treia sau a patra lună de viață, deoarece la acea vîrstă copilului ajunge să i se imprime mama și în mod instinctiv el începe să reacționeze față de ea ca "protector". Ea nu mai este sursa a o serie

de stimuli care produc agitație, ci o față familiară. Dacă ar continua să fie sursă de stimuli care produc agitație, aceștia n-ar mai fi atît de alarmanți deoarece vin de la cineva cunoscut, identificat ca prieten. Legătura tot mai strînsă a copilului cu părintele său o calmează apoi pe mamă și îi reduce în mod automat neliniștea. "Colica" dispare.

Pînă acum am omis chestiunea zîmbetului deoarece este o reacție chiar mai specializată decît rîsul. Așa cum rîsul este o formă secundară a plînsului, tot așa zîmbetul este o formă secundară a rîsului. La prima vedere el poate părea într-adevăr a nu fi nimic mai mult decît o versiune de intensitate redusă a rîsului, dar lucrurile nu sînt atît de simple. Este adevărat că, în forma sa cea mai blîndă, rîsul nu se poate deosebi de zîmbet și acesta este fără îndoială felul în care a apărut zîmbetul, dar este cît se poate de clar că pe parcursul evoluției zîmbetul s-a emancipat și trebuie considerat acum o entitate separată. Zîmbetul foarte intens – afișarea unui rînjet larg, a unui zîmbet radios – este complet diferit ca funcție de rîsul foarte intens. El a ajuns să se specializeze ca un semnal de salut al speciei. Dacă salutăm pe cineva zîmbindu-i, acel cineva știe că sîntem prietenoși, dar dacă-l salutăm rîzîndu-i ar putea avea motive să se îndoiască de aceasta.

Orice contact social provoacă teama, în cel mai bun caz o teamă ușoară. Comportamentul celuilalt individ în momentul întîlnirii este o entitate necunoscută. Atît zîmbetul cît și rîsul indică existența acestei temeri și combinarea ei cu sentimente de atracție și acceptare. Dar cînd rîsul crește în intensitate, el semnalizează faptul că ești gata pentru o nouă "spaimă", pentru o nouă exploatare a situației pericol / siguranță. Dacă pe de altă parte, expresia de zîmbet a unui rîs de nivel scăzut se transformă în altceva – într-un rînjet larg – aceasta semnalizează că situația nu urmează a se prelungi în aceeași direcție. Ea indică pur și simplu că starea afectivă inițială este ea însăși un final, fără prea mari complicații. Zîmbetul reciproc îi reasigură pe cei implicați că ambii se află într-o stare de ușoară neîncredere, dar de atracție reciprocă. A te teme puțin înseamnă a nu fi agresiv, iar a nu fi agresiv înseamnă a fi prietenos și în felul acesta zîmbetul se dezvoltă ca mijloc de atracție prietenoasă.

De ce, dacă nouă ne-a fost necesar acest semnal, alte primate s-au dezvoltat fără el? Se descurcă, e adevărat, au gesturi prietenoase de diferite feluri, dar zîmbetul pentru noi

este unul în plus și de o importanță uriașă în viața noastră de zi cu zi, atît în copilărie cît și la maturitate. Ce anume din modelul existenței noastre l-a adus atît de în față? Răspunsul, s-ar părea, constă în faimoasele noastre piei nude. Cînd se naște, puiul de maimuță se prinde strîns de blana mamei. Acolo stă oră de oră, zi de zi. Timp de săptămîni sau chiar luni de zile nu părăsește nici pentru o clipă protecția confortabilă a corpului mamei. Mai tîrziu, cînd se aventurează de lîngă ea pentru prima dată, el poate să alerge înapoi la ea într-o clipă și să se agațe din nou instantaneu. El are propriul său mod pozitiv de a-și asigura un contact fizic strîns. Chiar dacă mama nu se bucură de acest contact (pe măsură ce puiul crește și devine mai greu), nu-i este deloc ușor să-l respingă. Oricine a trebuit vreodată să facă pe dădaca pentru un pui de cimpanzeu poate depune mărturie că așa este.

Cînd *noi* sîntem născuți ne aflăm într-o postură mult mai la voia întîmplării. Nu numai că sîntem prea slabi pentru a ne agăța, dar nici nu avem ceva de care să ne agățăm. Deposedați de orice mijloace mecanice care să ne asigure contactul strîns cu mamele, trebuie să ne bazăm în întregime pe semnalele de stimulare maternă. Putem să țipăm pînă la epuizare pentru a atrage atenția părinților, dar o dată dobîndită trebuie să mai facem ceva pentru a o menține. Puiul de cimpanzeu țipă pentru a atrage atenția la fel ca și noi. Mama se repede spre el și îl ia în brațe. Instantaneu puiul se agață din nou. Aceasta este momentul în care noi avem nevoie de un înlocuitor al agățatului, un gen de semnal care să o răsplătească pe mamă și să o facă să vrea să stea cu noi. Semnalul pe care îl folosim este zîmbetul.

Zîmbetul apare în primele cîteva săptămîni de viață, dar la început nu este îndreptat către ceva anume. Prin săptămîna a cincea el este dat ca reacție clară la anumiți stimuli. Ochii copilului pot acum fixa obiectele. La început el reacționează mai mult la o pereche de ochi care îl privesc. Chiar și două pete negre pe o bucată de carton își vor face efectul. Pe măsură ce trec săptămînile devine necesară și o gură. Două pete negre cu o linie în chip de gură sub ele sînt acum eficiente pentru obținerea răspunsului. În curînd o lărgire a gurii devine vitală, iar apoi ochii încep să-și piardă importanța de stimuli-cheie. În această etapă, pe la trei – patru luni, răspunsul începe să devină mai specific. El se restrînge de la orice față cunoscută la fața mamei. Are loc imprimarea chipului mamei.

Uimitor în legătură cu dezvoltarea acestei reacții este că, atunci cînd ea are loc, copilul este complet incapabil să deosebească pătratele de triunghiuri, sau alte forme geometrice precise. Este ca și cum ar exista un avans special în maturizarea capacității de a recunoaște anumite tipuri de forme destul de limitate – cele legate de trăsăturile umane – în timp ce alte capacități vizuale rămîn în urmă. Acest lucru face ca privirea copilului să se fixeze pe obiectul corect. Ceea ce va evita ca imprimarea să se facă pe o formă inanimată din apropiere.

Pînă la vîrsta de șapte luni copilului i s-a imprimat complet imaginea mamei. Orice face acum, ea își va păstra imaginea de mamă în mintea copilului pe tot restul vieții lui. Puii de rață realizează aceasta prin faptul că merg în urma mamei, puii de maimuță prin faptul că se agață de ea. Noi ne dezvoltăm legătura vitală a atașamentului prin răspunsul prin zîmbet.

Ca stimul vizual zîmbetul a ajuns la configurația sa unică în principal prin simplul act al ridicării colțurilor gurii. Gura este deschisă într-o oarecare măsură, iar buzele sînt trase înapoi, ca la mimica de teamă, dar prin adăugarea curbării în sus a colțurilor gurii caracterul expresiei este radical modificat. Această evoluție a condus la rîndul ei la posibilitatea unei alte expresii faciale în contrast cu prima – cea a gurii lăsate în jos. Adoptînd o linie a gurii care este complet opusă formei zîmbetului, este posibil să se semnalizeze un antizîmbet. Așa cum rîsul a evoluat din plîns iar zîmbetul din rîs, tot așa fața neprietenoasă a evoluat la polul opus, din fața prietenoasă.

Dar zîmbetul este mai mult decît o linie a gurii. Noi ca adulți ne putem transmite starea sufletească printr-o simplă răsucire a buzelor, dar copilul face cu mult mai mult. Cînd zîmbește cu intensitate maximă, el dă și din picioare și își agită mîinile pe care le întinde către stimul mișcîndu-le încoace și încolo, gîngurește pe limba lui, își dă capul pe spate și își scoate în afară bărbia, își apleacă trunchiul în față sau se rostogolește pe o parte și-și intensifică respirația. Ochii îi devin mai strălucitori și se pot închide ușor; apar crețuri sub ochi sau în prelungirea lor și uneori la rădăcina nasului; încrețiturile pielii dintre părțile laterale ale nasului și cele ale gurii devin mai accentuate, iar limba poate fi ușor scoasă în afară. Dintre aceste elemente variate, mișcările corpului par a indica o luptă a copilului pentru a veni în contact cu mama. Cu felul său greoi de a se mișca, copilul ne arată probabil tot ceea ce a rămas din reacția de agățare a primatelor ancestrale.

Am vorbit despre zimbetul copilului, dar zîmbetul este desigur un semnal dublu. Cînd copilul îi zîmbește mamei, ea îi răspunde cu un semnal similar. Fiecare îl răsplătește pe celălalt și legătura dintre ei se întărește în ambele sensuri. Ați putea avea impresia că această afirmație este evidentă, dar ar putea fi o capcană în ea. Unele mame, cînd sînt agitate, nervoase sau supărate pe copil, încearcă să-și ascundă starea printr-un zîmbet forțat. Ele speră că printr-o față prefăcută vor evita să-l indispună pe copil, dar în realitate acest truc poate face mai mult rău decît bine. Am menționat mai înainte că este aproape imposibil să păcălești un copil în privința stării sufletești a mamei. În primii ani de viață se pare că sîntem foarte sensibili la semne aparent minore de agitație părintească și calm părintesc. În etapele premergătoare vorbirii, înainte ca uriașul mecanism al comunicării simbolice, culturale să aducă cu sine ceața uitării, ne bazăm mult mai mult pe mișcări subtile, modificări ale poziției și ale tonului vocii decît va fi nevoie mai tîrziu în viață. Alte specii au și ele acest simț deosebit de dezvoltat. Uimitoarea capacitate a "Inteligentului Hans", renumitul cal ce putea număra, se baza de fapt pe simțul său foarte dezvoltat de a observa modificări infime ale poziției dresorului. Cînd i se cerea să facă o adunare, Hans lovea cu copita de atîtea ori cît era necesar și apoi se oprea. Chiar dacă dresorul ieșea din sală și altcineva făcea încercarea ea tot mergea, deoarece atunci cînd se ajungea la numărul de lovituri corespunzător, străinul nu-și putea controla o ușoară încordare a corpului. Această capacitate o avem și noi toți, chiar și ca adulți (este folosită mult de prezicători pentru a aprecia dacă merg pe pista cea bună), dar la sugarii care încă nu vorbesc ea pare să fie deosebit de activă. Dacă mama face mișcări forțate și agitate, oricum ar fi ele mascate, va transmite aceste stări copilului. Dacă în același timp și zîmbește larg, aceasta nu-l păcălește pe copil, ci doar îl derutează. Sînt transmise două mesaje contradictorii. Dacă acest lucru se face de multe ori poate avea un efect dăunător continuu și-i poate cauza copilului dificultăți serioase în contactele sociale și adaptările de mai tîrziu din viață.

Lăsînd deoparte subiectul zîmbetului, trebuie să ne îndreptăm acum atenția către o activitate foarte diferită. Cu trecerea lunilor, începe să apară un nou șablon de comportament al copilului: își face intrarea pe scenă agresivitatea. Accesele de furie și plînsul de supărare încep să se diferențieze de reacția anterioară a plînsului pentru orice. Copilul își semnalizează agresivitatea printr-o formă de țipete mai întrerupte, mai neregulate și prin loviri violente cu mîinile și picioarele. El atacă obiectele mici, le zgîlțîie pe cele

mari, scuipă și împroașcă și încearcă să muște, să zgîrie sau să lovească tot ce-i cade în mînă. La început aceste acțiuni sînt cam la întîmplare și necoordonate. Plînsul arată că teama este încă prezentă. Agresivitatea nu s-a maturizat încă pînă în punctul unui atac pur: acest lucru va veni mult mai tîrziu, cînd copilul este sigur pe sine și pe deplin conștient de posibilitățile sale fizice. Cînd se dezvoltă, comportamentul agresiv are de asemenea propriile semnale de mimică specială. Acestea constau dintr-o privire dușmănoasă însoțită de strîngerea buzelor. Buzele sînt bosumflate astfel încît capătă o linie bine conturată, cu colțurile gurii mai curînd împinse în față decît retrase. Ochii sînt ațintiți fix asupra adversarului, iar sprîncenele sînt coborîte într-o încruntare. Pumnii sînt strînși. Copilul a început să se afirme.

S-a descoperit că această agresivitate poate fi mărită prin creșterea densității unui grup de copii. În condiții de aglomerare, interacțiunile sociale prietenoase dintre membrii unui grup se reduc, iar șabloanele distructive și agresive prezintă o pronunțată creștere în frecvență și intensitate. Lucrul este semnificativ cînd ne amintim că și la alte animale lupta este utilizată nu numai pentru sortarea disputelor pentru dominație, ci și pentru a mări spațiul dintre membrii unei specii. Vom reveni asupra acestei probleme în Capitolul Cinci.

Pe lîngă protecția, hrănirea, spălarea și joaca cu progenitura, îndatoririle părintești includ și extrem de importantul proces al educației. Ca și la alte specii, aceasta se face printr-un sistem pedeapsă / recompensa care treptat modifică și adaptează învățarea prin încercare-eroare a tînărului. Dar, în plus, progenitura va învăța rapid prin imitație – proces care este comparativ slab dezvoltat la majoritatea celorlalte mamifere, dar superb de elevat și rafinat la noi. Astfel, mult din ceea ce alte animale trebuie să învețe din greu ele însele, noi dobîndim repede urmînd exemplul părinților. Maimuța goală este o maimuță-educator (sîntem atît de în acord cu această metodă de învățare, încît tindem să considerăm că și alte specii beneficiază de ea în același mod, numai că noi am supraestimat cu mult rolul pe care educația îl joacă în viețile lor).

Mult din ceea ce facem ca adulți se bazează pe această absorbție imitativă din anii copilăriei. De multe ori ne închipuim că ne comportăm într-un anume fel pentru că un asemenea comportament corespunde unui cod abstract și înalt de principii morale, cînd în realitate tot ceea ce facem este că ascultăm de un set de întipăriri pur imitative, adînc înrădăcinat și de mult "uitat". Tocmai ascultarea nemodificată de aceste întipăriri (împreună cu

pornirile noastre instinctive ascunse cu grijă) face ca societăților să le fie atit de greu să-şi schimbe obiceiurile şi "convingerile". Chiar cind este pusă în fața unor idei noi stimulative, strălucit de raționale, bazate pe aplicarea inteligenței pure obiective, comunitatea se agață încă de vechile sale prejudecăți şi obiceiuri domestice. Aceasta este crucea pe care trebuie să o purtăm dacă e să navigăm prin faza noastră vitală de "hirtie sugativă" juvenilă, de asimilare rapidă a experienței acumulate a generațiilor anterioare. Sintem forțați să preluăm părerile preconcepute împreună cu faptele de valoare.

Spre norocul nostru am dezvoltat un antidot puternic pentru această slăbiciune ce este inerentă procesului de învățare imitativă. Ne-am ascuțit simțul curiozității, o dorință intensă de a explora care acționează împotriva celeilalte tendințe şi duce la un echilibru ce are potențialul unui succes fantastic. Numai dacă o cultură devine prea rigidă ca urmare a dependenței totale față de repetiția prin imitație, sau dacă devine prea îndrăzneață şi nechibzuită în explorare, numai atunci se va poticni. Cele cu un bun echilibru între cele două nevoi instinctive vor prospera. Putem vedea multe exemple de culturi prea rigide şi prea necugetate în lumea de azi. Societățile mici înapoiate, complet dominate de povara grea a tabu-urilor şi obiceiurilor lor străvechi, sint exemple din primul caz. Aceleaşi societăți, cind sint convertite şi "ajutate" de culturi avansate, devin repede exemple din al doilea caz. O supradoză bruscă de noutate socială şi freamăt explorator îneacă forțele stabilizatoare ale imitației ancestrale şi înclină balanța prea mult în cealaltă direcție. Rezultatul este haosul cultural şi dezintegrarea. Norocoasă este societatea care se bucură de dobindirea treptată a unui echilibru perfect între imitație şi curiozitate, între copierea servilă, negîndită şi experimentarea progresivă, rațională.

CAPITOLUL PATRU

EXPLORAREA

TOATE mamiferele au un puternic imbold de a explora, dar pentru unele el este mult mai important decit alte chemări instinctuale. Totul depinde în mare măsură de cit de mult s-au specializat aceste animale în cursul evoluției. Dacă întregul lor efort evolutiv s-a concentrat către perfecționarea unei anumite stratageme pentru supraviețuire, atunci, nu mai au de ce să se preocupe prea mult de complexitatea lumii înconjurătoare. Atita timp cit furnicarul îşi are furnicile lui iar ursul koala frunzele lui de eucalipt, ei sint mulțumiți şi traiul e uşor. Animalele nespecializate, pe de altă parte – oportuniştii lumii animale –, nu-şi pot permite nici o clipă de relaxare. Ele nu sint niciodată sigure de unde le poate veni masa următoare şi de aceea trebuie să cunoască fiecare ascunziş şi crăpătură, să testeze fiecare posibilitate şi să-şi țină mereu atenția încordată pentru a nu scăpa norocul ce s-ar putea ivi. Trebuie să exploreze şi iar să exploreze. Trebuie să cerceteze şi să reverifice continuu. Trebuie să-şi mențină permanent curiozitatea la un nivel ridicat.

Aceasta nu este o simplă problemă a hrănirii: autoapărarea poate cere şi ea aceleaşi lucruri. Porcii țepoşi, aricii şi sconcşii pot să fornăie şi să calce cit de zgomotos vor, nepăsători față de duşmani, dar mamiferul neînarmat trebuie să fie permanent în alertă. El trebuie să cunoască semnele pericolului şi căile de scăpare. Pentru a supraviețui trebuie să-şi cunoască teritoriul în cele mai mici detalii.

Privind lucrurile în felul acesta, s-ar părea că pentru un animal nespecializarea nu prea este eficientă. La urma urmei de ce ar exista mamifere oportuniste? Răspunsul este că, în modul de viață specializat, există o piedică serioasă. Atita

timp cît mecanismul special de supraviețuire funcționează, totul este bine, dar dacă mediul suferă o modificare majoră, animalul specializat rămîne fără resurse. Dacă a evoluat pînă într-atît încît să-și depășească concurenții, înseamnă că animalul a fost forțat să facă modificări majore în structura sa genetică și nu va putea reveni destul de repede la starea anterioară cînd va sosi din nou vremea rontăitului. Dacă pădurile de eucalipt ar dispărea, koala ar pieri. Dacă un ucigaș cu colți de fier și-ar dezvolta capacitatea de a sfărîma ghimpii porcului țepos, porcul țepos ar deveni o pradă ușoară. Pentru animalul oportunist existența poate fi mereu dură, dar el va fi capabil să se adapteze prompt la orice modificare rapidă cu care mediul l-ar pune la încercare. Ia-i mangustei șobolanii și șoarecii că ea va trece pe ouă și melci. Ia-i maimuței fructele și alunele că ea va trece pe rădăcini și lăstari.

Dintre toate animalele nespecializate, maimuțele sînt poate cele mai oportuniste. Ca grup ele s-au specializat în nespecializare. Iar dintre maimuțele cu și fără coadă, maimuța goală este cel mai mare oportunist. Acesta nu este decît un aspect al evoluției sale neotenice. Toate maimuțele tinere sînt curioase, dar intensitatea curiozității lor tinde să se diminueze pe măsură ce devin adulte. La noi, curiozitatea infantilă se întărește și se extinde în anii maturității. Noi nu încetăm niciodată să investigăm. Nu sîntem niciodată satisfăcuți că știm atît cît să ne descurcăm. Fiecare întrebare la care răspundem duce la o altă întrebare. Aceasta a devenit cea mai importantă stratagemă pentru supraviețuire a speciei noastre.

Tendința de a fi atras de noutate a fost numită *neofilie* (dragostea pentru nou), și se deosebește de *neofobie* (teama față de nou). Orice lucru necunoscut este potențial periculos. Trebuie să ne apropiem de el cu precauție. Poate ar trebui să-l evităm? Dar dacă îl evităm, atunci cum vom ajunge vreodată să știm ceva despre el? Impulsul neofilic trebuie să ne stimuleze în continuare și să ne mențină interesul pînă ce necunoscutul devine cunoscut, pînă ce cunoașterea duce la plictis și în cadrul acestui proces dobîndim o experiență prețioasă de care ne vom aminti și folosi la nevoie, cîndva mai tîrziu. Copilul procedează așa tot timpul. Atît de puternic este acest impuls încît este necesară intervenția restrictivă a părinților. Dar deși părinții pot reuși să-i direcționeze curiozitatea, ei nu o pot niciodată înlătura. Pe măsură ce copiii cresc, tendința lor de a explora poate atinge uneori proporții alarmante și pot fi

auziți adulți vorbind despre "un grup de tineri purtîndu-se ca animalele sălbatice". Dar de fapt, lucrurile se petrec invers. Dacă adulții și-ar da osteneala de a studia modul în care se comportă în realitate animalele sălbatice adulte, ar constata că animalele sălbatice sînt *ei*. Ei sînt cei care încearcă să îngrădească explorarea pe care o sacrifică în schimbul comodității conservatorismului subuman. Spre norocul speciei, există întotdeauna destui adulți ce își mențin inventivitatea și curiozitatea juvenilă și care dau populațiilor posibilitatea de a progresa și a spori numeric.

Cînd privim cum se joacă puii de cimpanzeu ne sare imediat în ochi asemănarea dintre comportamentul lor și cel al propriilor noștri copii. Și unii și ceilalți sînt fascinați de "jucăriile" noi. Se reped la ele cu aviditate ridicîndu-le, aruncîndu-le, sucindu-le, lovindu-le și făcîndu-le bucăți. Și unii și ceilalți inventează jocuri simple. Interesul micilor cimpanzei este tot atît de puternic ca și al micuților noștri, iar în primii cîțiva ani de viață se descurcă la fel de bine –chiar mai bine, deoarece sistemul lor muscular se dezvoltă mai repede. Dar după un timp, puii de cimpanzeu încep să piardă teren. Creierul lor nu este suficient de complex pentru a clădi pe acest început bun. Puterea lor de concentrare este slabă și nu poate crește pe măsura creșterii corpului. Și, în primul rînd, le lipsește capacitatea de a comunica în detaliu cu părinții despre tehnicile ingenioase pe care le descoperă.

Cel mai bun mod de a clarifica această diferență este de a lua în discuție un exemplu concret. Pictatul, sau explorarea grafică, este o alegere ce ne stă la îndemînă. Ca șablon comportamental, el a avut o importanță vitală pentru specia noastră timp de milenii și dispunem de vestigiile preistorice de la Altamira și Lascaux pentru a o dovedi.

Dacă li se oferă ocazia și materialele adecvate, puii de cimpanzeu sînt la fel de tentați ca și noi să exploreze posibilitățile vizuale ale urmelor lăsate pe o foaie de hîrtie albă. La originea acestui interes se află principiul ce stă la baza relației investigare/recompensă, potrivit căruia interesul crește cu cît se obțin rezultate mai spectaculoase în urma unui consum de energie comparativ mic. Se poate vedea că acest principiu operează în tot felul de situații de joc. Activitățile pot implica un efort deosebit, dar plăcerea cea mai mare o dau acele acțiuni care produc un efect neașteptat de spectaculos. Putem numi acest principiu al jocului "principiul recompensei mărite".

Atît cimpanzeilor cît şi copiilor le place să izbească obiecte între ele, preferate fiind cele care produc zgomotul cel mai puternic cu efortul cel mai mic. Mingile care sar sus cînd sînt doar uşor aruncate, baloanele ce străbat repede camera chiar numai uşor atinse, nisipul care poate fi modelat cu cea mai slabă apăsare, jucăriile pe roţi care se deplasează uşor la cea mai uşoară împingere, acestea sînt obiectele cele mai atractive pentru joc.

Cînd are pentru prima dată în faţă un creion şi o bucată de hîrtie, copilul mic nu este într-o situaţie deosebit de promiţătoare. Cel mai bun lucru pe care-l poate face este să lovească cu creionul pe suprafaţa hîrtiei. Dar asta duce la o surpriză plăcută. Lovirea face mai mult decît un simplu zgomot, ea are şi un impact vizual. Este ceva la capătul creionului care lasă o urmă pe hîrtie. Astfel se desenează o linie.

Este fascinant să urmăreşti acest prim moment al descoperirii grafice de către un cimpanzeu sau un copil. El fixează linia cu privirea, uimit de premiul vizual neaşteptat adus de acţiunea sa. După ce contemplă rezultatul timp de o clipă, repetă experimentul. Evident, merge şi a doua oară, apoi iar şi iar. În curînd coala se acoperă cu linii mîzgălite. Cu timpul, reprizele de desen devin mai hotărîte. Linii simple, duse la întîmplare, trase pe hîrtie una după alta, alcătuiesc o mîzgăleală în toate direcţiile. Dacă alegerea e posibilă, în locul creionului obişnuit încep să fie preferate creioanele colorate, creta şi vopselele, deoarece ele au un impact mai pronunţat, produc un efect vizual chiar mai mare, pe măsură ce colorează hîrtia.

Interesul pentru această activitate apare prima dată pe la vîrsta de un an şi jumătate, atît la cimpanzei cît şi la copii. Dar abia de pe la doi ani mîzgăleala în toate direcţiile, făcută apăsat şi sigur, ia cu adevărat avînt. La vîrsta de trei ani copilul obişnuit trece într-o nouă fază grafică: el începe să-şi simplifice mîzgăleala confuză. Din haosul captivant încep să se cristalizeze forme fundamentale. Experimentează cu cruci, apoi cu cercuri, cu pătrate şi cu triunghiuri. De jur împrejurul paginii sînt duse linii şerpuite pînă cînd se întorc de unde au plecat, închizînd un spaţiu. Linia devine contur.

În lunile următoare, aceste figuri simple sînt combinate între ele, luînd naştere forme abstracte simple. Cercul este tăiat de o cruce, colţurile pătratului sînt unite prin linii diagonale. Aceasta este etapa esenţială ce precede primele reprezentări picturale. La copil, cotitura se produce în a doua jumătate a

celui de al treilea an, sau la începutul celui de al patrulea. La cimpanzeu, ea nu se mai produce niciodată. Puiul de cimpanzeu reuşeşte să facă forme-evantai, cruci şi cercuri, şi poate chiar realiza un "cerc marcat", dar nu poate merge mai departe. Este mult prea tentant ca să nu observăm că motivul cercului marcat este precursorul imediat al primei reprezentări grafice realizate de copilul obişnuit. Ceea ce se întîmplă este că în interiorul cercului sînt plasate cîteva linii sau pete, iar apoi, ca prin minune, o faţă începe să-l privească de pe hîrtie pe copilul pictor. Are loc revelaţia recunoaşterii. Faza experimentării abstracte, a inventării de şabloane, s-a terminat. Acum trebuie atins un nou ţel: acela al reprezentării grafice perfecţionate. Se fac feţe noi, feţe mai bune, cu ochii şi gura în locul corespunzător. Se adaugă detalii – păr, urechi, un nas, braţe şi picioare. Se nasc alte imagini – flori, case, animale, bărcuţe, maşini. Acestea sînt înălţimi la care se pare că puiul de cimpanzeu nu se poate ridica niciodată. După ce a fost atinsă culmea – desenarea cercului şi marcarea zonei sale interioare – animalul continuă să evolueze dar nu şi desenele sale. Poate că într-o zi se va descoperi un cimpanzeu de geniu, dar pare puţin probabil.

Copilului i se deschide acum în faţă faza de reprezentare a explorării grafice, dar, deşi ea constituie partea principală a descoperirii, vechile influenţe ale formelor abstracte încă se fac simţite, îndeosebi între 5 şi 8 ani. În această perioadă sînt realizate picturi deosebit de atractive deoarece ele se bazează pe terenul solid al fazei formelor abstracte. Imaginile de reprezentare se află încă într-un stadiu primar de diferenţiere şi sînt combinate cu plăcere cu dispunerea sigură, bine definită a formelor şi şabloanelor.

Procesul prin care cercul umplut cu puncte se transformă într-un portret fidel şi complet este uimitor. Descoperirea că el reprezintă un chip nu conduce la perfecţionarea sa imediată. Acest lucru devine categoric scopul dominant, dar necesită timp (mai mult de zece ani, de fapt). Mai întîi trăsăturile de bază trebuie ordonate puţin – cercuri pentru ochi, o linie orizontală pentru gură, două puncte sau un cerc central pentru nas. Cercul exterior trebuie "tivit" cu păr şi aici lucrurile se pot opri pentru un timp. Faţa, la urma urmei este cea mai perceptibilă şi captivantă parte a mamei, cel puţin în termeni vizuali. După un timp totuşi, se fac noi progrese. Prin simplul procedeu al lungirii unor fire de păr devine posibil ca din această figură-faţă să pornească braţe şi picioare cărora, la rîndul

lor, li se pot adăuga degete. În acest moment forma esențială a figurii are încă la bază cercul din faza premergătoare reprezentării. El este un vechi prieten care rămine pină mai tirziu. După ce mai intii a devenit față, el devine acum o combinație de față și corp.

Pe copil nu pare să-l deranjeze, in această etapă, că miinile din desenul său pornesc din părțile laterale a ceea ce pare a fi capul. Dar cercul nu pote dăinui la nesfirșit. Ca și o celulă el trebuie să se dividă și să dea naștere la o nouă celulă sub el. Ca variantă cele două picioare trebuie unite undeva in lungul lor, dar mai sus de glezne. Pe una din aceste căi se poate naște un corp. Indiferent de calea folosită, miinile rămin sus ca niște bețe lipite de părțile laterale ale capului. Și acolo vor sta destul de mult pină să fie coborite in poziția lor mai corectă, ieșind din partea superioară a corpului.

Este fascinant să observi acești pași lenți făcuți unul după altul pe măsură ce voiajul în lumea descoperirilor continuă neobosit. Treptat sint incercate din ce in ce mai multe forme și combinații, imagini mai diversificate, culori mai complexe și structuri mai variate. În cele din urmă se realizează o reprezentare fidelă și pot fi fixate și păstrate pe hirtie copii precise ale lumii exterioare. Dar in acest stadiu, natura exploratoare inițială a activității începe a fi umbrită de cerințele presante ale comunicării prin imagini. Vechile picturi și desene ale puilor de cimpanzeu și ale copiilor mici nu aveau nimic de a face cu actul comunicării. Era un act al descoperirii, al invenției/al testării posibilităților variabilități grafice. Era "acțiunea de a picta" nu un mijloc de semnalizare. Ea nu cerea nici o recompensă – era propria sa recompensă, era joc de dragul jocului. Totuși, ca atit de multe aspecte ale jocului din copilărie, ea ajunge repede să se împletească cu alte scopuri ale adulților. Comunicarea socială o absoarbe și inventivitatea inițială se pierde, emoția simplă a "liniei trase la intimplare" dispare. Majoritatea adulților o mai lasă să reapară numai cind mizgălesc la întîmplare, fiind preocupați de altceva. (Asta nu înseamnă că și-au pierdut inventivitatea, ci pur și simplu că aria de manifestare a ingeniozității s-a mutat in sfere mai complexe, tehnologice.)

Din fericire pentru arta exploratoare a picturii și desenului s-au dezvoltat acum metode tehnice mult mai eficiente de a reproduce imagini din mediul înconjurător. Fotografia și derivatele ei au făcut ca "pictura reproductivă cu scop de

conservare a informației" să nu mai fie la modă. Aceasta a rupt lanțurile grele ale responsabilității ce au constituit povara paralizantă a artei adulților atita amar de timp. Pictura poate acum din nou să exploreze, de astă dată intr-o formă matură, de adult. Ceea ce, aproape că nu mai e nevoie să menționăm, este exact ce se întimplă astăzi.

Am ales acest exemplu aparte al comportamentului explorator deoarece pune în evidență foarte clar diferențele dintre noi și cea mai apropiată rudă a noastră actuală, cimpanzeul. Comparații similare s-ar putea face și in alte domenii. Unul sau două merită o scurtă atenție. Explorarea lumii sunetului se poate observa la ambele specii. Invenția vocală, așa cum am văzut deja, este dintr-un motiv sau altul practic absentă la cimpanzeu, dar "bătutul percutant" al tobelor joacă un rol important în viața sa. Puii de cimpanzeu investighează în mod repetat potențialul sonor al loviturilor puternice, al bătutului din picior și din palme. Ca adulți ei își dezvoltă această tendință in reprize prelungite de bătut al tobelor în comun. Unul după altul animalele lovesc in ceva, țipă și rup vegetația, bătind in trunchiuri de copaci și in bușteni goi pe dinăuntru. Aceste manifestări in comun pot dura pină la o jumătate de oră și mai bine. Funcția lor nu se cunoaște cu exactitate, dar au efectul de stimulare reciprocă a membrilor unui grup. Bătutul tobei este și la specia noastră cea mai răspindită formă a expresiei muzicale. Ea începe timpuriu, ca și la cimpanzeu, cind copii incep să testeze valorile de percuție ale obiectelor din jur in mod foarte asemănător. Dar in timp ce cimpanzeii adulți nu reușesc niciodată mai mult decit un tam-tam ritmic, noi il sofisticăm in poliritmuri complexe și il amplificăm cu răpăituri vibrante și variații ale tonalității. Producem de asemenea și zgomote suplimentare suflind in tuburi și frecind sau lovind bucăți de metal. Țipetele și urletele cimpanzeului devin la noi cintece inspirate. Dezvoltarea performanțelor muzicale complicate pare a fi jucat la noi, in grupările sociale mai simple, cam același rol ca și reprizele de tam-tam și urlete ale cimpanzeilor, respectiv, stimulare reciprocă in grup. Spre deosebire de pictat, nu era un model de activitate însușit pentru transmiterea de informații detaliate pe scară largă. Transmiterea de mesaje prin secvențe de tam-tam la anumite culturi a fost o excepție de la regulă, dar în primul și in primul rind muzica s-a dezvoltat ca mijloc de a crea stări sufletești și ca sincronizator. Conținutul său de inventivitate și de explorare a

devenit tot mai puternic totuşi şi, eliberat de orice îndatoriri importante de "reproducere", a ajuns o zonă majoră a experimentării estetice abstracte. (Datorită celorlalte îndatoriri anterioare ale sale, pictura abia de puţin timp a ajuns-o din urmă.)

Dansul a urmat în bună parte cam acelaşi drum ca şi muzica instrumentală şi vocală. Cimpanzeii includ multe mişcări de legănare şi ţopăială în ritualurile lor de tam-tam şi acestea însoţesc şi producţiile muzicale creatoare de stări sufleteşte ale speciei noastre. De acolo, ca şi muzica, ele au fost prelucrate şi extinse în producţii complexe din punct de vedere estetic.

Strîns legată de dans a fost şi dezvoltarea gimnasticii. Performanţele fizice ritmice sînt comune în joaca atît a puilor de cimpanzeu cît şi a copiilor mici. Ele se stilizează rapid, dar îşi păstrează un puternic element de variabilitate în cadrul şabloanelor structurate pe care le adoptă. Dar jocurile fizice ale cimpanzeilor nu se dezvoltă şi nu se maturizează, ele se sting cu încetul. Noi, pe de altă parte, le explorăm posibilităţile la maximum şi le dezvoltăm în viaţa adultă în multe forme complexe de exerciţii şi sporturi. Din nou ele sînt importante ca mijloace colective de sincronizare, în principal sînt mijloace de a ne menţine şi extinde explorarea capacităţilor fizice proprii.

Scrisul, derivaţie formalizată a pictatului, şi comunicarea vocală verbalizată s-au dezvoltat, desigur, ca principalul nostru mijloc de transmitere şi înregistrare a informaţiei, dar ele au fost utilizate şi pentru a vehicula explorarea estetică pe o scară extrem de largă. Elaborarea complicată a mormăielilor şi chiotelor noastre ancestrale în vorbire simbolică complexă ne-a permis să stăm şi să "ne jucăm" cu gîndurile din cap, şi să ne orientăm secvenţele de cuvinte (iniţial pur aplicative) către scopuri noi ca obiecte de joc estetic, experimental.

Astfel, în toate aceste domenii – în pictură, sculptură, desen, muzică instrumentală şi vocală, dans, gimnastică, jocuri, sport, scris şi vorbire – putem duce mai departe după pofta inimii, pe întreaga durată a lungii noastre existenţe, forme complexe şi specializate ale explorării şi experimentării. Prin exerciţiu minuţios, atît ca executanţi cît şi ca observatori, ne putem sensibiliza reacţia faţă de imensul potenţial explorator pe care aceste îndeletniciri îl au de oferit. Dacă lăsăm de o parte funcţiile secundare ale acestor activităţi (de a aduce bani, de a ne asigura un statut social şi aşa mai departe), atunci ele

apar toate, biologic vorbind, fie ca o prelungire în viaţa adultă a modelelor de joc infantil, fie ca o impunere a "regulilor jocului" asupra sistemelor de informaţii şi comunicare ale adulţilor.

Aceste reguli pot fi formulate astfel: (1) să cercetezi necunoscutul pînă cînd devine cunoscut; (2) să impui repetiţia periodică a ceea ce este cunoscut; (3) să variezi această repetiţie în cît mai multe feluri; (4) să selectezi din variante pe cele mai satisfăcătoare şi să le adînceşti în dauna celorlalte; (5) să le combini şi să le recombini între ele; şi (6) să faci toate acestea de dragul de a o face, ca scop în sine.

Principiile de mai sus se aplică la fel pe întreaga scară socială, fie că este vorba de un copil care se joacă în nisip, fie de un compozitor care lucrează la o simfonie.

Ultima regulă este deosebit de importantă. Comportamentul explorator are un rol şi în modelele esenţiale ale supravieţuirii, vizînd hrănirea, lupta, împerecherea şi celelalte. Dar acolo el este limitat la fazele poftelor primare ale secvenţelor unei activităţi şi angrenat pe cerinţele lor speciale. Pentru multe specii de animale nu reprezintă mai mult decît atît. Nu există explorare de dragul explorării. Dar, la mamiferele superioare şi în mod deosebit la noi, el s-a emancipat ca instinct de sine stătător, distinct. Funcţia sa este de a ne da o cît mai nuanţată şi complexă conştiinţă asupra lumii înconjurătoare, şi asupra propriilor noastre capacităţi în relaţiile cu ea. Această conştiinţă nu este amplificată în contextele specifice ale scopului esenţial al supravieţuirii ci în termeni generalizaţi. Ceea ce acumulăm în felul acesta se poate aplica apoi oriunde, oricînd, în orice context.

Am omis dezvoltarea ştiinţei şi tehnologiei în această discuţie deoarece ele s-au axat în cea mai mare parte pe îmbunătăţiri specifice ale metodelor utilizate în vederea atingerii scopurilor esenţiale ale supravieţuirii, cum sînt: lupta (armele), hrănirea (agricultura), construirea cuiburilor (arhitectura) şi alinarea durerilor (medicina). Este interesant totuşi că, pe măsură ce a trecut timpul, iar cuceririle tehnicii s-au întrepătruns tot mai mult, instinctul explorator pur a invadat şi domeniul ştiinţei. Cercetarea ştiinţifică – însuşi cuvîntul "cercetare" înlătură jocul (şi prin asta înţeleg jocul bazat pe reguli) – operează foarte mult după principiile de joacă menţionate anterior. În cercetarea "pură", omul de ştiinţă îşi foloseşte imaginaţia practic în acelaşi mod ca şi artistul. El vorbeşte mai

curind despre o experiență frumoasă decit despre una cu eficiență aplicativă. Ca și artistul este preocupat de explorare de dragul explorării. Dacă rezultatele studiilor se dovedesc a fi utile in contextul unui scop specific al supraviețuirii, cu atit mai bine, dar acest lucru este pe plan secundar.

În tot comportamentul explorator, fie el artistic sau științific, este prezentă permanent lupta dintre impulsurile neofile și neofobe. Primele ne îndeamnă spre experiențe noi, ne fac să tînjim după noutate. Celelalte ne trag înapoi, ne fac să ne căutăm refugiul în ceea ce ne este familiar. Ne aflăm constant într-o stare de echilibru instabil între atracțiile contrare față de stimuli noi și promițători și față de cei vechi cu care sîntem familiarizați. Dacă ne-am pierde neofilia, am sta pe loc. Dacă ne-am pierde neofobia, ne-am arunca cu capul înainte în dezastru. Această stare conflictuală nu numai că explică fluctuațiile mai ușor de observat ale modei și capriciilor, ale coafurilor și îmbrăcămintii, ale mobilei și automobilelor; ci este însăși baza întregului nostru progres cultural. Explorăm și ne reducem cheltuielile, investigăm și ne stabilizăm. Pas cu pas ne extindem conștiința și înțelegerea atit față de noi înșine cit și față de mediul complex în care trăim.

Înainte de a părăsi acest subiect mai este un ultim aspect special al comportamentului explorator care nu poate să nu fie menționat. Este vorba de o fază critică a jocului social în perioada copilăriei. Cînd copilul este foarte mic, jocul său social se îndreaptă în primul rînd către părinți, dar pe măsură ce crește accentul se mută de la aceștia către alți copii de aceeași vîrstă. Copilul devine membru al unui "grup de joacă" juvenil. Acesta este un pas esențial în dezvoltarea sa. Ca implicații ale explorării, el are efecte cu bătaie lungă în viața ulterioară a individului. Desigur, toate formele de explorare la această vîrstă fragedă au consecințe de lungă durată – copilul care nu explorează muzica sau pictura va găsi aceste subiecte ca fiind dificile cînd va deveni adult – dar contactele din joaca persoană-cu-persoană sînt chiar mai importante decit celelalte. Adultul care ia contact cu muzica, să zicem pentru prima dată, fără a avea suportul explorării acestui subiect din copilărie poate s-o găsească dificilă dar nu imposibilă. Copilul care a fost ferit cu strictețe de contacte sociale ca membru al unui grup de joacă, pe de altă parte, se va găsi întotdeauna stînjenit în interacțiunile sale sociale ca adult. Experiențe făcute cu maimuțe au dezvăluit că izolarea în copilărie nu numai că produce un adult retras din punct de vedere social, ci și creează un

individ ostil față de sex și de ideea de a deveni părinte. Puii de maimuță crescuți în izolare n-au mai reușit să participe la activitățile unui grup de joacă atunci cînd au fost introduși în acesta mai tîrziu cînd au mai crescut. Deși izolații erau sănătoși fizic și se dezvoltaseră bine în singurătatea lor, ei erau pur și simplu incapabili să se alăture tumbelor și hîrjonelii generale. În schimb se ghemuiau imobili într-un colț al camerei de joacă, de obicei încrucișîndu-și brațele strîns pe corp sau acoperindu-și ochii. Cînd s-au maturizat, din nou ca indivizi fizic sănătoși, nu manifestau nici un interes față de parteneri sexuali. Dacă erau împerecheate cu forța, femelele crescute în izolare nășteau progenituri ca oricare altele, dar apoi începeau să le trateze ca pe niște paraziți uriași care li se cățărau pe corp. Își atacau puii, îi alungau și fie îi ucideau, fie îi ignorau.

Experiențe similare cu puii de cimpanzeu au arătat că, la această specie, cu o reeducare prelungită și cu o atenție deosebită s-a reușit, într-o oarecare măsură, să se înlăture această carență comportamentală, dar chiar și așa copiii hiperprotejați vor avea întotdeauna de suferit în contactele sociale cu adulții. Faptul este cu deosebire important numai în cazul copiilor unde absența fraților și surorilor îi pune într-un serios dezavantaj inițial. Dacă nu cunosc efectele de socializare ale "hîrjonelii și tumbelor" proprii grupurilor de joacă juvenile, ei au toate șansele să rămînă timizi și retrași tot restul vieții, să li se pară că împerecherea sexuală este dificilă sau imposibilă și, dacă totuși devin părinți, nu vor fi părinți buni.

De aici reiese clar că procesul de creștere a progeniturilor are două faze distincte – una timpurie, interiorizată și una tîrzie, exteriorizată. Amîndouă sînt de importanță vitală și putem învăța mult despre ele din comportamentul maimuțelor. În prima fază puiul este iubit, recompensat și protejat de mamă. Ajunge la înțelegerea securității. În faza ulterioară el este încurajat să se aventureze mai mult în afară, să aibă contacte sociale cu alții de vîrsta sa. Mama devine mai puțin iubitoare și își limitează manifestările protectoare la momentele de panică sau alarmă serioasă, cînd pericole din exterior amenință colonia. Ea își poate acum efectiv pedepsi progenitura dacă persistă în a i se agăța de păr în absența unor motive serioase, de panică. Puiul ajunge acum la înțelegerea și acceptarea independenței sale în formare.

Situația trebuie să fie, în esență, aceeași pentru progeniturile speciei noastre. Dacă oricare din aceste două faze de bază este condusă greșit de către părinți, copilul va avea

probleme serioase mai tirziu, in viață. Dacă n-a avut parte de faza primară dar a fost corespunzător de activ in faza independenței, îi va fi destul de ușor să aibă noi contacte sociale, dar va fi incapabil să le mențină sau să le adincească in mod real. Dacă s-a bucurat de o securitate deosebită in faza primară dar a fost hiperprotejat ulterior, îi va fi extrem de dificil să aibă contacte noi cu adulții și va tinde să se agațe cu disperare de cele vechi.

Dacă privim mai îndeaproape cazurile extreme de retragere socială, putem fi martorii comportamentului antiexplorator in forma sa cea mai exacerbată și caracteristică. Indivizii foarte retrași pot deveni social inactivi, dar sint departe de a fi fizic inactivi. Ei devin predominați de stereotipii. Pentru că oră de oră se scutură sau se leagănă, dau din cap înainte, înapoi, sau lateral, se sucesc, sau sar, ori își prind și desprind miinile una de alta. Își pot suge degetul sau alte părți ale corpului, pot să se ințepe sau să se ciupească, pot adopta in mod curent mimici ciudate, sau pot lovi ori rostogoli ritmic mici obiecte. Toți manifestăm din cind in cind "ticuri" de felul acesta, dar pentru ei ele devin o formă majoră și prelungită de exprimare fizică. Ceea ce se intimplă este că găsesc mediul atit de amenințător, contactele sociale atit de inspăimintătoare și imposibile, incit își caută alinarea și reciștigarea increderii printr-un comportament hiperfamiliar. Repetarea susținută a unei acțiuni o face tot mai familiară și "sigură". În loc de a desfășura o gamă largă de activități eterogene, individul retras se cramponează de cele citeva pe care le cunoaște cel mai bine. Pentru el vechea zicală: "Cine nu riscă, nu ciștigă" s-a transformat in "Cine nu riscă, nu pierde".

Am menționat deja calitățile de alinare progresivă ale ritmului bătăilor de inimă și ele se aplică și aici. Multe din aceste șabloane par a opera cu aproximativ viteza bătăilor de inimă, dar chiar și cele care nu o fac tot acționează ca "factori de alinare" datorită caracterului lor hiperfamiliar realizat prin repetiție constantă. S-a observat că indivizii intirziați social își sporesc stereotipiile cind sint introduși intr-o cameră străină. Faptul se potrivește cu ideile exprimate aici. Noutatea sporită a mediului mărește temerile neofobe și se simte o puternică nevoie ca mijloacele de alinare să contracareze acest lucru.

Cu cit stereotipia este repetată mai mult, cu atit se apropie mai mult ca funcție de bătăile inimii materne, produse artificial. Caracterul ei de "prieten apropiat" crește și crește pină

devine practic ireversibil. Chiar dacă neofobia extremă care o determină poate fi inlăturată (ceea ce este destul de dificil), stereotipia poate continua să se manifeste.

Cum spuneam, indivizii adaptați social pot și ei prezenta aceste "ticuri", din cind in cind. De obicei, ele apar in situații de stres unde acționează tot ca factori atenuatori. Cunoaștem toate manifestările lor. Directorul care așteaptă un telefon vital bate cu mina sau cu degetele in birou; femeia din sala de așteptare a medicului își incleștează și descleștează degetele de pe poșetă; copilul aflat in incurcătură își leagănă corpul stinga-dreapta, stinga-dreapta; tatăl in așteptare se plimbă inainte și inapoi; studentul aflat in examen își suge creionul; ofițerul nerăbdător își trage mustața. Folosite cu moderație, aceste mici mijloace antiexploratoare sint utile. Ele ne ajută să tolerăm "supradoza de noutate" anticipată. Folosite in exces, totuși, există intotdeauna pericolul să devină ireversibile, obsesive și să persiste chiar și cind nu se apelează la ele.

Stereotipiile se manifestă puternic și in situații de plictiseală extremă. Faptul se poate vedea foarte clar la animalele din grădina zoologică și la specia noastră. Uneori pot lua proporții ingrijorătoare. Ceea ce se intimplă aici este că animalele captive ar stabili contacte sociale dacă ar avea posibilitatea, dar ele sint impiedicate fizic s-o facă. Situația este in esență aceeași ca și in cazurile de retragere socială. Mediul limitat al cuștii din grădina zoologică le blochează contactele sociale și le obligă la o situație de retragere socială. Barele cuștii sint un echivalent fizic solid al barierelor psihologice ce se ridică in fața individului retras din punct de vedere social. Ele constituie un puternic mijloc antiexplorator și, nelăsindu-i-se nimic de explorat, animalul din grădina zoologică incepe să se autoexprime in singurul mod posibil, dezvoltindu-și stereotipii ritmice. Sintem toți familiarizați cu repetatele plimbări incoace și incolo ale animalelor inchise in cuști, dar acesta este numai unul dintre numeroasele șabloane ciudate care se formează. Poate apărea masturbația in gol. Uneori aceasta nici nu mai implică acționarea asupra penisului. Animalul (de obicei o maimuță) pur și simplu execută mișcările inainte și inapoi ale brațului și miinii, proprii masturbării, dar fără a-și atinge efectiv penisul. Unele maimuțe femele își sug in mod repetat propriile sfircuri. Puii de animale își sug labele. Cimpanzeii își pot infige bucăți de paie in urechi (anterior sănătoase). Elefanții pot da din cap ore in

şir. Anumite creaturi îşi muşcă propriul corp, sau îşi smulg propriul păr. Poate apărea o automutilare gravă. Unele dintre aceste reacţii se manifestă în situaţii de stres, dar multe din ele sînt pur şi simplu manifestări de plictiseală. Cînd în cadrul mediului nu există nici o variaţie, impulsul explorator stagnează.

Prin simpla contemplare a unui animal izolat care execută una dintre aceste stereotipii este imposibil să ştii sigur ce anume îi determină comportamentul. Poate fi plictiseala, sau poate fi stresul. Dacă este stresul, el poate fi urmarea situaţiei imediate a mediului, sau poate fi un fenomen de durată izvorînd din creşterea animalului în condiţii anormale. Cîteva experienţe simple ne pot da răspunsul. Dacă atunci cînd se pune în cuşcă un obiect străin stereotipiile dispar şi începe explorarea, atunci cauza lor este evident plictiseala. Dacă stereotipiile sporesc însă atunci înseamnă că au fost cauzate de stres. Dacă persistă şi după introducerea altor membri din aceeaşi specie, care creează un mediu social normal, atunci individul cu stereotipiile aproape sigur a crescut într-o izolare anormală.

Toate aceste particularităţi ale grădinii zoologice pot fi văzute şi la specia noastră (poate pentru că ne-am proiectat grădinile zoologice atît de asemănător cu oraşele). Ele ar trebui să fie o lecţie pentru noi, care să ne reamintească de importanţa colosală a realizării unui bun echilibru între tendinţele neofobe şi cele neofile. Sistemul nostru nervos face tot ce poate mai bine, dar rezultatele vor purta întotdeauna masca adevăratelor noastre potenţiale comportamentale.

CAPITOLUL CINCI

AGRESIVITATEA

DACĂ e să înţelegem natura impulsurilor noastre agresive, trebuie să le vedem în contextul originii noastre animale. Ca specie sîntem atît de preocupaţi în prezent de violenţa produsă în masă şi de distrugere în masă, încît sîntem în situaţia de a ne pierde obiectivitatea cînd abordăm acest subiect. Este o realitate că majoritatea intelectualilor echilibraţi devin extrem de agresivi cînd discută de nevoia urgentă de a se suprima agresivitatea. Faptul nu este surprinzător. Ne aflăm, ca să ne exprimăm cu blîndeţe, în mare încurcătură şi avem mari şanse să ne auto exterminăm pînă la sfîrşitul secolului. Singura noastră consolare ar fi că am avut, ca specie, o perioadă palpitantă de supremaţie. Nu o perioadă lungă, în evoluţia speciilor, dar una uimitor de aventuroasă. Dar înainte de a ne examina bizara perfecţionare a atacului şi apărării trebuie să examinăm natura elementară a violenţei în lumea fără suliţe, fără arme de foc şi fără bombe a animalelor.

Animalele se luptă între ele pentru unul din două motive foarte clare: fie pentru a-şi stabili dominaţia într-o ierarhie socială, fie pentru a-şi stabili drepturile teritoriale asupra unei anumite porţiuni de teren. Unele specii sînt pur ierarhice, fără teritorii fixe. Altele sînt pur teritoriale, fără probleme de ierarhie. Iar altele au ierarhii pe teritoriile proprii şi trebuie să se confrunte prin ambele forme de agresivitate. Noi aparţinem ultimei categorii: avem agresivitatea în ambele direcţii. Ca primate eram deja înzestraţi cu un sistem de ierarhizare. Acesta este modul de viaţă elementar al primatelor. Grupul se mută dintr-un loc în altul, rareori rămînînd undeva suficient timp pentru a-şi stabili un teritoriu fix. Pot apărea conflicte ocazionale între grupuri, dar sînt slab organizate, spasmodice şi relativ de mică importanţă în viaţa maimuţei obişnuite. "Ordinea

de ciugulire" (numită astfel deoarece a fost prima dată discutată în legătură cu puii de găină) este, pe de altă parte, de importanță vitală în traiul său de zi cu zi – sau chiar de minut cu minut. Există o ierarhie socială rigid stabilită la majoritatea speciilor de maimuțe cu și fără coadă, cu un mascul dominant care răspunde de grup și cu ceilalți dispuși ierarhic sub el cu diferite grade de subordonare. Cînd devine prea bătrîn sau prea slab pentru a-și menține dominația, este înlăturat de un mascul mai tînăr, mai robust care își asumă apoi mantia de șef al coloniei. (În unele cazuri uzurpatorul îmbracă la propriu mantia sub forma unui capișon lung de păr pe care îl lasă să-i crească.) Cum membrii trupei rămîn împreună tot timpul, rolul său de tiran al grupului funcționează în permanență. Dar în ciuda acestui lucru el este invariabil maimuța cea mai ferchezuită, cea mai bine îngrijită și cea mai sexy din comunitate.

Nu toate speciile primatelor sînt violent-dictatoriale în organizarea lor socială. Există aproape întotdeauna un tiran, dar acesta este uneori un tiran benign și destul de tolerant, ca în cazul puternicei gorile. El împarte femelele între masculii inferiori, este generos cînd grupul se hrănește și nu se impune decît cînd apare ceea ce nu se poate împărți, sau cînd sînt semne de revoltă, ori încăierări dezordonate între membri mai slabi.

Acest sistem de bază a trebuit evident schimbat cînd maimuța goală a devenit un vînător cu spirit de cooperare și cu un cămin fix. Ca și în cazul comportamentului sexual, sistemul primatelor tipice a trebuit modificat pentru a se potrivi cu rolul de carnivore asumat. Grupul a trebuit să devină teritorial. Trebuia să apere regiunea căminului fix. Datorită naturii de cooperare a vînătorii, acest lucru trebuia făcut mai curînd la nivelul grupului decît individual. În interiorul grupului sistemul ierarhiei tiranice a coloniei obișnuite de primate trebuia modificat considerabil pentru a se asigura cooperarea deplină a membrilor mai slabi cînd se ieșea la vînătoare. Trebuia să fie o ierarhie blîndă, cu membrii mai puternici și cu un lider în vîrful piramidei dacă urmau a se lua decizii ferme, chiar dacă acest lider era obligat să țină cont de părerile inferiorilor săi în mai mare măsură decît ar fi făcut-o echivalentul său cu blană, care trăia în pădure.

Pe lîngă apărarea în grup a teritoriului și organizarea ierarhică, dependența prelungită față de tineret care ne-a forțat să adoptăm unitățile familiale bazate pe perechi-cuplu, a cerut

încă o formă de autoafirmare. Fiecare mascul, în calitate de cap al familiei, trebuia să se implice în apărarea propriului cămin individual în interiorul teritoriului general al coloniei. Așadar la noi există trei forme fundamentale de agresivitate, în loc de obișnuitele una sau două. Așa cum știm pe propria piele, ele se fac încă foarte mult simțite în zilele noastre, în ciuda complexității societăților noastre.

Cum acționează agresivitatea? Care sînt modelele comportamentale implicate? Cum ne intimidăm unii pe alții? Trebuie să aruncăm din nou o privire asupra celorlalte animale. Cînd unui mamifer i se aprinde agresivitatea, în corpul său se petrec o serie de modificări fiziologice de bază. Întreaga mașinărie trebuie să se pregătească pentru acțiune, prin intermediul sistemului nervos autonom. Acest sistem constă din două subsisteme opuse care se echilibrează reciproc – cel simpatic și cel parasimpatic. Primul este răspunzător de pregătirea corpului pentru acțiunea violentă. Celălalt are sarcina de a conserva și de a reface resursele organismului. Primul spune "Ești gata de acțiune, mișcă-te"; al doilea spune "Ia-o încet, relaxează-te și păstrează-ți puterile". În condiții normale corpul ascultă de amîndouă aceste voci și menține un echilibru fericit între ele, dar cînd agresivitatea este puternică el ascultă doar de sistemul simpatic. Cînd se activează acesta, în sînge pătrunde adrenalina și întregul sistem circulator este profund afectat. Inima bate mai repede, iar sîngele este transferat de la piele și de la viscere la mușchi și la creier. Crește tensiunea arterială. Viteza de producere a globulelor roșii este mărită. Se reduce timpul de coagulare a sîngelui. În plus, se opresc procesele de digerare și depunere a hranei. Salivația scade. Mișcările stomacului, secreția sucurilor gastrice și mișcările peristaltice ale intestinelor sînt toate inhibate. De asemenea, rectul și vezica urinară nu se mai golesc la fel de ușor ca în condiții normale. Hidratul de carbon este eliberat din ficat și inundă sîngele cu zaharuri. Are loc o creștere masivă a activității respiratorii. Respirația devine mai rapidă și mai adîncă. Se acționează mecanismele de reglare a temperaturii. Părul se ridică și transpirația devine abundentă.

Toate aceste modificări ajută la pregătirea animalului pentru a se bate. Ca prin farmec, ele alungă instantaneu oboseala și eliberează mari cantități de energie pentru lupta fizică anticipată în vederea supraviețuirii. Sîngele este pompat cu putere spre locurile în care este cel mai mult nevoie de el – spre

creier, pentru o gîndire rapidă şi spre muşchi, pentru o acţiune violentă. Creşterea concentraţiei de zaharuri în sînge măreşte eficienţa musculară. Creşterea vitezei de coagulare înseamnă că orice picătură de sînge vărsat ca urmare a rănirii se va închega mai repede, evitîndu-se pierderea. Accelerarea eliberării de globule roşii de către splină, în combinaţie cu viteza sporită a circulaţiei sîngelui, ajută sistemul respirator să intensifice inhalarea oxigenului şi eliminarea dioxidului de carbon. Ridicarea completă a părului expune pielea la aer şi ajută la răcorirea corpului, ceea ce face şi abundenţa transpiraţiei glandelor sudoripare. Pericolul supraîncălzirii în urma unei activităţi intense este prin urmare redus.

Cu toate sistemele vitale activate, animalul este gata să se lanseze în atac, dar există o piedică. Lupta totală poate duce la o victorie preţioasă, dar ea poate implica şi o vătămare serioasă a învingătorului. Întotdeauna duşmanul provoacă şi teamă, tot aşa cum stîrneşte şi agresivitate. Agresivitatea împinge animalul înainte, teama îl trage înapoi. Apare o stare de intens conflict interior. De obicei, animalul provocat la luptă nu porneşte direct la un atac total. El începe prin a ameninţa că atacă. Conflictul interior îl reţine, e încordat pentru luptă, dar totuşi încă nu e dispus să o înceapă. Dacă în această stare dă un spectacol care să-i intimideze suficient adversarul şi acesta o şterge, atunci evident că aşa ceva e de preferat. Victoria poate fi cîştigată fără vărsare de sînge. Specia este capabilă să-şi rezolve disputele fără o vătămare nedorită a membrilor săi şi bineînţeles că beneficiază imens de pe urma acestui fapt.

La toate formele superioare de viaţă animală există o tendinţă puternică în această direcţie – direcţia luptei devenite ritual. Ameninţarea şi răspunsul tot prin ameninţare au înlocuit în bună parte lupta fizică efectivă. Sigur că lupte sîngeroase, pe viaţă şi pe moarte, mai au loc din cînd în cînd, dar numai ca ultimă soluţie, cînd semnalizarea şi contrasemnalizarea agresivă nu au reuşit să rezolve disputa. Intensitatea semnalelor exterioare ale modificărilor pe care le-am descris îi indică duşmanului cît de violent este animalul agresiv care se pregăteşte pentru acţiune.

Toate acestea funcţionează extrem de bine din punct de vedere comportamental, dar fiziologic creează o oarecare problemă. Maşinăria organismului a fost pregătită pentru o eliberare masivă de energie. Dar eforturile anticipate nu se materializează. Cum se descurcă sistemul nervos autonom în această

situaţie? El şi-a concentrat toate trupele în prima linie, gata de acţiune, dar simpla lor prezenţă a cîştigat războiul. Ce se întîmplă acum?

Dacă lupta fizică ar urma, cum este firesc, după activarea masivă a sistemului nervos simpatic, toate pregătirile corporale generate de acesta ar fi folosite din plin. Energia s-ar consuma şi în cele din urmă sistemul parasimpatic s-ar reactiva şi ar restabili treptat o stare de calm fiziologic. Dar în starea încordată a conflictului dintre agresivitate şi teamă totul este suspendat. Rezultatul este că sistemul parasimpatic ripostează violent şi pendulul autonom oscilează frenetic cînd înainte, cînd înapoi. O dată cu succedarea momentelor de încordare ale ameninţării şi contraameninţării, se pot vedea străfulgerări de activitate parasimpatică întrepătrunse cu simptomele simpaticului. Uscăciunea gurii poate fi urmată de o salivaţie excesivă. Contracţia intestinelor poate ceda şi poate avea loc o defecaţie bruscă. Urina, reţinută atît de puternic în vezică, poate fi eliberată în şuvoi. Îndepărtarea sîngelui din piele poate fi inversată masiv, paloarea extremă fiind înlocuită de o îmbujorare şi înroşire intensă. Respiraţia adîncă şi rapidă poate fi spectaculos întreruptă, ajungîndu-se la icnete şi suspine. Acestea sînt încercări disperate ale sistemului parasimpatic de a contracara aparenta extravaganţă a simpaticului. În condiţii normale ar fi exclus ca reacţii intense într-o direcţie să apară simultan cu reacţii intense în cealaltă direcţie, dar în împrejurările extreme ale ameninţării agresive, totul se dă pe moment peste cap. (Aceasta explică de ce, în cazuri extreme de şoc, se observă leşinuri sau sincope. În asemenea situaţii sîngele care a fost îndreptat masiv spre creier este luat înapoi atît de violent încît duce la pierderea bruscă a cunoştinţei.)

Cît priveşte sistemul de semnalizare a ameninţării, această tulburare fiziologică este un dar al naturii. Ea furnizează o sursă chiar mai bogată de semnale. În decursul evoluţiei aceste semne ale stării afective au apărut şi s-au dezvoltat în mai multe moduri. Defecaţia şi urinarea au devenit importante mijloace de marcare prin miros a teritoriului la multe specii de mamifere. Exemplu cel mai comun legat de aceasta este modul în care cîinii domestici îşi ridică piciorul în dreptul cîte unui stîlp din teritoriul propriu şi felul în care această activitate sporeşte în timpul confruntărilor ameninţătoare dintre cîinii rivali. (Străzile oraşelor noastre sînt excesiv de stimulatoare pentru această activitate, deoarece ele constituie teritorii

care se suprapun pentru atît de mulți rivali, încît fiecare cîine este silit să marcheze cel mai mult prin miros aceste zone în încercarea de a face față concurenței.) Unele specii și-au dezvoltat tehnici speciale de împrăștiere a fecalelor. Hipopotamul a dobîndit o coadă special aplatizată care se mișcă repede înainte și înapoi în timpul actului defecației. Efectul este cel al proiectării fecalelor ca printr-un ventilator, ceea ce duce la împrăștierea acestora pe o suprafață mare de teren. Multe specii și-au dezvoltat glande anale speciale care adaugă mirosuri personale puternice excrementelor.

Tulburările circulatorii care produc o paloare extremă sau înroșiri intense s-au îmbunătățit ca semnale prin dezvoltarea unor porțiuni de piele goală, pe față la multe specii și pe fese la altele. Pauza și șuieratul din cadrul modificărilor respiratorii s-au perfecționat în mîrîieli și răgete și multe alte vocalizări agresive. S-a avansat ideea că aceasta ar fi originea întregului sistem al comunicării prin semnale vocale. O altă tendință de bază care s-a dezvoltat din tulburările respiratorii este afișarea unei atitudini de îngîmfare. Multe specii se umflă atunci cînd amenință și-și pot umple cu aer saci și pungi specializate. (Acest lucru este foarte des întîlnit la păsări, care au deja o serie de saci de aer ca parte esențială a sistemelor lor respiratorii.)

Ridicarea agresivă a părului a dus la dezvoltarea unor regiuni specializate cum sînt coamele, capișoanele de păr, chicile și ciucurii. Acestea, împreună cu alte zone de păr localizate au fost scoase tot mai mult în evidență. Firele de păr s-au lungit și s-au înăsprit. Pigmentația lor a fost deseori modificată drastic pentru a produce zone de contrast puternic cu blana din jur. Cînd i se stîrnește agresivitatea, cu firele de păr ridicate, animalul apare dintr-o dată mai mare și mai înspăimîntător, iar peticele de contrast devin mai mari și mai strălucitoare.

Transpirația la agresivitate a devenit și ea o sursă de semnale odorifere. Anumite glande sudoripare s-au mărit enorm devenind glande complexe producătoare de mirosuri. Acestea se pot găsi pe față, pe tălpi, pe coadă și pe diferite alte părți ale corpului multor specii.

Toate aceste îmbunătățiri au îmbogățit sistemele de comunicare ale animalelor și au făcut ca limbajul stărilor lor afective să fie mai nuanțat și mai bogat în informații. Cu alte cuvinte, ele fac "mai citeț" comportamentul amenințător al animalului stîrnit. Dar aceasta este povestea pe jumătate. Pînă acum am luat în discuție numai semnalele autonome. Pe lîngă

toate acestea animalul mai dispune și de o întreagă altă gamă de semnale, izvorîte din mișcările musculare tensionate și din pozițiile pe care le adoptă cînd amenință. Tot ceea ce a făcut sistemul autonom n-a fost decît să pregătească organismul pentru acțiunea mușchilor. Dar ce au făcut mușchii pentru asta? Ei au fost încordați pentru un atac violent, dar nici un atac violent nu a avut loc. Rezultatul acestei situații este o serie de mișcări cu intenție agresivă, de acțiuni ambivalente și de poziții conflictuale. Impulsurile de a ataca și de a da bir cu fugiții împing corpul cînd într-o direcție cînd în alta. El fandează, se retrage, se răsucește lateral, se ghemuiește, sare în sus, se apleacă, se îndreaptă. Imediat ce impulsul de a ataca devine dominant, impulsul de a fugi contramandează comanda. Fiecare mișcare de retragere este controlată de o mișcare de atac. În decursul evoluției această agitație generală s-a transformat în poziții specializate de amenințare și de intimidare. Mișcările intenționale s-au stilizat, salturile înainte și înapoi au luat forma unor răsuciri și încordări ritmice. S-a dezvoltat și perfecționat un întreg repertoriu nou de semnale agresive.

Ca urmare putem urmări la multe specii de animale complicate ritualuri de amenințare și "dansuri" de luptă. Combatanții se învîrtesc unul în jurul celuilalt într-o manieră specific prețioasă, cu corpurile încordate și țepene. Se pot apleca, da din cap, scutura, tremura, legăna ritmic cînd pe o parte cînd pe alta, sau pot efectua repetat alergări scurte, stilizate. Lovesc solul cu labele, își arcuiesc spinările sau își lasă capul în jos. Toate aceste mișcări intenționate acționeaza ca semnale de comunicare vitale și se combină eficient cu semnalele autonome pentru a da o imagine exactă a intensității agresivității trezite în adversar și pentru a indica precis echilibrul dintre impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții.

Dar asta încă nu e tot. Mai există încă o sursă importantă de semnale speciale care provine dintr-o latură comportamentală denumită activitate de transfer. Unul dintre efectele secundare ale unui conflict interior intens este acela că animalul are uneori manifestări ciudate și aparent lipsite de motivație. Este ca și cum ființa încordată toată, neputînd să facă nimic din ceea ce dorește cu disperare, găsește printr-o altă activitate, total fără legătură, o supapă de ieșire pentru energia sa zăgăzuită. Impulsul de a da bir cu fugiții îi blochează impulsul de a ataca și viceversa, așa că își dă frîu liber simțămintelor într-un alt mod. Rivalii care se amenință pot fi văzuți cum

deodată fac gesturi ciudat de prețioase și incomplete de hrănire iar apoi își reiau într-o clipă poziția de amenințare totală. Sau se pot scărpina sau curăța cumva, intercalînd aceste mișcări cu obișnuitele manevre de amenințare. Unele specii execută acțiuni de transfer prin construire de cuiburi, adunînd bucățile de material pentru cuib care se nimeresc în apropiere și lăsîndu-le să cadă pe cuiburi imaginare. Altele se lasă să cadă într-un "somn instantaneu", ghemuindu-și pentru o clipă capul într-o poziție de moțăială, căscînd sau întinzîndu-se.

Aceste activități de transfer au dat naștere multor controverse. S-a pretins că nu există nici o justificare obiectivă pentru a le considera ca acțiuni fără motivație. Dacă animalul se hrănește, înseamnă că îi este foame, iar dacă se scarpină înseamnă că îl mănîncă pielea. Se accentuează ideea că este imposibil de dovedit că unui animal care amenință nu-i este foame cînd execută așa-numitele acțiuni de transfer prin hrănire, sau că nu îl mănîncă pielea atunci cînd se scarpină. Dacă asta este o critică făcută din fotoliu și, pentru oricine care a observat și studiat efectiv înfruntările agresive la o gamă largă de specii, ea este evident absurdă. Tensiunea și dramatismul acestor momente sînt de o asemenea intensitate încît este ridicol să se pretindă că protagoniștii s-ar întrerupe, chiar și numai pentru o clipă, pentru a se hrăni de dragul hrănirii, sau pentru a se scărpina de dragul scărpinatului, sau pentru a dormi de dragul dormitului.

Cu toate disputele academice legate de mecanismele ce determină producerea activităților de transfer un lucru e clar, anume că din punct de vedere funcțional ele reprezintă încă o sursă pentru dezvoltarea semnalelor de amenințare utile. Multe animale au exagerat aceste acțiuni într-o asemenea măsură încît au devenit tot mai bătătoare la ochi și mai de efect.

Toate aceste activități prin urmare, semnalele autonome, mișcările intenționate, pozițiile ambivalente și activitățile de transfer s-au ritualizat și toate laolaltă asigură animalelor un repertoriu de semnale de amenințare. În majoritatea înfruntărilor ele vor fi suficiente pentru a rezolva disputa fără ca protagoniștii să ajungă la luptă. Dar dacă acest sistem eșuează, așa cum se întîmplă adesea în condiții de aglomerare extremă, de exemplu, atunci urmează lupta efectivă, semnalele dînd frîu liber mecanismului brutal al atacului fizic. Atunci dinții sînt folosiți pentru a mușca, reteza și înjunghia, capul și coarnele pentru a împunge și străpunge, corpul pentru a izbi, pocni și

împinge, picioarele pentru a sfîșia cu ghearele, a lovi și trăsni, mîinile pentru a apuca și a strînge cu putere, și uneori coada pentru a plesni și biciui. Chiar și așa se întîmplă extrem de rar ca un combatant să-l ucidă pe celălalt. Speciile care și-au perfecționat tehnici speciale de a ucide cînd au de a face cu prada rareori le utilizează cînd se bat în cadrul speciei. (S-au făcut uneori erori grave în legătură cu aceasta, cu afirmații false despre presupusa relație dintre comportamentul specific atacării prăzii și activitățile caracteristice atacării unui rival. Cele două sînt perfect distincte atît ca motivație cît și ca manifestare.) Imediat ce dușmanul a fost înfrînt în suficientă măsură, el încetează a mai reprezenta o amenințare și este ignorat. Nu are nici un rost să se mai irosească energie cu el și ca atare este lăsat s-o șteargă fără a mai fi vătămat sau persecutat.

Înainte de a lega toate aceste activități beligerante de specia noastră, mai este un aspect al agresivității animalelor care trebuie examinat. El se referă la comportamentul învinsului. Cînd poziția sa devine imposibil de susținut, lucrul cel mai bun pe care-l poate face este să se îndepărteze cît de repede poate. Dar aceasta nu este întotdeauna posibil. Calea pe unde ar putea scăpa este blocată fizic, sau, dacă aparține unui grup social cu legături strînse între membrii săi, el poate fi obligat să rămînă în raza de acțiune a învingătorului. În oricare din aceste cazuri el trebuie să-i semnalizeze cumva animalului mai puternic că nu mai reprezintă o amenințare și că nu intenționează să continue lupta. Dacă o amînă pînă cînd este rău vătămat sau extenuat fizic, lucrul devine suficient de evident, iar animalul dominant se va îndepărta și-l va lăsa în pace. Dar dacă poate semnaliza că acceptă înfrîngerea înainte ca poziția să i se înrăutățească pînă la această extremă nefericită, va putea evita continuarea unei pedepse aspre. Acest lucru se realizează prin adoptarea anumitor manifestări caracteristice de supunere, care îl domolesc pe atacator și-i reduc repede agresivitatea, grăbind rezolvarea disputei.

Ele operează în mai multe feluri. În esență, fie că opresc semnalele care alimentează agresivitatea celuilalt, sau activează alte semnale, pozitiv neagresive. Prima categorie servește pur și simplu la calmarea animalului dominant, cealaltă ajută modificînd activ starea psihică a acestuia. Cea mai elementară formă de a ceda este o puternică inactivitate. Deoarece agresivitatea implică mișcări violente, o atitudine statică automat semnalizează neagresivitate. Frecvent ea este combinată

cu ghemuirea la pămînt într-o atitudine umilă. Agresivitatea implică expunerea corpului la dimensiunile maxime, iar ghemuirea care este reversul acesteia acționează prin urmare ca un calmant. Schimbarea direcției privirii astfel încît să nu-l mai fixeze pe atacator ajută și ea, fiind opusul atitudinii de atac frontal. Sînt de asemenea folosite și alte atitudini opuse celei de amenințare. Dacă o anumită specie amenință prin coborîrea capului, atunci ridicarea capului poate deveni un gest de calmare prețios. Dacă unui atacator i se zbîrlește părul, atunci coborîrea lui va sluji ca mijloc de supunere. În unele cazuri rare, învinsul își recunoaște înfrîngerea oferindu-i atacatorului o zonă vulnerabilă. Cimpanzeul, de exemplu, își întinde mîna în semn că cedează, făcînd-o extrem de vulnerabilă la o mușcătură puternică. Deoarece un cimpanzeu agresiv n-ar face niciodată așa ceva, acest gest de cerșire servește la potolirea individului dominant.

A doua categorie de semnale de domolire operează ca mijloace de remotivare. Animalul subordonat emite semnale care stimulează o reacție neagresivă și aceasta, cînd devine predominantă la atacator, îi suprimă și domină impulsul de a se bate. Acest lucru se face pe una din trei căi principale. Un mijloc de remotivare foarte răspîndit este adoptarea poziției juvenile prin care se cere de mîncare. Individul mai slab se ghemuiește și cerșește de la cel dominant în atitudinea infantilă caracteristică speciei respective – procedeu la care apelează îndeosebi femelele cînd sînt atacate de masculi. De multe ori este atît de eficient încît masculul reacționează regurgitîndu-i femelei niște hrană, ea încheind apoi ritualul cerșirii hranei înghițind-o. Acum, cu o stare psihică profund paternă, protectoare, masculul își pierde agresivitatea și perechea se împacă. Este ceea ce stă la baza curtării prin hrănire la multe specii, îndeosebi la păsări, unde primele faze ale formării perechii implică multă agresivitate din partea masculului. O altă acțiune cu rol de remotivare este adoptarea de către animalul mai slab a posturii sexuale caracteristice femelei. Indiferent de sex sau de starea sa sexuală el poate lua deodată poziția prin care femela își prezintă dosul. Cînd i se afișează atacatorului în acest mod, el stimulează o reacție sexuală care atenuează starea de agresivitate. În asemenea situații, animalul dominant, mascul *sau* femelă, va încăleca și se va pseudocopula fie cu masculul care cedează, fie cu femela care cedează.

O a treia formă de remotivare implică stîrnirea dispoziției de a îngriji sau de a fi îngrijit. În lumea animalelor au loc multe activități de îngrijire socială sau reciprocă și ele sînt puternic asociate cu momentele mai calme, mai liniștite din viața comunității. Animalul mai slab poate fie să-l invite pe învingător să-l îngrijească, fie să dea semnale prin care cere permisiunea ca de îngrijire să se ocupe el însuși. Maimuțele utilizează mult acest mijloc și-l însoțesc cu o mimică specială care constă dintr-un plescăit rapid din buze – versiune modificată, ritualizată a unei părți din ceremonia îngrijirii normale. Cînd o maimuță îngrijește o altă maimuță, ea își aruncă mereu în gură bucăți de piele și alte resturi, plescăind din buze. Exagerînd mișcările plescăitului și accelerîndu-le, ea semnalizează că este gata să-și asume această îndatorire și deseori reușește în felul acesta să suprime agresivitatea atacatorului și să-l convingă să se relaxeze și să se lase îngrijit. După un timp individul dominant este atît de alintat prin acest procedeu încît cel slab se poate furișa nevătămat.

Așadar acestea sînt ritualurile și mijloacele prin care animalele își rezolvă implicările agresive. Expresia "cu dinții și ghearele însîngerate" se referea inițial la activitățile brutale ale carnivorelor de ucidere a prăzii, dar s-a aplicat incorect la modul general, la întregul subiect al luptei dintre animale. Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Dacă e ca specia să supraviețuiască, ea pur și simplu nu-și poate permite să-și ucidă proprii membri. Agresivitatea în interiorul speciei trebuie inhibată și ținută sub control și, cu cît sînt mai puternice și sălbatice armele cu care o specie este înzestrată pentru uciderea prăzii, cu atît trebuie să fie mai puternice inhibițiile de a le folosi în rezolvarea disputelor cu rivalii. Aceasta este "legea junglei" unde apar neînțelegeri teritoriale și de ierarhie. Speciile care nu au ascultat de această lege au dispărut de mult timp.

Dar noi ca specie cum ne comportăm în această situație? Care este repertoriul nostru special de semnale de amenințare și de aplanare? Care sînt metodele noastre de luptă și cum le ținem sub control?

Trezirea agresivității produce în noi aceleași revoluții fiziologice și încordări și agitații musculare care au fost descrise în contextul general al animalelor. Ca și alte specii, și noi cunoaștem o varietate de activități de transfer. În unele privințe noi nu sîntem la fel de bine echipați ca alte specii pentru a dezvolta

aceste reacții elementare în semnale puternice. Nu ne putem intimida adversarii, de exemplu, făcînd să ni se zbîrlească părul. O mai facem încă în momentele de șoc puternic ("Mi s-a făcut părul măciucă"), dar ca semnal nu ne este de prea mare folos. În alte privințe putem să ne descurcăm mult mai bine. Însăși nuditatea, care ne împiedică să ne zbîrlim eficient, ne dă posibilitatea să emitem semnale puternice de înroșire și pălire. Putem "să ne albim de furie", "să ne înroșim de mînie", sau "să pălim de teamă". Cea pe care trebuie s-o urmărim aici este culoarea albă: ea dă cheia activității. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează atacul, atunci este semnalul unui pericol foarte mare. Dacă se combină cu alte acțiuni care semnalizează teama, atunci este un semnal de panică. Ea este determinată, vă reamintiți, de activitatea sistemului nervos simpatic, sistemul "mergi înainte", și nu trebuie tratată cu ușurință. Înroșirea, pe de altă parte, este mai puțin îngrijorătoare: ea este cauzată de încercările frenetice de contrabalansare ale sistemului parasimpatic și indică faptul că sistemul "mergi înainte" este deja subminat. Adversarul supărat, roșu la față, cu care vă confruntați este cu mult mai puțin susceptibil de a ataca decît cel alb la față, cu buzele strînse. Conflictul celui cu fața roșie este că i s-a umplut paharul dar este totuși inhibat, pe cînd cel alb la față este încă gata de acțiune. Cu nici unul nu e de glumit, dar cel alb la față este mult mai susceptibil de a porni atacul dacă nu este domolit imediat sau amenințat la rîndul său cu și mai multă putere.

În mod similar, respirația rapidă și adîncă este semnalul unui pericol dar devine deja mai puțin amenințătoare cînd trece în pufăieli și fornăieli neregulate. Aceeași relație există între gura uscată a atacului incipient și salivația puternică a asaltului inhibat mai intens. Urinarea, defecația și leșinul își fac de obicei intrarea în scenă puțin mai tîrziu venind în urma masivei unde de șoc ce însoțește momentele de imensă încordare.

Cînd impulsul de a ataca și cel de a da bir cu fugiții sînt ambele puternic activate simultan, ne manifestăm printr-o serie de mișcări intenționate și posturi ambivalente caracteristice. Cea mai familiară dintre acestea este ridicarea unui pumn încleștat – gest care s-a ritualizat în două direcții. El se face la o anumită distanță față de adversar, undeva unde e prea departe pentru a putea fi transformat în lovitură. Astfel funcția sa nu mai este mecanică; în schimb a devenit un semnal vizual. (Cu brațul îndoit și ținut lateral a devenit acum gestul ceremo-

nios-sfidător al regimurilor comuniste.) S-a ritualizat și mai mult prin adăugarea mișcărilor de lovire înainte și înapoi a antebrațului. Agitarea pumnilor în felul acesta, iarăși are mai degrabă un impact vizual decît unul mecanic. Aplicăm ritmic "lovituri" repetate cu pumnii, dar tot la o distanță în afară de orice pericol.

În timp ce facem acest lucru, întregul corp poate face scurte mișcări ca și cum am vrea să ne apropiem, acțiuni care sînt controlate permanent pentru a nu merge prea departe. Picioarele pot bate pămîntul cu putere și cu zgomot iar pumnul poate fi coborît și repezit în orice obiect din apropiere. Această ultimă acțiune este un exemplu de ceva deseori întîlnit și la alte animale, unde este cunoscută sub numele de activitate redirecțională. Ceea ce se întîmplă este că, deoarece obiectul (adversarul) care stimulează atacul este prea de temut pentru a fi luat cu asalt direct, mișcările agresive sînt lăsate libere, dar trebuie redirecționate spre un alt obiect mai puțin inhibant, cum ar fi un spectator inofensiv (toți am suferit de acest lucru cîndva), sau chiar un obiect inanimat. Dacă este folosit acesta din urmă el poate fi pulverizat sau distrus cu răutate. Cînd soția dă cu o vază de pămînt, capul soțului este desigur, cel care zace acolo sfărîmat în bucăți. Este interesant că cimpanzeii și gorilele apelează adesea la versiunea lor proprie a acestei manifestări, atunci cînd sfîșie, zdrobesc și aruncă prin jur cu crengi și vegetație. Ceea ce iarăși are un puternic impact vizual.

O componentă specializată și importantă ce însoțește aceste manifestări agresive este adaptarea unor mimici amenințătoare care, împreună cu semnalele noastre vocale verbalizate ne furnizează cea mai sigură metodă de a comunica starea agresivă exactă. Dacă fața noastră zîmbitoare, discutată într-un capitol anterior, este proprie numai speciei noastre, fețele noastre agresive, așa expresive cum sînt ele, sînt în mare măsură asemănătoare cu cele ale tuturor celorlalte primate superioare. (Putem deosebi dintr-o privire o maimuță fioroasă de una speriată, dar trebuie să învățăm să recunoaștem fața maimuței prietenoase.) Regulile sînt foarte simple: cu cît impulsul de a ataca îl domină mai mult pe cel de a fugi, cu atît fața iese mai mult în evidență. Cînd situația este inversă și teama devine dominantă, atunci toate detaliile feței sînt trase înapoi. La fața ce prevestește atacul sprîncenele sînt împinse înainte într-o încruntare, fruntea este netedă, colțurile gurii sînt aduse în față

iar buzele fac o linie strînsă, bosumflată. Cînd starea psihică începe să fie dominată de teamă, apare o față speriată-amenințătoare. Sprîncenele se ridică, fruntea se încrețește, colțurile gurii sînt trase înapoi iar buzele se despart dezvelind dinții. Această față adesea însoțește alte gesturi ce par a fi foarte agresive și lucruri cum sînt încrețirea frunții și dezvelirea dinților sînt uneori considerate semnale "fioroase" din această cauză. Dar de fapt ele sînt semne de teamă, fața furnizînd un prim semnal de avertizare că teama este tot mai prezentă, în ciuda persistenței gesturilor de intimidare ale restului corpului. Ea este încă, desigur, o față amenințătoare și nu poate fi tratată cu aroganță. Dacă ar exprima numai teamă, "căderea" feței ar fi abandonată și adversarul s-ar retrage.

Toată această compunere a feței o avem în comun cu maimuțele, fapt ce merită să nu-l uitați dacă vă veți afla vreodată față în față cu un babuin mare, dar există și alte fețe pe care le-am inventat pe cale culturală, cum ar fi scoaterea limbii, umflarea obrajilor, datul cu tifla și îngroșarea exagerată a trăsăturilor care îmbogățesc considerabil repertoriul nostru de mimici de amenințare. Majoritatea culturilor au mai adăugat și o serie de gesturi amenințătoare sau insultătoare care utilizează restul corpului. Mișcările agresive intenționate ("a sări de nebun") au fost perfecționate în dansuri de război violente, de multe feluri diferite și foarte stilizate. Funcția a devenit aici ațîțarea în comun și sincronizarea sentimentelor puternic agresive, mai degrabă decît o afișare în fața dușmanului. Deoarece o dată cu dezvoltarea pe cale culturală a armelor artificiale aducătoare de moarte am devenit o specie atît de periculoasă potențial, nu este surprinzător că dispunem de o gamă extraordinar de largă de semnale de aplanare. Avem în comun cu celelalte primate reacția elementară de supunere prin ghemuire și scîncete. În plus am dezvoltat o întreagă gamă de atitudini de subordonare. Ghemuitul însuși s-a extins în tîrîtul în genunchi și în prosternare. Intensități mai mici ale acestora capătă expresie prin îngenunchere, aplecare și reverențe. Semnalul cheie aici este micșorarea corpului față de individul dominant. Cînd amenințăm ne umflăm în sus afișîndu-ne înălțimea maximă, făcîndu-ne corpurile cît mai înalte și mai late posibil. Comportamentul la supunere trebuie prin urmare să acționeze în sens opus și să ducă corpul cît mai jos posibil. În loc să facem acest lucru la întîmplare, noi l-am stilizat într-o serie de trepte fixe, caracteristice, fiecare cu sensul propriu, special al semnalului. În acest context este interesant actul salutului, deoarece el arată cît de departe de gestul inițial ne poate duce formalizarea semnalelor dobîndite pe cale culturală. La prima vedere salutul militar pare o mișcare agresivă. El este similar cu versiunea semnalului dat de ridicarea brațului pentru a lovi. Diferența vitală este că palma nu este închisă și arată spre cap sau caschetă. Este desigur o modificare stilizată a actului de scoatere a pălăriei, care la rîndul său făcea inițial parte din procedura de micșorare a înălțimii corpului.

Separarea mișcării de aplecare respectuoasă de ghemuitul inițial, necizelat al primatelor este de asemenea interesantă. Trăsătura cheie aici este coborîrea privirii. Privirea directă este tipică celor mai multe atitudini de agresivitate totală. Ea face parte din cele mai fioroase expresii ale feței și însoțește gesturile cele mai beligerante. (De aceea jocul copiilor de a te privi ochi în ochi pînă ce unul cedează și-și mută privirea este atît de dificil de jucat iar fixarea cu privirea din simplă curiozitate a copilului mic – "Nu-i frumos să te holbezi" – este atît de condamnată.) Indiferent cît de mult se reduce în amplitudine prin uzanțele sociale, aplecarea respectuoasă își păstrează întotdeauna elementul de coborîre a privirii. Membrii de sex bărbătesc ai unei curți regale, de exemplu, care prin repetiție constantă și-au modificat reacțiile de aplecare respectuoasă, tot își coboară fața, dar în loc să se aplece din talie ei se înclină acum țepeni din ceafă, coborîndu-și numai capul.

În ocazii mai puțin formale reacția antiholbare se manifestă prin simple mișcări de întoarcere a capului în altă direcție, sau printr-o mimică de "privire în altă parte". Numai un individ cu adevărat agresiv te poate fixa cu privirea oricît de mult. În timpul conversațiilor obișnuite față în față de obicei ne mutăm privirea de pe interlocutori atunci cînd vorbim, apoi le aruncăm din nou o privire la sfîrșitul fiecărei fraze sau "paragraf", pentru a le vedea reacția la ceea ce am spus. Unui conferențiar profesionist îi trebuie ceva timp pînă să se obișnuiască să-și privească ascultătorii drept în față în loc să-i privească pe deasupra capetelor, sau să se uite în jos la estrada pe care stă, sau la pereții laterali, sau în spatele sălii. Chiar la gîndul că se află într-o poziție atît de dominantă, ei sînt atît de mulți, toți privindu-l fix (din sentimentul de siguranță oferit de locurile pe care șed), încît încearcă față de ei o teamă instinctivă și la început necontrolabilă. Numai după o practică îndelungată își poate învinge acest sentiment. Simplul act

fizic, agresiv de a fi fixat cu privirea de un grup mare de oameni este şi cauza "bătăliei" din stomacul actorului înainte de a-şi face intrarea pe scenă. Desigur, el îşi are toate grijile intelectuale legate de calitatea jocului său şi felul cum acesta va fi receptat, dar masa amenintătoare de oameni care-l privesc ţintă este o încercare în plus şi mai grea pentru el. (Acesta este din nou un caz în care privirea din curiozitate este confundată în subconştient cu privirea amenintătoare.) Purtarea ochelarilor de vedere şi de soare face ca faţa să pară şi mai agresivă deoarece lărgeşte artificial şi accidental şablonul privirii fixe. Dacă sîntem priviţi de cineva care poartă ochelari avem senzaţia unei superholbări. Indivizii cu fire blîndă tind să-şi aleagă ochelari cu rame subţiri sau fără rame (fără să-şi dea seama probabil de ce fac acest lucru), deoarece astfel pot vedea mai bine cu minimum de amplificare a senzaţiei de privire fixă.

O formă mai puternică de atitudine antiholbare este acoperirea ochilor cu miinile, sau îngroparea feţei în îndoitura cotului. Simplul act al închiderii ochilor întrerupe şi el fixarea cu privirea şi este uimitor cum anumiţi indivizi îşi închid forţat şi repetat ochii pentru scurt timp atunci cînd stau faţă în faţă cu străini şi discută cu ei. Este ca şi cum reacţiile lor de clipire normală s-au extins în momente prelungite de mascare a ochilor. Reacţia dispare atunci cînd conversează cu prieteni apropiaţi intr-o situaţie în care se simt în largul lor. Nu este întotdeauna clar dacă prin aceasta încearcă să se ferească de prezenţa "amenintătoare" a străinului, sau dacă încearcă să-şi reducă propria rată a privirilor fixe, sau amîndouă concomitent.

Datorită puternicului efect de intimidare, multe specii şi-au dezvoltat pete gen ochi aţintiţi ca mecanisme de autoapărare. Multe molii au o pereche de ochi ficşi desenaţi pe aripi. Ei stau ascunşi pînă în clipa cînd moliile sînt atacate de prădători. Aripile atunci se deschid şi expun în faţa duşmanului petele-ochi strălucitori. S-a dovedit experimental că acestea au un preţios efect de intimidare asupra ucigaşilor potenţiali care deseori fug lăsînd insectele nevătămate. Mulţi peşti şi unele specii de păsări şi chiar de mamifere au adoptat această tehnică. La specia noastră, produsele comerciale au folosit uneori acelaşi procedeu (poate cu bună ştiinţă, poate nu). Proiectanţii de automobile utilizează farurile în acest mod şi adesea adaugă la impresia generală agresivă o linie a capotei ce sugerează încruntarea. În plus, adaugă "dinţi dezveliţi" sub forma unei grile de metal între "petele ochi". Cum drumurile au ajuns tot

mai aglomerate şi şofatul a devenit o activitate tot mai beligerantă, feţele amenintătoare ale automobilelor s-au îmbunătăţit şi rafinat progresiv, dîndu-le şoferilor lor o imagine din ce în ce mai agresivă. La o scară mai mică, anumitor produse li s-au dat denumiri comerciale cu iz amenintător, cum ar fi OXO, OMO, OZO şi OVO. Din fericire pentru fabricanţi, acestea nu-i îndepărtează pe clienţi: dimpotrivă, ele atrag ochiul şi, o dată atras, se dovedesc a nu fi nimic altceva decît cutii de carton inofensive. Dar impactul s-a creat deja spre *acel* produs mai curînd decît spre cele ale concurenţei.

Am menţionat mai înainte că cimpanzeii folosesc ca tehnică de domolire a agresivităţii întinderea unei miini spre individul dominant. Şi noi avem acest gest sub forma cerşitului tipic sau a atitudinii de implorare. De asemenea, l-am adaptat că gest de salut cu foarte largă răspîndire sub forma unui strîns de mînă amical. Deseori gesturile prietenoase se dezvoltă din gesturi de supunere. Am văzut mai înainte cum s-a întîmplat acest lucru cu reacţiile de zîmbet şi de rîs (care ambele, întîmplător, încă mai apar în situaţii de aplanare sub forma zîmbetului timid şi a chicotitului nervos). Strînsul miinilor apare ca ritual reciproc între indivizi de rang mai mult sau mai puţin egal, dar se transformă în înclinare pentru a săruta mîna întinsă cînd există o inegalitate puternică de rang. (O dată cu adîncirea "egalităţii" dintre sexe şi diferitele clase, acest ultim rafinament devine acum tot mai rar, dar persistă încă în anumite sfere specializate unde aderarea la ierarhii formale de dominaţie este strictă, ca în cazul Bisericii). În anumite cazuri strînsul miinilor s-a modificat în strîngerea propriilor miini sau frîngerea miinilor. La unele culturi acesta este aplanarea standard prin salut la altele se manifestă numai în contextele mai extreme ale "implorării".

Există multe alte particularităţi culturale pe tărîmul comportamentului de supunere, cum sînt aruncarea prosopului sau prezentarea steagului alb, dar acestea nu trebuie să ne preocupe aici. Totuşi, unul sau două dintre mijloacele de remotivare mai simple merită a fi menţionate, chiar şi numai pentru că sînt intr-o relaţie interesantă cu şabloane similare la alte specii. Vă amintiţi că anumite şabloane juvenile, sexuale sau de îngrijire erau aplicate faţă de indivizi agresivi sau potenţial agresivi ca metodă de trezire a unor sentimente neagresive ce intrau în competiţie cu cele mai violente şi pe care în final le suprimau. La specia noastră, comportamentul juvenil la adulţii supuşi

este extrem de frecvent în faza de curtare. Perechea aflată în faza de curtare adoptă adesea "limbajul copiilor", nu pentru că cei doi se îndreaptă ei înșiși și spre calitatea de părinți, ci pentru că prin aceasta partenerului i se trezesc sentimente protectoare materne sau paterne suprimîndu-se astfel sentimentele mai agresive (sau, în cazul de față, cele care provoacă teama). Este amuzant, gîndindu-ne la evoluția acestui șablon la păsări, care se hrănesc reciproc în faza de curtare, să constatăm extraordinara creștere a ponderii hrănirii reciproce la specia noastră în faza de curtare. În nici o altă perioadă a vieții nu depunem atîta străduință să ne introducem bucățile gustoase de hrană unul în gura celuilalt, sau să ne oferim unul altuia cutii cu ciocolată.

Cît privește remotivarea în direcția sexului, ea are loc ori de cîte ori un subordonat (mascul sau femelă) adoptă o atitudine generală de "feminitate" față de un individ dominant (mascul sau femelă) într-un context mai curînd agresiv decît sexual propriu-zis. Această atitudine are o largă răspîndire, dar cazul mai special al adoptării poziției de afișare sexuală a femelei, cu prezentarea dosului ca gest de atenuare a agresivității, a dispărut o dată cu dispariția a însăși poziției sexuale inițiale. Acum ea este limitată la o formă de pedeapsă școlară, biciuirea ritmică înlocuind penetrările pelviene ritmice ale masculului dominant. Nu cred că profesorii ar mai persista în această practică dacă ar fi pe deplin conștienți de faptul că în realitate execută cu elevii lor o formă de ritual copulator specific primatelor ancestrale. Ar putea tot atît de bine să producă durere victimelor lor fără a le sili să adopte poziția aplecată din șale a femelelor supuse. (Este semnificativ că elevele sînt rareori, dacă sînt vreodată, bătute în felul acesta – originea sexuală a actului ar deveni atunci prea evidentă). O autoritate în materie a avansat ideea plină de imaginație că motivul pentru care școlarii sînt uneori siliți să-și dea jos pantalonii pentru administrarea pedepsei nu are legătură cu sporirea durerii, ci mai degrabă pentru a permite masculului dominant să urmărească înroșirea feselor pe măsură ce bătaia progresează, ceea ce amintește atît de mult de înroșirea feselor femelei primate cînd se află în plin elan sexual. Fie că este așa sau nu, un lucru e cert în legătură cu acest ritual ieșit din comun, anume că este un eșec jalnic ca mijloc de domolire a agresivității prin remotivare. Cu cît nefericitul elev îl stimulează criptosexual mai mult pe masculul dominant, cu atît acesta este mai tentat

să perpetueze ritualul și deoarece penetrările ritmice s-au modificat simbolic în lovituri de băț, victima se află exact acolo de unde a pornit. El a reușit să devieze un atac direct într-unul sexual, dar a fost apoi înșelat prin convertirea simbolică a acestui atac sexual înapoi în alt șablon agresiv.

Al treilea mijloc de remotivare, cel al îngrijirii, joacă un rol minor dar util la specia noastră. Noi folosim deseori mișcări de mîngîiere sau alintare pentru a alina un individ agitat și mulți dintre membrii mai dominanți ai societății își petrec ore în șir fiind îngrijiți și periați de subordonați. Dar vom reveni asupra acestui subiect în alt capitol.

Activitățile de transfer joacă și ele un rol în înfruntările noastre agresive și apar în aproape orice situație de stres sau tensiune. Totuși, noi ne deosebim de alte animale prin aceea că nu ne limităm numai la cele cîteva șabloane de transfer specifice speciei. Practic noi apelăm la orice acțiune banală ca supapă pentru sentimentele noastre ținute în frîu. Într-o stare conflictuală agitată putem să mutăm un lucru de ici-colo, să aprindem o țigară, să ne ștergem ochelarii, să ne uităm la ceasul de la mînă, să ne turnăm o băutură sau să mestecăm mici porții de mîncare. Oricare din aceste acțiuni, bineînțeles, poate fi făcută din motivele funcționale normale, dar cînd au rolul de activități de transfer ele nu mai îndeplinesc aceste funcții. Obiectele care sînt rearanjate erau deja așezate corespunzător. Ele nu erau puse la voia întîmplării și s-ar putea într-adevăr să arate mai rău după rearanjarea lor agitată. Țigara aprinsă într-un moment de tensiune poate fi începută exact atunci cînd una foarte bună și neterminată tocmai a fost strivită cu nervozitate. De asemenea, ritmul fumatului, cînd subiectul se află într-o stare de încordare nu are nici o legătură cu nevoia fiziologică de un surplus de nicotină a organismului. Ochelarii lustruiți cu atîta minuțiozitate sînt deja curați. Ceasul întors atît de energic nu trebuia neapărat întors iar cînd ne uităm la el ochii nici măcar nu înregistrează ora pe care o arată. Cînd sorbim o băutură ca activitate de transfer nu o facem pentru că ne este sete. Cînd mestecăm mîncare ca activitate de transfer o facem nu pentru că ne este foame. Toate aceste acțiuni sînt făcute nu pentru utilitatea lor normală, ci pur și simplu de dragul de a face ceva în încercarea de a ne elibera din starea de încordare. Ele apar foarte frecvent cu deosebire în fazele inițiale ale contactelor sociale, cînd teama și agresivitatea nu sînt prea bine ascunse și sînt gata să iasă la suprafață. La un

dineu sau la orice mică întrunire socială, imediat ce ritualurile de calmare reciprocă prin stringeri de miini și zîmbete s-au consumat, se oferă de îndată țigări de transfer, băuturi de transfer și gustări de transfer. Chiar și la distracțiile de amploare cum sînt teatrul și cinematograful cursul evenimentelor este întrerupt în mod deliberat prin scurte intervale în care publicul își poate oferi mici porții din activitățile de transfer favorite.

Cînd ne aflăm în momente de tensiune agresivă mai intensă, avem tendința să ne orientăm spre acele activități de transfer pe care le avem în comun cu alte specii de primate, iar supapele noastre de refulare devin mai primitive. Cimpanzeul în asemenea situație poate fi văzut făcînd mișcări de scărpinare repetate și agitate, care sînt de o natură specială și diferă de reacția normală la mincărime. El se limitează în mare parte la regiunea capului și uneori la brațe. Mișcările în sine sînt destul de stilizate. Noi ne comportăm foarte asemănător, executînd cu prețiozitate acțiuni de transfer prin îngrijire. Ne scărpinăm în cap, ne roadem unghiile, ne "spălăm" fața cu miinile, ne tragem de barbă sau de mustață dacă le avem, sau ne aranjăm pieptănătura, ne frecăm, ne ciupim, smirciim sau ne suflăm nasul, ne tragem de lobii urechilor, ne scobim în urechi, ne frecăm bărbiile, ne lingem buzele, sau ne frecăm miinile una de alta ca pentru a le clăti. Dacă se studiază cu atenție momentele de conflict puternic, se poate observa că aceste acțiuni sînt executate toate în mod mecanic fără ajustările locale atente ale adevăratelor acțiuni de îngrijire. Scărpinatul în cap ca acțiune de transfer poate să difere remarcabil de la un individ la altul, dar fiecare își dezvoltă propriul mod oarecum invariabil și caracteristic de a o face. Cum nu este vorba de o curățare reală a capului, prea puțin contează că toată atenția se concentrează asupra unei singure zone în timp ce celelalte sînt ignorate. În orice interacțiune socială dintre indivizii unui grup mic, membrii subordonați din cadrul grupului pot fi ușor identificați prin frecvența mai mare a acțiunilor lor de transfer prin îngrijire. Individul cu adevărat dominant poate fi recunoscut prin absența aproape totală a unor astfel de acțiuni. Dacă pretinsul membru dominant al grupului execută, de fapt, un număr mare de mici acțiuni de transfer, asta înseamnă că dominația sa oficială este amenințată într-un fel oarecare de ceilalți indivizi prezenți.

În discutarea tuturor acestor șabloane comportamentale, agresive și de supunere, s-a considerat că indivizii în cauză "au spus adevărul" și nu și-au modificat conștient și deliberat

acțiunile pentru a atinge scopuri speciale. Mai mult "mințim" prin cuvinte decît prin celelalte semnale de comunicare, dar chiar și așa fenomenul nu poate fi complet neglijat. Este extrem de dificil să "rostești" neadevăruri cu genul de șabloane comportamentale pe care le discutăm, dar nu și imposibil. După cum am menționat deja, cînd părinții adoptă acest procedeu față de copiii mici, de obicei eșuează mult mai mult decît își dau ei seama. Totuși între adulți, care sînt mult mai preocupați de conținutul informației verbalizate din cadrul interacțiunilor sociale, el poate avea mai mult succes. Din păcate pentru mincinosul comportamental, el minte de obicei numai cu anumite elemente selectate din întregul său sistem de semnalizare. Altele însă, de care nu este conștient, strică jocul. Mincinoșii comportamentali cu cel mai mare succes sînt aceia care, în loc să se concentreze conștient pe modificarea semnalelor specifice, își imaginează că se află în starea sufletească de bază pe care vor să o transmită lăsînd apoi ca micile detalii să aibă singure grijă de ele. Această metodă este frecvent utilizată cu mare succes de mincinoșii profesioniști, cum sînt actorii și actrițele. Toată viața, munca lor constă din minciuni comportamentale, proces care uneori poate fi extrem de dăunător vieții particulare. Și politicienilor și diplomaților li se cere să folosească abuziv minciunile comportamentale, dar spre deosebire de actori ei nu sînt social "autorizați să mintă" și sentimentul de vinovăție rezultat tinde să se amestece în rolurile pe care le interpretează. De asemenea spre deosebire de actori, ei nu urmează cursuri prelungite de pregătire în acest sens.

Chiar și fără pregătire de specialitate este posibil, cu puțin efort și cu o studiere atentă a faptelor prezentate în cartea de față, să se obțină efectul dorit. Am testat în mod deliberat acest lucru într-una sau două ocazii, cu un oarecare succes cînd am avut de a face cu poliția. Raționamentul meu a fost că dacă există o puternică tendință biologică de a ți se diminua agresivitatea prin gesturi de supunere, atunci această predispoziție ar trebui să se lase manipulată dacă se folosesc semnalele corespunzătoare. Majoritatea șoferilor cînd sînt prinși de poliție pentru o încălcare minoră a regulilor de circulație, reacționează imediat pledînd în favoarea nevinovăției lor, sau scuzîndu-se într-un fel sau altul pentru conduita lor. Acesta este cel mai rău mod posibil de a acționa. El îl obligă pe polițist să contraatace. Dacă în schimb se adoptă o atitudine de supunere vrednică de plîns, ofițerului de poliție îi va fi

tot mai greu să-și infringă un sentiment de diminuare a agresivității. Admiterea totală a vinei pusă pe seama purei prostii și inferiorități îl aduce pe polițist într-o poziție de dominație imediată din care îi vine greu să atace. Trebuie exprimată gratitudinea și admirația pentru eficiența acțiunii sale de a te fi oprit. Dar cuvintele nu sînt suficiente. Trebuie adăugate atitudinile și gesturile corespunzătoare. Trebuie exprimate clar teama și supunerea atît prin atitudinea corpului cît și prin mimică. Mai presus de toate, este esențial să te dai repede jos din mașină și să te îndepărtezi de ea apropiindu-te de polițist. Nu trebuie lăsat să se apropie el de tine și nici silit să se abată din drum și prin aceasta să-l amenințí. Mai mult, stînd în mașină rămîi pe propriul tău teritoriu. Îndepărtîndu-te de ea, automat îți slăbești statutul teritorial. În plus, poziția șezîndă din interiorul mașinii este inerent o poziție de dominare. Puterea poziției șezînde nu este un element neobișnuit în comportamentul nostru. Nimănui nu-i este permis să șadă dacă "regele" stă în picioare. Cînd "regele" se ridică, toată lumea se ridică. Aceasta este o excepție specială de la regula generală a verticalității agresive, după care gradul de supunere crește paralel cu micșorarea înălțimii asumate prin poziția corpului. Prin urmare părăsind mașina îți pierzi atît drepturile teritoriale cît și poziția șezîndă de dominare și te pui într-o postură corespunzător coborîtă pentru acțiunile de supunere care urmează. O dată ridicat în picioare este important totuși să nu-ți ții corpul drept, ci să-l aduci de spate, să-ți lași capul încet în jos și în general să arăți prăbușit. Tonul vocii este la fel de important ca și cuvintele folosite. Mimica de neliniște și privirile aruncate în altă parte sînt și ele de preț și nu strică de adăugat cîteva acțiuni de transfer prin autoîngrijire ca măsură de prevedere.

Din nefericire, ca șofer te afli într-o stare în esență agresivă, de apărare teritorială și este extrem de dificil să înșeli pe cineva în legătură cu această stare. Asta cere fie o practică îndelungată, fie cunoștințe practice solide despre semnalele comportamentale neverbale. Dacă exercităm puțin prea multă dominație personală în viața de zi cu zi, experiența, chiar pregătită în mod conștient și deliberat, poate fi prea neplăcută și ar fi preferabil să plătiți amenda.

Deși acesta este un capitol despre comportamentul specific luptei, ne-am ocupat pînă acum numai de metode de a evita lupta propriu-zisă. Cînd situația se deteriorează într-atît încît în

final se ajunge la contact fizic, maimuța goală – neînarmată – se comportă într-un mod care contrastează interesant de mult cu cel întîlnit la alte primate. Pentru acestea dinții sînt armele cele mai importante, dar pentru noi sînt mîinile. Dacă animalele apucă și mușcă, noi apucăm și stringem sau lovim cu pumnii strînși. Numai la sugari sau la copiii foarte mici mușcatul joacă un rol foarte important în lupta neînarmată. La ei, desigur, nu s-au putut încă dezvolta mușchii brațelor și palmelor în suficientă măsură încît să producă un impact deosebit cu ei.

Astăzi putem urmări lupta neînarmată între adulți într-o serie de versiuni foarte stilizate cum ar fi luptele greco-romane, judo-ul și boxul, dar în forma sa inițială nemodificată este rară în prezent. În clipa în care începe lupta serioasă, sînt aruncate în joc arme artificiale de tot felul. În forma lor cea mai rudimentară, acestea sînt aruncate sau folosite ca prelungiri ale pumnului pentru a aplica lovituri puternice. În condiții speciale cimpanzeii au reușit să-și prelungească atacurile în felul acesta. S-a observat că în condiții de semicaptivitate ei ridică o creangă și o reped cu putere în jos, pe corpul unui leopard înghesuit sau o folosesc ca să desprindă bucăți de pămînt pe care le aruncă în trecători peste un șanț cu apă. Dar există puține dovezi că ei folosesc aceste metode cît de cît în sălbăticie și nici o dovadă că le folosesc unul contra celuilalt în disputele dintre rivali. Cu toate acestea ele aruncă o rază de lumină asupra modului în care am început probabil, armele artificiale fiind create în primul rînd ca mijloc de apărare împotriva altor specii și pentru uciderea prăzii. Utilizarea lor în luptele din interiorul speciei a fost aproape sigur un curent secundar, dar o dată ce armele existau ele se puteau folosi pentru a rezolva orice urgență, indiferent de context.

Cea mai simplă formă de armă artificială este un obiect natural dur, solid, dar nemodificat, din lemn sau piatră. Prin îmbunătățirea simplă a formelor acestor obiecte, acțiunile primare de aruncare și lovire s-au amplificat prin adăugarea mișcărilor de împungere, retezare, tăiere și înjunghiere.

Următorul mare curent comportamental în cadrul metodelor de atac a fost mărirea distanței dintre atacator și dușman și tocmai acest pas este cel care aproape ne-a distrus. Sulițele pot acționa la distanță, dar bătaia lor este prea limitată. Săgețile sînt mai bune, dar le lipsește precizia. Tunurile acoperă distanța în mod dramatic dar bombele aruncate din cer pot acoperi un domeniu și mai mare, iar rachetele sol-sol pot purta

"lovitura" atacatorului chiar și mai departe. Rezultatul este că rivalii, în loc să fie înfrînți sînt distruși fără discriminare. După cum am explicat mai înainte, scopul agresivității din interiorul speciei la nivel biologic este supunerea și nu uciderea dușmanului. Etapele finale de distrugere a vieții sînt evitate deoarece dușmanul fie dă bir cu fugiții, fie își recunoaște înfrîngerea. În ambele cazuri confruntarea agresivă se termină în acest moment: disputa este rezolvată. Dar în clipa în care atacul se face de la o asemenea distanță încît semnalele de domolire a agresivității date de învinși nu pot fi văzute de învingători, atunci agresivitatea violentă continuă să facă ravagii. Ea se poate domoli numai printr-o confruntare directă încheiată cu supunere necondiționată sau cu fuga dușmanului. Nici una din acestea nu se poate vedea de la distanța de la care se dau atacurile moderne și rezultatul este o ucidere în masă într-o proporție neîntîlnită la nici o altă specie.

Ajutarea și încurajarea acestei mutilări este scopul cooperării noastre evoluate. Atunci cînd ne-am îmbunătățit această trăsătură în vederea vînării prăzii, ea ne-a prins bine, dar acum s-a întors împotriva noastră. Puternicul impuls către o asistență mutuală căruia i-a dat naștere a devenit susceptibil de a fi folosit în scopul unei puternice colaborări în contexte ale agresivității în interiorul speciei. Loialitatea la vînătoare a devenit loialitate în luptă și așa s-a născut războiul. Ca o ironie, tocmai evoluția unui impuls adînc înrădăcinat de a ne ajuta semenii a fost principala cauză a tuturor marilor orori ale războiului. Acesta este cel care ne-a mînat înainte și ne-a dat bandele, gloatele, hoardele și armatele. Fără el acestora le-ar lipsi coeziunea și agresivitatea ar căpăta încă o dată un caracter "personal".

S-a avansat ideea că deoarece am evoluat ca ucigași de pradă specializați, am devenit automat ucigași de rivali și că există în noi impulsul înnăscut de a ne ucide adversarii. Dovezile, așa cum am explicat deja, infirmă acest lucru. Ceea ce vrea animalul este să se apare, nu să ucidă. Scopul agresării este dominația, nu distrugerea și în esență nu părem să ne deosebim de alte specii în această privință. Nu există nici un motiv plauzibil pentru a susține contrariul. Ceea ce s-a întîmplat totuși este că datorită combinației vicioase dintre distanța de la care se dă atacul și spiritul de cooperare în grup, pentru indivizii implicați în luptă scopul inițial s-a estompat. Ei atacă acum mai mult pentru a-și sprijini camarazii decît pentru a-și

domina dușmanii și înclinația lor inerentă de a-și domoli agresivitatea în cazul confruntării directe are prea puține șanse sau nici o șansă de a fi pusă în valoare. Această evoluție nefericită s-ar putea încă dovedi a fi dezastrul nostru și ar putea duce la dispariția rapidă a speciei.

Firește, această dilemă a dat naștere multor activități de transfer făcîndu-i pe mulți să se scarpine în cap. O soluție preferată este o masivă dezarmare reciprocă; dar pentru a fi eficientă aceasta ar trebui dusă pînă la o limită aproape imposibilă, aceea care să facă astfel încît toate luptele viitoare să se desfășoare numai ca înfruntări prin contact direct, prin care semnalele automate, directe, de domolire a agresivității ar putea deveni din nou funcționale. O altă soluție este depatriotizarea membrilor diferitelor grupări sociale, dar aceasta ar acționa împotriva unei trăsături biologice fundamentale ale speciei noastre. Imediat ce s-ar putea încheia alianțe într-o direcție, ele s-ar rupe în alta. Tendința naturală de a forma grupări sociale n-ar putea fi niciodată eradicată fără o modificare genetică majoră în structura noastră, și care ar duce automat la dezintegrarea structurii noastre sociale complexe.

O a treia soluție este de a găsi și promova înlocuitori simbolici, inofensivi pentru război; dar dacă aceștia sînt cu adevărat inofensivi, atunci în mod inevitabil vor rezolva numai într-o foarte mică măsură problema reală. Merită să ne amintim aici că problema, la nivel biologic, este o problemă de apărare teritorială în grup și, în perspectiva supraaglomerării masive a speciei noastre, este și o problemă de expansiune teritorială în grup. Oricît de multe meciuri de fotbal internaționale de răsunet am avea ele tot nu pot rezolva problema.

O a patra soluție este perfecționarea controlului intelectual asupra agresivității. Se argumentează că, din moment ce inteligența ne-a adus într-o asemenea încurcătură, tot ea este cea care trebuie să ne scoată la liman. Din nefericire, acolo unde este vorba de chestiuni atît de fundamentale ca cea a apărării teritoriale, centrii noștri nervoși superiori cedează cu toții impulsurilor centrilor inferiori. Controlul intelectual ne poate ajuta pînă într-un punct, dar nu și mai departe. În ultimă instanță nu ne putem baza pe el și un singur act emoțional nejudecat poate strica tot ce a realizat controlul intelectual.

Singura soluție biologică sigură a dilemei este o depopulare masivă, sau o răspîndire rapidă a speciei pe alte planete combinată dacă este posibil cu concursul tuturor celorlalte

patru acțiuni deja menționate. Știm deja că dacă populația planetei continuă să crească cu actualul ritm terifiant, agresivitatea scăpată de sub control va crește dramatic. Acest lucru a fost dovedit decisiv prin experiențe de laborator. Supraaglomerarea masivă va produce stresuri și tensiuni sociale care ne vor spulbera organizarea socială cu mult înainte de a ne face să murim de foame. Ea va acționa direct împotriva perfecționării controlului intelectual și va spori sălbatic probabilitatea exploziei emoționale. O asemenea evoluție nu poate fi preîntîmpinată decît printr-o scădere pronunțată a ratei natalității. Din păcate aici apar două piedici serioase. Așa cum am explicat deja unitatea familială – care este încă unitatea de bază a tuturor societăților noastre – este un mijloc de creștere a progeniturilor. Ea a evoluat pînă la stadiul său avansat și complex ca sistem de producere, protejare și maturizare a progeniturilor. Dacă această funcție este diminuată drastic sau eliminată temporar, modelul perechii-cuplu va avea de suferit, ceea ce-și va pune amprenta personală asupra societății degenerînd în haos social. Dacă, pe de altă parte, s-ar face o încercare de încurajare selectivă a natalității anumitor perechi permițîndu-le să procreeze liber, altele fiind împiedicate să facă acest lucru, aceasta ar acționa împotriva spiritului fundamental de cooperare al societății.

Concluzia la care se ajunge în simpli termeni numerici este că, dacă toți membrii adulți ai populației formează perechi și se înmulțesc, ei își pot permite să producă numai două progenituri de pereche dacă ar fi să se mențină comunitatea la un nivel constant. Atunci fiecare individ se va reproduce de fapt pe el sau pe ea. Admițînd faptul că un mic procentaj al populației deja nu reușește să se împerecheze și să se înmulțească și că vor exista întotdeauna o serie de morți premature din accidente sau alte cauze, mărimea medie a unei familii poate fi de fapt puțin mai mare. Chiar și așa, va reprezenta o povară mai grea pe mecanismul perechilor-cuplu. Numărul mai mic de progenituri va însemna că vor trebui făcute eforturi mai mari în alte direcții pentru a menține perechile-cuplu strîns legate. Dar acesta este un risc cu mult mai mic în perspectiva timpului, decît alternativa supraaglomerării sufocante.

Pentru a rezuma deci, cea mai bună soluție de a asigura pacea lumii este promovarea pe scară largă a anticoncepționalelor sau a avortului. Avortul este o măsură drastică și poate implica tulburări emoționale grave. Mai mult, o dată ce

un zigot s-a format prin actul fertilizării, el constituie un nou membru individual al societății și distrugerea sa este de fapt un act de agresiune, ceea ce reprezintă exact modelul comportamental pe care încercăm să-l ținem sub control. Anticoncepționalele sînt evident preferabile și orice grupări religioase sau de altă natură "moralizatoare" care i se opun trebuie să fie conștiente de faptul că se angajează într-o periculoasă sporire a șanselor războiului.

O dată ridicată problema religiei, poate că merită să privim mai îndeaproape acest ciudat model de comportament animal înainte de a continua să ne ocupăm de alte aspecte ale activităților agresive ale speciei noastre. Nu este un subiect ușor de abordat, dar ca zoologi trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a observa mai degrabă ceea ce se întîmplă efectiv decît să ascultăm ceea ce se presupune că se întîmplă. Dacă procedăm așa sîntem nevoiți să concluzionăm că în sens comportamental activitățile religioase constau din alăturarea unor grupuri de oameni pentru a-și manifesta în mod repetat și prelungit supunerea în vederea domolirii unui individ dominant. Individul dominant în chestiune ia multe forme în diferitele culturi, dar are întotdeauna ca factor comun o imensă putere. Uneori el ia forma unui animal din altă specie sau o versiune idealizată a acestuia. Cîteodată, este înfățișat mai mult ca un membru înțelept și bătrîn al propriei noastre specii. Alteori el devine mai abstract și este numit simplu "Cel de sus", sau i se atribuie alte denumiri asemănătoare. Reacțiile de supunere față de acesta pot consta din închiderea ochilor, coborîrea capului, împreunarea mîinilor într-un gest implorator, îngenuncherea, sărutarea pămîntului, sau chiar prosternare totală, însoțite frecvent de vocalizări tînguitoare sau psalmodice. Dacă aceste acțiuni de supunere au succes, individul dominant este îmbunat. Deoarece puterile sale sînt atît de mari, ceremoniile de îmbunare trebuie să aibă loc la intervale repetate și dese, pentru a preîntîmpina ca mînia sa să se aprindă iarăși. Individul dominant este de obicei, dar nu întotdeauna, cunoscut sub numele de zeu.

Din moment ce nici unul din acești zei nu există într-o formă tangibilă, de ce au fost oare inventați? Pentru a găsi răspunsul la întrebare trebuie să ne întoarcem la originea noastră ancestrală. Înainte de a fi devenit vînători cu spirit de cooperare trebuie că trăiam în grupuri sociale de tipul celor întîlnite azi la alte specii de maimuțe cu și fără coadă. Acolo,

în cazurile obișnuite, fiecare grup este dominat de un singur mascul. El este șeful, suveranul, și fiecare membru al grupului trebuie să-l mulțumească, altfel suferă consecințele. Totodată el este cît se poate de activ în protejarea grupului față de pericolele din afară și în rezolvarea gîlcevilor dintre inferiorii săi. Întreaga viață a unui membru al unui astfel de grup se învîrtește în jurul animalului dominant. Rolul său de atotputernic îi dă un statut de zeu. Revenind acum la strămoșii noștri imediați este clar că o dată cu întărirea spiritului de cooperare atît de vital pentru succesul grupului la vînătoare, aplicarea autorității individului dominant trebuia sever limitată dacă era ca loialitatea celorlalți membri ai grupului să rămînă activă, nu pasivă. Ei trebuiau să dorească să-l ajute în loc ca pur și simplu să se teamă de el. Iar el trebuia să devină într-o mai mare măsură "unul de-al lor". Tiranul-maimuță demodat trebuia să dispară iar în locul său să se ridice un lider al maimuței goale mai tolerant, mai cooperant. Pasul era esențial pentru noul tip de organizare bazată pe "ajutor reciproc" spre care se mergea, dar el a ridicat o problemă. Dominația totală a membrului numărul unu al grupului fiind înlocuită cu o dominație moderată, el nu mai putea comanda o supunere necondiționată. Această modificarea în ordinea lucrurilor, vitală cum era pentru noul sistem social, lăsa totuși un gol. Din formația noastră ancestrală a rămas nevoia de o figură atotputernică ce putea ține grupul sub control și locul vacant a fost completat prin inventarea unui zeu. Influența imaginii zeului inventat putea atunci acționa ca forță suplimentară la influența de-acum mai restrînsă a liderului grupului.

La prima vedere, este surprinzător că religia a avut așa succes, dar vigoarea sa extremă este pur și simplu măsura forței tendinței noastre biologice fundamentale, moștenită direct de la strămoșii noștri maimuțe, de a ne supune unui membru dominant, atotputernic al grupului. Din această cauză religia s-a dovedit extrem de valoroasă ca mijloc de întărire a coeziunii sociale și este îndoielnic că specia noastră ar fi putut progresa prea mult fără ea, dată fiind combinația unică a împrejurărilor originii noastre evolutive. Ea a condus la o serie de produse secundare bizare, cum este credința într-o "altă viață" unde vom cunoaște în sfîrșit figurile zeilor. Ei au fost, din motive deja explicate, împiedicați să ni se alăture în viața actuală, dar omisiunea poate fi corectată într-o viață ulterioară. Pentru a ajuta la acest lucru, s-au conceput tot felul de practici

stranii legate de ce trebuie făcut cu corpul cînd murim. Dacă urmează să ne alăturăm suveranilor noștri dominanți, trebuie să fim bine pregătiți pentru această ocazie și trebuie îndeplinite ceremonii de înmormîntare minuțioase.

Totodată religia a dat naștere și multor suferințe și mizerii nenecesare, pretutindeni unde s-a hiperformalizat în aplicare și ori de cîte ori "asistenții" profesioniști ai zeului n-au putut rezista tentației de a împrumuta puțin din puterea lui pentru a o folosi ei înșiși. Dar în ciuda istoriei sale pestrițe ea este o trăsătură a vieții noastre sociale fără de care nu putem trăi. Ori de cîte ori devine de neacceptat este respinsă în liniște sau uneori violent, dar imediat apare din nou într-o formă nouă, mascată cu grijă probabil dar conținînd în totalitate aceleași vechi elemente de bază. Pur și simplu avem nevoie să "credem în ceva". Numai o credință comună va cimenta legăturile dintre noi și ne va ține sub control. S-ar putea argumenta că, pornind de la această premisă, orice credință e bună atîta timp cît este suficient de puternică; dar nu-i chiar așa. Ea trebuie să impresioneze și trebuie să se simtă că impresionează. Natura noastră de a trăi în comun cere executarea și participarea la un ritual de grup elaborat. Eliminarea "fastului și a detaliilor" ar lăsa un gol cultural imens iar îndoctrinarea n-ar mai reuși să opereze în mod adecvat la nivel emoțional, profund, atît de vital pentru ea. De asemenea, anumite tipuri de credință sînt mai risipitoare și mai ridicole decît altele și pot abate o comunitate spre modele comportamentale rigide care-i stînjenesc dezvoltarea calitativă. Ca specie noi sîntem un animal predominant inteligent și explorator, iar credințele grefate pe acest fapt sînt cele mai benefice pentru noi. Credința în valabilitatea acumulării de cunoștințe și în înțelegerea științifică a lumii în care trăim, în crearea și aprecierea fenomenelor estetice în toate formele lor multiple și în lărgirea și adîncirea domeniului nostru de experiențe în viața de zi cu zi devine rapid "religia" timpurilor noastre. Experiența și înțelegerea sînt imaginile cam abstracte ale zeilor noștri, iar ignoranța și prostia îi supără pe aceștia. Școlile și universitățile ne-au devenit centre de pregătire religioasă, bibliotecile, muzeele, galeriile de artă, teatrele, sălile de concert și arenele sportive ne sînt locurile de adorație în comun. Acasă ne divinizăm cărțile, ziarele, revistele, radiourile și televizoarele. Într-un fel, încă mai credem în viața de apoi, deoarece o parte din recompensa adusă de munca noastră creativă este sentimentul că prin ea vom "continua să

trăim" şi după moarte. Ca toate religiile, şi aceasta îşi are pericolele ei dacă tot trebuie să avem o religie, şi se pare că avem nevoie de aşa ceva, atunci apare cu siguranţă ca cea mai adecvată pentru calităţile biologice unice ale speciei noastre. Adoptarea ei de către o majoritate mereu în creştere a populaţiei mondiale poate sluji ca o sursă de optimism compensator şi liniştitor, care să se opună pesimismului exprimat anterior în legătură cu viitorul nostru imediat din punct de vedere al şanselor de supravieţuire a speciei.

Înainte de a începe această disertaţie pe teme religioase, am examinat natura unui singur aspect al organizării agresivităţii la specia noastră, anume apărarea în grup a unui teritoriu. Dar aşa cum am explicat la începutul acestui capitol, maimuţa goală este un animal cu trei forme sociale distincte de agresivitate şi trebuie acum să le avem în vedere şi pe celelalte două. Ele sînt apărarea teritorială de către familie ca unitate în cadrul unei unităţi mai mari, de grup, şi menţinerea individuală a poziţiei personale din cadrul ierarhiei sociale.

Apărarea spaţiului căminului familial ne-a însoţit pe tot parcursul masivelor noastre progrese arhitecturale. Chiar şi clădirile cele mai mari cînd sînt concepute ca spaţii de locuit sînt împărţite cu asiduitate în unităţi repetabile, cîte una de familie. O "diviziune a muncii" în arhitectură a existat în prea mică măsură sau deloc. Nici chiar introducerea clădirilor pentru mîncat şi băut în comun, cum sînt restaurantele şi barurile, nu a eliminat includerea sufrageriilor în cartierul general al familiei ca unitate. În ciuda tuturor celorlalte progrese, proiectarea centrelor urbane şi a oraşelor noastre este încă dominată de străvechea nevoie a maimuţei goale de a împărţi grupurile noastre în teritorii familiale mici, discrete. Acolo unde casele nu au fost încă sfărîmate pentru a fi înlocuite cu blocuri, zona apărată este înconjurată cu grijă cu gard, cu zid sau delimitată de vecini, iar liniile de demarcaţie sînt strict respectate şi recunoscute, ca şi la alte specii teritoriale.

Una din trăsăturile importante ale teritoriului familial este că el trebuie cumva deosebit cu uşurinţă de toate celelalte. Amplasarea şi demarcarea îi dau unicitate, bineînţeles, dar asta nu-i destul. Forma şi înfăţişarea generală trebuie să-l facă să iasă în evidenţă ca entitate uşor identificabilă, astfel încît să poată deveni proprietatea "personalizată" a familiei care locuieşte acolo. Iată o chestiune ce pare destul de evidentă dar care a fost frecvent neglijată sau ignorată, fie ca urmare a presiunilor economice, fie datorită necunoaşterii de către arhitecţi a trăsăturilor noastre biologice. În centrele urbane şi oraşele din întreaga lume au fost ridicate şiruri nesfîrşite de case identice, repetate uniform. În cazul blocurilor situaţia este şi mai gravă. Efectul psihologic negativ asupra instinctului teritorial al familiilor forţate de arhitecţi, sistematizatori şi constructori să trăiască în aceste condiţii este incalculabil. Din fericire, familiile în cauză îşi pot impune unicitatea teritorială asupra locuinţelor în alte moduri. Clădirile înseşi pot fi vopsite în culori diferite. Grădinile, acolo unde există pot fi plantate şi modelate în stiluri individuale. Interioarele caselor sau apartamentelor pot fi decorate şi umplute cu ornamente, antichităţi şi obiecte personale din belşug. Se explică în mod obişnuit că se procedează astfel pentru ca locul să "arate drăguţ". De fapt, este exact echivalentul la o altă specie teritorială al depunerii mirosului personal pe un reper din apropierea vizuinii. Cînd puneţi un nume pe o uşă sau atîrnaţi un tablou pe perete nu faceţi decît, privind prin prisma unui cîine sau lup, să vă puneţi piciorul pe ele şi să vă lăsaţi amprenta personală acolo. "Colecţionarea" obsesivă a unor categorii specializate de obiecte apare la anumiţi indivizi care, dintr-un motiv sau altul, încearcă o nevoie anormal de puternică de a-şi defini teritoriile propriilor cămine în acest fel.

Gîndindu-te la acest lucru, este amuzant să observi numărul mare de maşini care conţin mici mascote şi alte simboluri de identificare personală, sau să-l urmăreşti pe directorul unei întreprinderi cînd se mută într-un birou nou cum îşi pune imediat pe birou suportul de stilou personal favorit, prespapierul şi poate o fotografie a soţiei. Maşina şi biroul de la serviciu sînt subteritorii, derivaţii ale căminului şi este o mare uşurare pentru el să-şi poată pune piciorul şi pe acestea, transformîndu-le în spaţii mai familiare, "posedate".

Astfel ne mai rămîne problema agresivităţii legate de ierarhia de dominaţie socială. Individul, deosebindu-se de locurile pe care le frecventează, trebuie şi el apărat. Statutul său social trebuie menţinut şi, dacă e posibil, îmbunătăţit, dar acest lucru trebuie făcut cu precauţie căci altfel îşi periclitează contactele de cooperare. Aici intră în joc toată semnalizarea agresivă şi de supunere descrisă mai înainte. Cooperarea în grup cere şi beneficiază de un mare grad de conformism atît în privinţa îmbrăcăminţii cît şi în cea a comportării, dar în limitele acestei conformări este încă mult loc pentru competitivitate ierarhică.

Datorită acestor cerințe contradictorii ea ajunge la un grad de finețe aproape incredibil. Forma exactă a nodului cravatei, aranjarea precisă a părții expuse a batistei din buzunarul de la piept, nuanțări infime ale accentului vocal și alte asemenea caracteristici aparent lipsite de importanță, capătă o semnificație socială vitală în determinarea poziției sociale a individului. Un membru cu experiență al societății le poate citi dintr-o privire. El ar fi într-o totală încurcătură dacă ar fi dintr-o dată proiectat în ierarhia socială a unui trib din Noua Guinee, dar în propria sa cultură este repede nevoit să devină expert. Luate în sine, aceste mici diferențe de îmbrăcăminte și obiceiuri sînt total nesemnificative, dar, prin prisma jocului de-a jonglatul după poziție socială și a menținerii acesteia în ierarhia de dominație, ele sînt extrem de importante.

Nu sîntem făcuți, cu siguranță, pentru a trăi în aglomerații uriașe de mii de indivizi. Comportamentul nostru este destinat a funcționa în grupuri tribale mici numărînd probabil cu mult sub o sută de indivizi. În astfel de situații fiecare membru al tribului este cunoscut personal de fiecare dintre ceilalți, așa cum se întîmplă cu alte specii de maimuțe din zilele noastre. În acest tip de organizare socială este destul de ușor ca ierarhia de dominație să funcționeze și să se stabilizeze, doar cu modificări treptate pe măsură ce membrii grupului îmbătrînesc și mor. Într-o comunitate masivă de centru urban situația este mult mai stresantă. Fiecare zi îl expune pe orășean unor contacte bruște cu nenumărați străini, situație nemaiîntîlnită la nici o altă specie a primatelor. Este imposibil să intri în relații ierarhice personale cu toți, deși aceasta ar fi tendința naturală. În schimb ei sînt lăsați să alerge de colo-colo, nedominați și nedominînd. Pentru facilitarea acestei lipse de contact social, se dezvoltă șabloane comportamentale de evitare a atingerii. Aspectul a fost deja menționat cînd s-a vorbit despre comportamentul sexual, unde am văzut că un individ de un anumit sex se poate atinge accidental de un individ de sex opus, dar problema nu se rezumă numai la simpla evitare a comportamentului sexual. Ea acoperă întregul domeniu al inițierii în relațiile sociale. Evitînd cu grijă să ne holbăm unii la alții, să gesticulăm în direcția cuiva, să semnalizăm cît de cît ceva, sau să ne atingem unii de alții, reușim să supraviețuim într-o situație socială altfel insuportabil de hiperstimulativă. Dacă regula neatingerii este încălcată, imediat ne cerem scuze pentru a fi clar că nu a fost decît un accident.

Comportamentul de evitare a contactului ne permite să menținem numărul cunoștințelor noastre la un nivel adecvat speciei. Facem acest lucru cu o consecvență și uniformitate remarcabile. Dacă simțiți nevoia unei confirmări, luați carnetele de adrese sau numere de telefon a o sută de locuitori ai orașului de tipuri foarte diferite și faceți totalul cunoștințelor personale trecute acolo. Veți descoperi că aproape toți cunosc bine aproximativ același număr de indivizi și că acest număr reprezintă cam ceea ce am socoti că ar fi un mic grup tribal. Cu alte cuvinte, chiar și în întîlnirile noastre sociale ascultăm de regulile biologice fundamentale ale stămoșilor noștri ancestrali. Există desigur excepții de la această regulă – indivizi care sînt profesional interesați să aibă un număr mare de contacte personale, oameni cu defecte comportamentale care îi fac anormal de timizi sau retrași, sau oameni ale căror probleme psihice speciale îi fac incapabili să obțină recompensele sociale așteptate de la prieteni și care încearcă să compenseze acest lucru printr-o "socializare" frenetică în toate direcțiile. Dar aceste tipuri reprezintă doar un mic procent din populația orașelor și a centrelor urbane. Toți ceilalți își văd fericiți de treburile lor în ceea ce pare a fi o masă în fierbere de corpuri, dar care în realitate reprezintă o serie incredibil de complicată de interdependențe și suprapuneri de grupuri tribale. Cît de puțin, cît de foarte puțin, s-a schimbat maimuța goală față de zilele ei de demult primitive.

CAPITOLUL ŞASE

HRĂNIREA

COMPORTAMENTUL de hrănire al maimuţei goale pare la prima vedere a fi una dintre cele mai schimbătoare, oportuniste şi cultural influenţabile activităţi, dar chiar şi aici operează o serie de principii biologice de bază. Am privit deja îndeaproape modul în care şabloanele sale ancestrale de culegere a fructelor au trebuit să se transforme în altele de ucidere a prăzii în comun. Am văzut cum aceasta a condus la o serie de modificări fundamentale în obiceiurile sale de hrănire. Căutarea hranei a trebuit să devină mai elaborată şi mai atent organizată. Impulsul de ucidere a prăzii a trebuit să devină parţial independent de impulsul de a mînca. Hrana era dusă la un cămin stabil pentru a fi consumată. Prepararea hranei a trebuit să devină mai laborioasă. Mesele au devenit mai consistente şi mai distanţate în timp. Cantitatea de carne din dietă a crescut spectaculos. S-a practicat depozitarea şi împărţirea hranei. Ea trebuia să fie asigurată de masculi pentru familiile lor. Defecaţia a trebuit controlată şi modificată.

Toate aceste modificări s-au produs într-o peroadă de timp foarte îndelungată şi este semnificativ că, în ciuda marilor progrese tehnologice din ultimii ani, încă le sîntem credincioşi. S-ar părea că ele sînt ceva mai mult decît simple mijloace culturale care să fie împinse cînd încoace cînd încolo de capriciile modei. Judecînd după comportamentul nostru de astăzi, ele trebuie să fi devenit, măcar într-o oarecare măsură, caracteristici biologice adînc înrădăcinate ale speciei noastre.

Aşa cum am observat deja, tehnicile perfecţionate de strîngere a hranei de care dispune agricultura modernă i-au lăsat pe majoritatea masculilor adulţi din societatea noastră fără rolul de vînător. Ei îşi compensează acest gol ducîndu-se la "lucru". Munca a înlocuit vînătoarea, dar a păstrat multe din

trăsăturile de bază ale acesteia. Ea implică o deplasare regulată de acasă la "terenurile de vînătoare". Este o activitate predominant masculină şi dă posibilitatea interacţiunii dintre masculi şi posibilitatea activităţii în grup. Implică asumarea de riscuri şi strategii planificate.Pseudovînătorul vorbeşte despre "o lovitură mortală în oraş". El devine nemilos în afacerile sale. Despre el se spune că "aduce acasă potul cel mare".

Cînd pseudovînătorul se relaxeaza el se duce la "cluburi" masculine, din care femelele sînt categoric excluse. Masculii tineri tind să se grupeze în găşti exclusiv masculine, adesea de natură "prădătoare". Pe întregul domeniu al acestor organizări, de la societăţi cultivate pînă la cluburi sociale, fraternităţi, sindicate, cluburi sportive, grupări masonice, societăţi secrete şi terminînd cu găştile adolescenţilor există o puternică trăire emoţională de "solidaritate" între masculi. Sînt implicate puternice loialităţi de grup. Se poartă insigne, uniforme şi alte însemne de identificare. Invariabil au loc ceremonii de iniţiere cu noii membri. Unisexualitatea acestor grupuri nu trebuie confundată cu homosexualitatea. În esenţă ele nu au nimic de a face cu sexul. Sînt toate preocupate în primul rînd de legătura dintre masculi a străvechiului grup de vînători cu spirit de cooperare. Rolul important pe care il joacă în viaţa masculilor adulţi dezvăluie persistenţa impulsurilor ancestrale fundamentale. Dacă lucrurile nu ar sta aşa, activităţile pe care le promovează ar putea fi tot atît de bine efectuate fără o segregaţie şi un ritual elaborate şi multe din ele s-ar putea desfăşura în cadrul unităţilor familiale. Femelele adesea au un resentiment faţă de plecarea masculilor lor pentru a se "întîlni cu băieţii", reacţionind la ea ca şi cum ar semnifica un fel de neloialitate familială. Dar greşesc făcînd acest lucru. Ele nu sînt decît puse în faţa exprimării moderne a tendinţei milenare a masculilor speciei de a forma grupuri de vînătoare. Această tendinţă este la fel de fundamentală ca şi relaţia dintre mascul şi femelă la maimuţa goală şi într-adevăr a evoluat în strînsă legătură cu aceasta. Ea ne va însoţi permanent, cel puţin pînă cînd va apărea o nouă modificare genetică fundamentală în alcătuirea noastră.

Deşi munca a înlocuit în bună parte vînătoarea în zilele noastre, ea nu a eliminat complet formele mai primitive de exprimare ale acestui impuls milenar. Chiar şi acolo unde nu există o scuză economică pentru participarea la urmărirea unui animal drept pradă, această activitate încă mai persistă într-o varietate de forme. Vînarea animalelor mari, vînătoarea de cerbi,

vînătoarea de vulpi; vînătoarea cu gonaci, braconajul, vînătoarea de păsări sălbatice, joaca de-a vînătoarea și pescuitul copiilor sînt toate manifestări ale străvechiului impuls de a vîna.

S-a vehiculat ideea că adevărata motivație din spatele acestor activități din ziua de azi se leagă mai mult de înfrîngerea rivalilor decît de doborîrea prăzii; că ființa disperată care este încolțită reprezintă acel membru al speciei noastre către care se îndreaptă cel mai mult ura noastră, cel pe care am dori atît de mult să-l vedem în aceeași situație.

Fără îndoială că este un sîmbure de adevăr aici, cel puțin în ceea ce-i privește pe unii indivizi, dar cînd aceste șabloane de activitate sînt privite în ansamblu e clar că explicația nu este decît parțială. Esența "vînătorii sportive"este că prăzii i se acordă o șansă cinstită de a scăpa. (Dacă prada ar fi un simplu înlocuitor al unui rival pe care îl urîm, atunci de ce i-am mai acorda o cît de mică șansă?) Întreaga procedură a vînătorii sportive implică o ineficiență asumată în mod deliberat, un handicap autoimpus,din partea vînătorilor. Ei ar putea foarte ușor să folosească mitraliere, sau arme și mai ucigătoare, dar asta ar însemna să nu mai "joci jocul" – jocul de-a vînătoarea. Totul e solicitarea, complexitățile urmăririi și manevrele subtile care asigură recompensele.

Una din trăsăturile esențiale ale vînătorii în general este că reprezintă un uriaș joc de noroc și nu e surprinzător că jocurile de noroc, în multiplele forme stilizate pe care le cunosc astăzi, au un impact atît de puternic asupra noastră. Ca și vînătoarea primitivă și vînătoarea sportivă, jocul de noroc este o îndeletnicire predominant masculină și, ca și ele, este guvernat de reguli sociale și ritualuri respectate cu strictețe.

La o examinare a structurării noastre pe clase sociale se constată că atît vînătoarea sportivă cît și jocurile de noroc sînt practicate mai mult de clasele din vîrful și de la baza piramidei decît de clasele mijlocii și există un motiv foarte rezonabil pentru acest lucru dacă le acceptăm ca expresii ale impulsului fundamental de a vîna. Am subliniat mai înainte că munca a devenit principalul înlocuitor al vînătorii primitive, dar în această calitate ea a deservit mai mult clasele mijlocii. Pentru masculul obișnuit, exponent al clasei inferioare, natura muncii care i se cere este în prea mică măsură adecvată cerințelor impulsului de a vîna. Ea se repetă prea mult, este prea previzibilă. Îi lipsesc elementele de provocare, de noroc și risc, atît de esențiale pentru masculul vînător. Din această cauză, masculii

claselor de jos au ca și masculii claselor superioare (care nu muncesc) o mai mare nevoie de a da expresie impulsului de a vîna decît au cei din clasele mijlocii, a căror muncă este de o natură mult mai potrivită rolului de înlocuitor al vînătorii.

Lăsînd acum vînătoarea și revenind la următorul act în cadrul șablonului general al hrănirii, ajungem la momentul uciderii. Acest element își poate găsi un anumit grad de exprimare în activitățile înlocuitoare ale muncii, vînătorii sportive și jocului de noroc. La vînătoarea sportivă acțiunea de a ucide se mai petrece încă în forma sa inițială, dar în contextele muncii și jocului de noroc ea este transformată în momente de triumf simbolic căruia îi lipsește violența actului fizic. Impulsul de a ucide prada este prin urmare considerabil modificat în modul nostru de viață actual. El reapare mereu cu regularitate uimitoare în activitățile de joacă (și nu chiar atît de joacă) ale băieților, dar în lumea adultă este supus unei puternice suprimări culturale.

Două excepții pot fi aici (într-o oarecare măsură) trecute cu vederea. Una este vînătoarea sportivă deja menționată, iar cealaltă este spectacolul luptei cu tauri. Deși zilnic este măcelărit un număr uriaș de animale domestice, uciderea lor este în mod normal ascunsă ochilor publicului. În cazul luptelor cu tauri lucrurile se petrec invers, mulțimi uriașe adunîndu-se pentru a urmări și a trăi prin reprezentanți actele de ucidere violentă a prăzii.

În cadrul limitelor formale ale sporturilor sîngeroase aceste activități au permisiunea de a continua, dar nu fără proteste. În afara acestor sfere, toate formele de cruzime față de animale sînt interzise și pedepsite. Dar lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Acum cîteva sute de ani torturarea și uciderea "prăzii" erau cu regularitate puse în scenă ca o formă de distracție publică în Marea Britanie și în multe alte țări. Între timp s-a recunoscut că participarea la violențe de acest gen poate toci sensibilitatea indivizilor implicați față de orice formă de vărsare de sînge. Ea constituie prin urmare o sursă potențială de pericol în societățile noastre complexe și aglomerate, unde restricțiile teritoriale și de dominație pot ajunge la o amploare aproape de nesuportat, uneori găsindu-și calea de răbufnire într-un torent de agresivitate pînă atunci reținută, de o sălbăticie anormală.

Pînă acum ne-am ocupat de primele etape ale secvenței de hrănire și de ramificațiile lor. După vînare și ucidere, ajungem la masa propriu-zisă. Ca primate tipice ar trebui să mestecăm

tot timpul, servind gustări non stop. Dar noi nu sîntem primate tipice. Evoluţia noastră carnivoră a modificat întregul sistem. O carnivoră tipică îşi oferă plăcerea unor mese copioase, bine distanţate în timp şi este clar că acestui şablon îi corespundem şi noi. Tendinţa persistă chiar şi la mult timp după dispariţia presiunilor vînătorii iniţiale care o impuneau. Astăzi ne-ar fi foarte uşor să revenim la vechile noastre obiceiuri de primate dacă am fi tentaţi s-o facem. Cu toate acestea, rămînem fideli orelor de masă bine stabilite, ca şi cum am fi încă angajaţi în mod curent în vînarea prăzii. Prea puţine din milioanele de maimuţe goale din zilele noastre, dacă nu cumva nici una, se complac în obiceiul tipic al celorlalte primate de a-şi fragmenta mesele şi a le extinde pe toată durata zilei. S-ar putea obiecta că este un simplu caz de convenienţă culturală, dar prea puţine dovezi vin în sprijinul acestei afirmaţii. Ar fi perfect posibil, dată fiind organizarea complexă a rezervelor de hrană de care ne bucurăm acum, să adoptăm un sistem eficient prin care toată hrana să fie luată în gustări mici, întinse pe toată durata zilei. Distribuirea hranei în timp în felul acesta s-ar putea realiza fără o pierdere exagerată a eficienţei o dată ce modelul cultural s-a adaptat şi ar elimina necesitatea unor întreruperi majore ale altor activităţi datorită actualului sistem cu "masa principală". Dar, datorită trecutului nostru îndepărtat de animale de pradă, sistemul respectiv nu ne-ar putea satisface nevoile biologice fundamentale.

Este de asemenea interesant să vedem de ce ne încălzim hrana şi o mîncăm cît încă este caldă. Sînt trei explicaţii posibile. Una este că prin aceasta se poate simula "temperatura prăzii". Deşi nu mai consumăm carne proaspăt ucisă, o devorăm totuşi cam la aceeaşi temperatură ca şi alte specii de carnivore. Hrana lor este caldă pentru că n-a apucat încă să se răcească; a noastră este caldă pentru că am reîncălzit-o. O altă interpretare este că avem dinţi atît de slabi încît sîntem nevoiţi să "înmuiem" carnea gătind-o. Dar asta nu explică de ce dorim să o mîncăm cît încă este caldă, sau de ce încălzim multe feluri de hrană care n-au nevoie să fie "înmuiate". A treia explicaţie este că, prin creşterea temperaturii mîncării, îi îmbunătăţim aroma. Adăugind o gamă complicată de ingrediente gustoase la constituenţii principali ai hranei, putem duce procesul chiar mai departe. Aceasta se leagă în timp nu de statutul nostru adoptat, de carnivore, ci de mai îndepărtatul nostru trecut, de primate. Felurile de mîncare ale primatelor

tipice au o gamă mult mai variată de arome decît cele ale carnivorelor. Cînd o carnivoră şi-a parcurs secvenţa complexă a vînătorii, deci şi-a ucis prada şi a pregătit-o , ea se comportă mult mai simplu şi mai primitiv atunci cînd trece la mestecatul propriu-zis. Ea înfulecă; îşi înghite hrana pe nerăsuflate. Maimuţele cu şi fără coadă, pe de altă parte, sînt foarte sensibile la nuanţele aromelor din bucăţile lor de hrană. Ele le savurează şi trec mereu de la o aromă la alta. Probabil că atunci cînd ne încălzim şi condimentăm bucatele ascultăm de glasul acestor capricii ale vechilor primate. Probabil că acesta este unul din modurile prin care am rezistat transformării noastre în carnivore sîngeroase.

O dată ridicată problema aromei, este o înţelegere greşită ce trebuie clarificată în legătură cu felul în care receptăm aceste semnale. Cum simţim gustul a ceea ce gustăm? Suprafaţa limbii nu este netedă, ci acoperită cu mici proeminenţe, numite papile, care conţin mugurii gustativi. Fiecare din noi posedă aproximativ 10 000 de astfel de muguri gustativi, dar la bătrîneţe ei se deteriorează şi scad la număr, de unde şi cerul gurii sleit al gurmandului bătrîn. Surprinzător, reacţionăm doar la patru gusturi de bază: acru, sărat, amar şi dulce. Cînd punem pe limbă o bucăţică de mîncare, înregistrăm proporţiile celor patru proprietăţi conţinute în ea, iar această combinaţie îi dă mîncării aroma de bază. Diferitele zone ale limbii reacţionează mai puternic la unul sau altul din cele patru gusturi. Vîrful limbii este foarte sensibil la sărat şi dulce, părţile laterale ale limbii la acru, iar partea din spate a limbii la amar. Limba în întregul ei poate de asemenea aprecia structura şi temperatura mîncării, dar dincolo de atît nimic mai mult. Toate "aromele" mai subtile şi variate la care reacţionăm cu atîta sensibilitate nu sînt de fapt gustate, ci mirosite. Mirosul mîncării se difuzează în cavitatea nazală unde se găseşte membrana olfactivă. Cînd remarcăm că un anumit fel de mîncare are un "gust" delicios, spunem de fapt că are un gust şi un miros delicios. Este amuzant că atunci cînd suferim de o răceală puternică şi simţul mirosului ne este mult redus, spunem că mîncarea n-are gust. În realitate îi simţim gustul la fel de bine ca întotdeauna. Lipsa mirosului este ceea ce ne deranjează.

După ce am clarificat acest lucru, mai este un aspect al gustului nostru real care necesită un comentariu special; este preferinţa noastră de netăgăduit pentru dulciuri. Ea îi este străină adevăratei carnivore, dar este tipică primatelor. Pe

măsură ce hrana naturală a primatelor se coace şi devine bună de mîncat, de obicei devine şi mai dulce şi maimuţele sînt extrem de sensibile la tot ceea ce este înzestrat cu acest gust. Ca şi altor primate, nici nouă nu ne este uşor să rezistăm "dulciurilor". Originea noastră din maimuţe îşi spune cuvîntul, în ciuda puternicei tendinţe de a ne hrăni cu carne, făcîndu-ne să căutăm substanţe special îndulcite.

Acordăm acestui gust de bază mai multă atenţie decît celorlalte. Avem "magazine de dulciuri" dar nu şi "magazine de acrituri". În mod obişnuit, cînd servim o masă completă, *încheiem* succesiunea adesea complexă a aromelor cu ceva dulce, astfel ca el să fie gustul care să persiste după aceea. Mai semnificativ chiar, cînd luăm ocazional mici gustări între mese (şi astfel revenim, într-o mică măsură, la străvechiul şablon al hrănirii primatelor – pe întreaga durată a zilei), alegem aproape întotdeauna, după obiceiul primatelor, preparate dulci cum ar fi bomboanele, ciocolata, îngheţata sau băuturile cu zahăr.

Tendinţa este atît de puternică încît ne poate crea probleme. Vreau să spun că într-un preparat culinar sînt două elemente care ni-l fac atractiv: valoarea nutritivă şi măsura în care ne plac aromele sale. În natură, cei doi factori merg mînă în mînă, dar la produsele alimentare artificiale ei pot fi preparaţi şi acest lucru poate fi periculos. Alimente aproape nule ca valoare nutritivă pot fi făcute foarte atractive prin adăugarea în mari cantităţi a unui ingredient de îndulcire artificială. Dacă au ecou la vechea noastră slăbiciune de primate prin gustul "superdulce", le înghiţim unul după altul şi ne umplem cu ele astfel că ne mai rămîne prea puţin loc pentru altceva: în felul acesta echilibrul dietei noastre se poate da peste cap. Faptul se aplică în special în cazul copiilor în creştere. Într-un capitol anterior am menţionat unele cercetări recente care au demonstrat că preferinţa pentru parfumuri dulcege şi arome de fructe scade spectaculos la pubertate cînd se petrece o modificare în favoarea parfumurilor florale, uleioase şi de mosc. Slăbiciunea vîrstei fragede faţă de dulciuri poate fi uşor exploatată, aşa cum se şi întîmplă de multe ori.

Pe adulţi îi pîndeşte alt pericol. Deoarece hrana lor este în general atît de gustoasă – cu mult mai gustoasă decît s-ar găsi în natură – plăcerea de a o consuma creşte vertiginos iar reacţia de a mînca este hiperstimulată. Urmarea în multe cazuri este o stare supraponderală nesănătoasă. Iar pentru a o combate se

inventează tot felul de regimuri "de slăbire" bizare. "Pacienţilor" li se spune să mănînce ba una ba alta, să elimine ba una ba alta, sau să facă tot felul de exerciţii fizice. Din păcate nu există decît o singură soluţie reală a problemei: să se mănînce mai puţin. Ea îşi face efectul ca prin farmec dar, cum subiectul rămîne înconjurat de semnale hiperstimulative, îi vine greu să nu se abată de la această linie indiferent pe ce durată. Individul supraponderal este torturat în continuare şi de o altă complicaţie. Am menţionat anterior fenomenul "activităţilor de transfer" – acţiuni banale, nesemnificative, cu rol de supape nervoase în momentele de stres. După cum am văzut, o foarte frecventă şi obişnuită formă de activitate de transfer este "transferul prin hrănire". În momentele de încordare ciugulim mici cantităţi de hrană sau sorbim băuturi nenecesare. Ceea ce ne poate ajuta să ne calmăm încordarea interioară, dar ne mai ajută şi să ne îngrăşăm, cu atît mai mult cu cît caracterul "banal" al acţiunii de transfer prin hrănire înseamnă că de obicei alegem în acest scop ceva dulce. Dacă o facem în mod repetat şi timp mai îndelungat ajungem la binecunoscuta stare de "îngrăşare nervoasă" şi putem vedea treptat apariţia familiarelor forme rotunjite datorită sentimentelor de nesiguranţă sau vinovăţie. Pentru o astfel de persoană, metodele obişnuite de slăbire vor avea efect numai însoţite şi de alte modificări comportamentale care să reducă starea de tensiune iniţială. În acest context merită a fi menţionat rolul gumei de mestecat. Această substanţă pare să se fi dezvoltat exclusiv ca un mijloc de transfer prin hrănire. Ea oferă elementul necesar de "ocupaţie" pentru calmarea nervilor fără îngurgitarea dăunătoare a unui surplus de hrană.

Revenind acum la varietatea hranei înghiţite de un grup actual de maimuţe goale, constatăm că gama este largă. În general, primatele tind să aibă un sortiment mai bogat de feluri de hrană în dietele lor decît carnivorele. Acestea s-au specializat pe un anumit tip de hrană, pe cînd primele sînt oportuniste. Studii atente efectuate pe o populaţie sălbatică de maimuţe japoneze macac trăind în libertate, de exemplu, au dezvăluit că ele consumă pînă la 119 specii de plante sub formă de muguri, lăstari, frunze, fructe, rădăcini şi scoarţă de copaci, ca să nu mai vorbim de o largă varietate de păianjeni, gîndaci, fluturi, furnici şi ouă. Dieta unei carnivore tipice este mai nutritivă, dar şi mult mai monotonă.

Cînd am devenit ucigaşi, am avut ce era mai bun din ambele lumi. Am adăugat dietei noastre carnea cu o valoare nutritivă mare, dar nu ne-am abandonat vechile trăsături de primate omnivore. De curînd – asta însemnînd în cursul ultimelor cîteva mii de ani – tehnicile de obţinere a hranei s-au îmbunătăţit considerabil, dar poziţia fundamentală rămîne aceeaşi. După cîte ne putem da seama, primele sisteme agricole au fost de o natură ce s-ar putea numi liber "agricultură mixtă". Domesticirea animalelor şi cultivarea plantelor au înaintat în paralel. Chiar şi în ziua de azi, cu dominaţia noastră extrem de puternică asupra mediului zoologic şi botanic, încă mergem pe ambele direcţii. Ce ne-a împiedicat să dezvoltăm în continuare doar una din cele două direcţii? Răspunsul pare a fi că, dată fiind creşterea masivă a densităţii populaţiei, o dependenţă totală faţă de carne ar crea dificultăţi în privinţa cantităţii, pe cînd o dependenţă exclusivă faţă de recolte ar fi periculoasă din punct de vedere al calităţii.

S-ar putea obiecta că, din moment ce strămoşii noştri primate au trebuit să se descurce fără carne ca o componentă majoră a dietei, noi ar trebui să putem să facem la fel. Am fost mînaţi să devenim mîncători de carne numai de circumstanţele specifice mediului, dar acum cînd ţinem mediul sub control şi dispunem de recolte cultivate laborios, ne-am aştepta să revenim la străvechile noastre şabloane de hrănire proprii primatelor. În esenţă acesta este crezul vegetarienilor (sau, după cum se autonumeşte un astfel de cult, al fructorienilor), dar a avut un succes extrem de limitat. Impulsul de a mînca carne pare a fi devenit prea adînc înrădăcinat. Existînd posibilitatea de a devora carne noi nu vrem să renunţăm la şablonul respectiv. În legătură cu aceasta este semnificativ că vegetarienii rareori îşi explică dieta aleasă doar afirmînd pur şi simplu că o preferă oricărei alteia. Dimpotrivă, ei elaborează un eşafodaj de justificare complicat, ce implică tot felul de inadvertenţe medicale şi inconsecvenţe filozofice.

Acei indivizi care sînt vegetarieni de bună voie îşi asigură o dietă echilibrată prin folosirea unei largi varietăţi de substanţe din plante, ca şi primatele tipice. Dar pentru unele comunităţi o dietă predominant fără carne a devenit mai curînd o necesitate practică nemiloasă decît o preferinţă etică a unei minorităţi. Datorită tehnicilor avansate de cultivare a recoltelor şi a concentrării pe numai cîteva cereale de larg consum, în anumite culturi a proliferat un fel de eficienţă redusă.

Operaţiile agricole pe scară largă au permis creşterea unor populaţii numeroase, dar dependenţa acestora de numai cîteva cereale de bază a condus la o serioasă malnutriţie. Astfel de populaţii se pot înmulţi mult, dar ele produc specimene slab dezvoltate din punct de vedere fizic. Ele supravieţuiesc, dar atît şi nimic mai mult. În acelaşi mod în care abuzul de arme create pe cale culturală poate duce la dezastru prin proliferarea agresivităţii, abuzul de tehnici de hrănire dezvoltate pe cale culturală poate duce la un dezastru de nutriţie. Societăţile care şi-au pierdut echilibrul fundamental al hrănirii în acest fel pot reuşi să supravieţuiască, dar ele vor trebui să depăşească efectele negative de amploare ale deficitului de proteine, minerale şi vitamine dacă vor să progreseze şi să se dezvolte calitativ. În toate societăţile care sînt în ziua de astăzi cele mai sănătoase şi cele mai avansate echilibrul dintre carne şi plante în cadrul dietei este bine menţinut, şi în ciuda schimbărilor spectaculoase ce au avut loc la nivelul metodelor de obţinere a resurselor nutritive, maimuţa goală avansată din ziua de azi se hrăneşte încă în mare parte pe baza aceleiaşi diete ca şi îndepărtaţii săi strămoşi vînători. Încă o dată, transformarea este mai mult aparentă decît reală.

CAPITOLUL ŞAPTE

CONFORTUL

LOCUL in care mediul vine in contact direct cu un animal – suprafaţa corpului său – are parte de un tratament aspru de-a lungul vieţii. Este uimitor că nu se uzează şi nu se rupe şi că rezistă in timp atit de bine. El reuşeşte acest lucru datorită minunatului său sistem de inlocuire a ţesuturilor şi de asemenea pentru că animalele şi-au dezvoltat o varietate de acţiuni special destinate confortului care ajută la menţinerea curăţeniei sale. Noi tindem să considerăm aceste acţiuni de curăţire ca fiind relativ banale in comparaţie cu alte şabloane ca cel al hrănirii, luptei, fugii şi imperecherii, dar fără ele corpul nu ar putea funcţiona eficient. Pentru unele fiinţe, cum sint păsările mici, intreţinerea penajului e o chestiune de viaţă şi de moarte. Dacă penele sint lăsate să se intineze, pasărea nu va mai putea să-şi ia zborul suficient de repede pentru a-şi evita duşmanii şi nu-şi va mai putea menţine temperatura ridicată a corpului in condiţii de frig. Păsările işi petrec multe ore scăldindu-se, curăţindu-şi penele cu ciocul, ungindu-se şi scărpinindu-se şi fac acest lucru intr-o secvenţă lungă şi complicată. Mamiferele sint o idee mai puţin complexe in şabloanele lor de confort, dar cu toate acestea işi petrec destul de mult timp ingrijindu-şi părul, lingindu-se, ciugulindu-se, scărpinindu-se şi frecindu-se. Ca şi penele, părul trebuie menţinut in bună stare dacă e să-i ţină de cald proprietarului. Dacă se incleiază şi se murdăreşte şi el va spori riscul de imbolnăvire. Paraziţii pielii trebuie atacaţi şi reduşi la număr cit mai mult posibil. Primatele nu fac excepţie de la această regulă.

In stare sălbatică, maimuţele cu şi fără coadă pot fi frecvent văzute ingrijindu-se, găsindu-şi de lucru sistematic prin blană, culegind mici bucăţi de piele uscată sau corpuri străine. Acestea sint de obicei introduse in gură şi mincate sau

cel puţin gustate. Respectivele acţiuni de ingrijire pot continua minute in şir, animalul lăsind impresia că este foarte concentrat. Reprizele de ingrijire pot fi intercalate cu treceri bruşte la scărpinat sau ciugulit, indreptate spre locuri cu iritaţii specifice. Majoritatea mamiferelor se scarpină numai cu piciorul din spate, dar maimuţa cu sau fără coadă poate folosi fie membrul anterior, fie cel posterior. Membrele sale anterioare sint ideale pentru curăţire. Degetele agile pot alerga prin blană şi localiza cu mare precizie punctele care deranjează. In comparaţie cu ghearele şi copitele, miinile primatei sint "curăţitori" de precizie. Chiar şi aşa, două miini fiind mai bune decit una, şi tot apar unele probleme. Maimuţa reuşeşte să-şi folosească ambele miini atunci cind se ocupă de picioare, de părţile laterale ale corpului sau de partea sa frontală, dar nu le poate folosi eficient in acest fel cind este vorba de spate sau de braţe inseşi. De asemenea, lipsindu-i o oglindă, ea nu poate vedea ce face cind se concentrează asupra regiunii capului. Aici işi poate folosi ambele miini, dar trebuie să lucreze orbeşte. Evident, capul, spatele şi braţele ar urma să fie mult mai puţin ingrijite decit faţa, părţile laterale şi picioarele dacă nu se poate face ceva mai special pentru ele.

Soluţia este curăţirea socială, dezvoltarea unui sistem de ajutorare reciprocă prietenească. Acest lucru se poate vedea la o gamă largă de specii atit de păsări cit şi de mamifere, dar işi atinge expresia de virf la primatele superioare. Aici au fost dezvoltate semnale speciale de invitaţie la ingrijire şi activităţile "cosmetice" sociale sint prelungite şi intense. Cind o maimuţă doreşte să o ingrijească pe alta, ii semnalizează acesteia intenţiile sale printr-o mimică caracteristică. Ea execută o mişcare rapidă de plescăire a buzelor, adesea scoţindu-şi limba după fiecare plescăit. Maimuţa ce urmează a fi ingrijită, poate semnaliza că acceptă apropierea maimuţei care doreşte să o ingrijească prin adoptarea unei poziţii relaxate, probabil oferindu-i spre ingrijire o anumită zonă a corpului. Aşa cum am explicat intr-un capitol anterior, acţiunea de plescăire a buzelor a evoluat intr-un ritual special de mişcări repetate de gustare care sint executate in timpul unei reprize de curăţire a blănii. Prin accelerarea şi exagerarea lor ca şi prin sporirea ritmicităţii lor, ele au putut fi transformate intr-un semnal vizual pregnant şi inconfundabil.

Deoarece curăţirea socială este o activitate in comun, neagresivă, şablonul plescăirii buzelor a devenit un semnal prietenos. Dacă două animale doresc să-şi intărească legătura de prietenie, o pot face ingrijindu-se reciproc in mod repetat, chiar

dacă starea blănii lor nu prea o necesită. Într-adevăr, se pare că în ziua de azi nu prea mai există o relație între cantitatea de murdărie a acoperămîntului corpului și cantitatea de timp afectat îngrijirii reciproce. Activitățile de îngrijire socială par să fi devenit aproape independente de stimulii lor inițiali. Deși ele au ca sarcină principală menținerea curățeniei blănii, motivația lor pare acum a fi mai mult socială decît cosmetică. Prin faptul că fac ca două animale să stea unul lîngă altul într-o dispoziție neagresivă, de cooperare, ele ajută la întărirea legăturilor personale dintre indivizii cetei sau coloniei.

Din acest sistem de semnalizare prietenoasă s-au dezvoltat două mijloace de remotivare, unul legat de domolirea agresivității, iar celălalt de recîștigarea încrederii. Dacă un animal slab este speriat de unul mai puternic, el îl poate calma pe acesta din urmă dînd semnalul de invitație prin plescăirea buzelor și apucîndu-se apoi să-i îngrijească blana. Această atitudine reduce agresivitatea animalului dominant și îl ajută pe cel subordonat să fie acceptat. I se permite să rămînă "de față" datorită serviciilor prestate. Dimpotrivă, dacă un animal dominant dorește să liniștească temerile unuia mai slab, poate proceda și el la fel. Plescăindu-și buzele, poate da de înțeles că nu este agresiv. Poate arăta că, în ciuda aurei sale dominante, nu intenționează să-i facă vreun rău. Șablonul – de recîștigare a încrederii – se întîlnește mai rar decît cealaltă variantă a domolirii agresivității, pur și simplu pentru că viața socială a primatelor are mai puțină nevoie de el. Rareori se întîmplă ca un animal slab să aibă ceva ce să-și dorească unul dominant și acesta să nu poată obține acel ceva prin folosirea directă a agresivității. Se poate întîlni o excepție de la regulă atunci cînd o femelă dominantă dar fără progenituri dorește să se apropie și să alinte un pui aparținînd unui alt membru al cetei. Puiul de maimuță este firește mai degrabă speriat de apropierea străinei și se retrage. În asemenea ocazii este posibil să se vadă cum voluminoasa femelă încearcă să recîștige încrederea puiului cel mic făcîndu-i gestul plescăitului din buze. Dacă asta alungă teama puiului, femela îl poate dezmierda continuînd să-l liniștească îngrijindu-l cu delicatețe.

Categoric, dacă revenim acum la specia noastră ne-am putea aștepta să întîlnim o oarecare manifestare a acestei tendințe fundamentale a primatelor de a se îngriji, nu numai ca simplu șablon al curățirii, ci și într-un context social. Marea diferență, desigur, este că noi nu mai avem o haină de blană

bogată pe care să o menținem curată. Prin urmare, cînd două maimuțe goale se întîlnesc și doresc să-și întărească relația de prietenie ele trebuie să găsească un fel de înlocuitor pentru îngrijirea socială. Dacă cineva s-ar apuca să studieze acele situații în care, la o altă specie de primate, s-ar aștepta să întîlnească îngrijirea reciprocă, ar fi uimit să vadă ce se întîmplă. Mai întîi este evident că zîmbetul a înlocuit plescăitul din buze. Originea sa ca semnal infantil special a fost deja discutată și am văzut cum în absența reacției de agățare de blana mamei, puiul a trebuit să găsească ceva cu care să-și atragă și să-și împace mama. Dus mai departe în viața adultă, zîmbetul este categoric un excelent înlocuitor al "invitației la îngrijire". Dar, o dată făcută invitația la contact prietenos, ce mai urmează? Cumva el trebuie menținut. Plescăitul din buze este întărit în continuare prin îngrijire, dar să vedem cu ce se susține în continuare zîmbetul. E adevărat că reacția prin zîmbet poate fi repetată și prelungită în timp încă mult după contactul inițial, dar mai este nevoie și de altceva, de ceva mai "activ". Trebuie împrumutată și convertită o activitate cum este îngrijitul la celelalte maimuțe. Observațiile simple dezvăluie că sursa furată este vocalizarea verbalizată.

Modelul comportamental al vorbirii a evoluat la origine din nevoia crescîndă de schimb reciproc de informații. El s-a dezvoltat din fenomenul comun și larg răspîndit în lumea animalelor al vocalizării neverbale a stării afective a animalului. Din repertoriul tipic, înnăscut la mamifere, de mirîieli și țipete s-a dezvoltat o serie mai complexă de semnale sonore învățate. Aceste unități vocale și combinarea și recombinarea lor a devenit baza a ceea ce putem numi *vorbire informațională*. Spre deosebire de semnalele mai primitive, neverbale, ce reflectau starea afectivă a animalului, această nouă metodă de comunicare a permis strămoșilor noștri să facă referiri laobiectele din mediul înconjurător, de asemenea la trecut și viitor precum și la prezent. Pînă azi, vorbirea informațională a rămas cea mai importantă formă de comunicare vocală la specia noastră. Dar, evoluînd, nu s-a oprit aici. A acumulat funcții suplimentare. Una dintre acestea a luat forma *vorbirii afective*. La drept vorbind, aceasta nu era necesară deoarece semnalele neverbale prin care se exprimă starea afectivă nu s-au pierdut. Putem încă și chiar o facem să ne exprimăm senzațiile dînd glas străvechilor țipete și mirîieli ale primatelor, dar amplificăm aceste mesaje prin confirmarea verbală a simțurilor

noastre. Un țipăt de durere este urmat îndeaproape de un semnal verbal ca "M-am rănit". Un răcnet de mînie este însoțit de mesajul "Sînt furios". Uneori semnalul neverbal nu este dat în forma sa pură, ci își găsește expresia în tonul vocii. Cuvintele "M-am rănit" sînt văitate sau țipate. Cuvintele "Sînt furios" sînt răcnite sau zbierate. Tonul vocii în asemenea cazuri este atît de nemodificat de învățare și atît de apropiat de străvechiul sistem de semnalizare neverbal al mamiferelor încît pînă și un cîine înțelege mesajul, darămite un străin din altă rasă a speciei noastre. Cuvintele în sine folosite în asemenea ocazii sînt de prisos. (Încercați să-i miriiți "Cuțu, cuțu" sau să-l alintați "Potaie afurisită" pe cîinele dumneavoastră și veți vedea ce vreau să spun.) În forma sa cea mai necoaptă și la nivelul cel mai intens, vorbirea afectivă nu prea e altceva decît o "risipă" de semnalizare prin sunete verbalizate într-o zonă a comunicării ce are deja acoperire. Valoarea sa constă în posibilitățile sporite ce le oferă pentru o semnalizare mai nuanțată și mai sensibilă a stării afective.

O a treia formă a verbalizării este *vorbirea exploratoare*. Aceasta este vorbire de dragul vorbirii, vorbire estetică, sau, dacă vreți, joaca de-a vorbitul. Așa cum o altă formă de transmitere a informațiilor, pictatul, a ajuns un mijloc de explorare estetică, tot așa s-a întîmplat și cu vorbirea. Poetul a urmat același drum ca și pictorul. Dar ceea ce ne interesează în acest capitol este cel de-al patrulea tip de verbalizare, aceea care pe bună dreptate a fost numită în ultimul timp *vorbire de întreținere*. Aceasta este conversația politicoasă, fără scop informațional, din ocazii sociale, genul de discuție "Ce vreme frumoasă e astăzi" sau "Ce carte bună ați mai citit în ultimul timp?" Ea nu are menirea de a asigura un schimb de idei sau informații importante, nici nu dezvăluie adevărata stare sufletească a vorbitorului și nici nu creează o plăcere estetică. Funcția sa este de a susține în continuare zîmbetul de salut și de a menține coeziunea socială. Este înlocuitorul nostru pentru îngrijirea socială. Furnizîndu-ne o preocupare socială neagresivă ea ne permite să ne expunem unii altora pe perioade relativ îndelungate, în felul acesta dînd posibilitatea apariției și întăririi unor prețioase suduri și prietenii de grup.

Privită în felul acesta, este un joc amuzant să dezvolți o conversație de întreținere în timpul unei întîlniri sociale. Ea își îndeplinește rolul cel mai dominant imediat după ritualul salutului inițial. Apoi treptat pierde teren, dar mai are un moment de vîrf cînd grupul se desparte. Dacă grupul s-a reunit din motive pur sociale, vorbirea de întreținere poate desigur persista pînă la excluderea completă a oricărui alt fel de vorbire, informațională, afectivă sau exploratoare. Cocteilurile sînt o bună exemplificare și în asemenea ocazii conversația "serioasă" poate fi chiar suprimată în mod activ de către gazdă, care intervine în repetate rînduri pentru a pune capăt conversațiilor lungi și a orienta acțiunile de "îngrijire reciprocă" spre asigurarea unui contact social maxim. Astfel fiecare membru al grupului reunit este aruncat în mod repetat înapoi în situația "contactului inițial", unde stimulii pentru conversația de întreținere sînt cei mai puternici. Dacă e ca reprizele nonstop de îngrijire socială să aibă succes, trebuie ca numărul musafirilor invitați să fie suficient de mare pentru ca noile contacte să nu se destrame înainte de terminarea petrecerii. Aceasta explică misteriosul număr minim care este întotdeauna recunoscut automat ca esențial pentru adunări de acest gen. Seratele restrînse, neprotocolare reprezintă o situație puțin diferită. Aici conversația de întreținere poate fi văzută cum diminuează pe măsură ce seara înaintează în noapte, iar schimbul de informații și idei serioase devine predominant pe măsură ce trece timpul. Cu puțin înainte de spargerea petrecerii are loc o scurtă revitalizare a conversației de întreținere înainte de ritualul final de despărțire. Zîmbetul reapare în acest moment și astfel legăturii sociale i se dă un întăritor la despărțire care să țină pînă la întîlnirea următoare.

Dacă ne îndreptăm acum atenția către întîlnirea de afaceri, mai convențională, unde funcția primară a contactului este cea a vorbirii informaționale, putem observa încă o scădere a dominației conversației de întreținere, dar nu neapărat o eclipsare totală a acesteia. Aici manifestarea sa este aproape complet limitată la momentele de deschidere și de închidere. În loc să diminueze treptat, ca la serată, ea este suprimată rapid, după cîteva schimburi inițiale politicoase. Apare apoi din nou, ca și mai înainte, în momentele de încheiere a întîlnirii, o dată ce momentul anticipat al despărțirii a fost semnalizat într-un fel oarecare. Datorită puternicului impuls de a purta conversații de întreținere, grupurile de afaceriști sînt de obicei nevoite să întărească convenționalismul întîlnirilor lor cumva, pentru a o suprima. Aceasta explică originea procedeului de a alege un comitet, unde formalismul ajunge la un vîrf rareori întîlnit în alte ocazii sociale particulare.

Deși conversația de întreținere este cel mai important înlocuitor pe care-l avem pentru îngrijitul social, ea nu este singura cale de manifestare a acestei activități. Poate că pielea noastră nudă nu emite semnale prea atractive pentru îngrijitul social, dar adesea există și se folosesc drept înlocuitori alte suprafețe mai stimulative. Îmbrăcămintea pufoasă sau de blană, covoarele, sau mobila sînt adesea sursa unor puternice reacții de îngrijire. Animalele de apartament sînt chiar mai invitante și puține maimuțe goale pot rezista tentației de a mîngîia blana unei pisici, sau de a scărpina un cîine pe după ureche. Faptul că animalul apreciază această activitate de îngrijire socială reprezintă numai o parte din recompensa autorului ei. Mai importantă este posibilitatea de manifestare a străvechilor noastre impulsuri de primate către îngrijitul social pe care ne-o oferă suprafața corpului animalului de apartament.

Cît privește corpurile noastre, om fi noi goi aproape pe toată suprafața corpului, dar în regiunea capului există încă păr ce crește lung și bogat ce ne stă la dispoziție pentru a fi îngrijit. Acesta se bucură de multă atenție – cu mult mai multă decît am putea explica pe baza simplei igiene – din partea mîinilor îngrijitorilor specialiști, bărbierii, frizerii și coaforii. Motivul pentru care coafatul reciproc nu a devenit parte a întrunirilor noastre sociale domestice curente nu transpare imediat. De ce, de exemplu, am dezvoltat conversația de întreținere ca înlocuitor al nostru special pentru îngrijirea din prietenie, mai obișnuită primatelor, cînd am fi putut atît de ușor să ne concentrăm spre regiunea capului eforturile inițiale de îngrijire socială? Explicația pare să rezide în semnificația sexuală a părului. În forma sa actuală aranjamentul părului diferă izbitor între cele două sexe și prin urmare furnizează o caracteristică sexuală secundară. Asociațiile sale sexuale au dus inevitabil la implicarea sa în modelele comportamentale sexuale, astfel că mîngîierea sau manipularea părului este acum o acțiune cu prea mare încărcătură erotică pentru a mai fi permisă ca simplu gest social de prietenie. Dacă din această cauză el este exclus din preocupările în comun din cadrul întîlnirilor cunoștințelor sociale, este necesară găsirea unei supape de manifestare a acestui impuls. Îngrijirea blănii unei pisici sau a unei canapele poate reprezenta o supapă pentru impulsul de a îngriji, dar nevoia de *a fi* îngrijit necesită un context special. Salonul de coafură este răspunsul perfect. Aici clientul sau clienta se poate lăsa în voie plăcerii de a i se îngriji părul,

fără a se teme că s-a strecurat un element de implicație sexuală în procedurile respective. Făcînd din îngrijitorii profesioniști o categorie separată, complet disociată de grupul "tribal" al cunoștințelor, pericolele sînt eliminate. Folosirea îngrijitorilor pentru masculi și a îngrijitoarelor pentru femele reduce încă și mai mult primejdia. Cînd nu se face acest lucru, sexualitatea îngrijitorului este atenuată într-un fel oarecare. Dacă o femelă este asistată de un coafor, el se poartă de obicei într-o manieră feminizată fără a ține seama de adevărata sa personalitate sexuală. Masculii sînt aproape întotdeauna îngrijiți de frizeri, dar dacă se apelează la o maseză, ea este de obicei mai curînd masculină în acțiuni.

Ca model comportamental îngrijirea părului are trei funcții. Nu numai că întreține curățenia părului și asigură o formă de satisfacere a impulsului pentru îngrijire socială, ci îl și decorează pe cel îngrijit. Decorarea corpului cu finalitate sexuală, agresivă sau cu alte scopuri sociale este un fenomen larg răspîndit în cazul maimuțelor goale și a fost discutat la alte subpuncte din alte capitole. Ea nu-și are cu adevărat locul într-un capitol despre comportamentul vizînd confortul, decît prin aceea că pare atît de des să se dezvolte dintr-un fel oarecare de activitate de îngrijire. Tatuarea, bărbierirea și depilarea părului, îngrijirea manichiurii, găurirea urechilor și formele de sacrificiu mai primitive par toate a avea la origine simple acțiuni de îngrijire. Dar, pe cînd conversația de întreținere a fost împrumutată din altă parte și utilizată ca înlocuitor al îngrijirii, aici a avut loc procesul invers, acțiunile de îngrijire fiind împrumutate și elaborate în scopul altor utilizări. Dobîndind o funcție de etalare acțiunile inițiale de îngrijire ce vizau întreținerea pielii s-au transformat în ceea ce se dovedește a fi o mutilare a pielii.

Această tendință se poate vedea și la unele animale captive dintr-o grădină zoologică. Ele se îngrijesc și se ling cu o intensitate anormală pînă ce apar petice de piele goală sau mici răni, fie pe propriul corp, fie pe al unui companion. Îngrijirea excesivă de acest fel este cauzată de condiții de stres sau plictiseală. S-ar prea putea ca condiții asemănătoare să-i fi determinat pe membrii speciei noastre să-și mutileze suprafața corpului, la pielea deja expusă și lipsită de păr adăugîndu-se ajutorul și favorizarea de către ei înșiși a procesului. În cazul nostru totuși, oportunismul inerent ce ne caracterizează ne-a permis să exploatăm această tendință altminteri periculoasă și dăunătoare și să o folosim ca mijloc de etalare decorativă.

O altă tendință mult mai importantă care s-a dezvoltat din simpla îngrijire a pielii este îngrijirea medicală. Alte specii au progresat prea puțin în această direcție, dar la maimuța goală dezvoltarea practicii medicale din comportamentul vizînd îngrijirea socială a avut o influență enormă asupra evoluției cu succes a speciei, în special în ultimul timp. La rudele noastre cele mai apropiate, cimpanzeii, putem deja vedea începutul acestei tendințe. S-a văzut că, pe lîngă întreținerea generală a pielii prin îngrijire socială, cimpanzeul tratează incapacitățile fizice minore ale altui cimpanzeu. Iritațiile sau rănile mici sînt examinate cu atenție și curățate prin lingere. Așchiile sînt îndepărtate cu grijă strîngînd pielea companionului între două degete. Într-un caz s-a văzut cum o femelă cimpanzeu cu o bucățică de zgură în ochiul stîng s-a apropiat scîncind de un mascul, fiind evident că o durea ceva. Masculul s-a așezat și a examinat-o cu multă atenție, iar apoi s-a apucat să-i scoată zgura cu multă grijă și precizie, folosind cu delicatețe vîrful unui deget de la fiecare mînă. Aceasta este mai mult decît o simplă îngrijire. Este primul semn al adevăratei îngrijiri medicale reciproce. Dar pentru cimpanzei incidentul descris este deja expresia de vîrf a acestei tendințe. La specia noastră, cu inteligența și spiritul de cooperare mult superioare îngrijirea specializată de acest tip avea să fie punctul de pornire al unei vaste tehnologii a ajutorului fizic reciproc. Lumea medicală de astăzi a ajuns la o asemenea complexitate încît a devenit, în termeni sociali, expresia majoră a comportamentului nostru vizînd îngrijirea ca animale. De la tratarea unor neplăceri minore ea s-a dezvoltat ajungînd să se ocupe de principalele boli și de vătămarea corporală gravă. Ca fenomen biologic, realizările sale sînt unice, dar devenind rațională, elementele sale empirice au fost oarecum desconsiderate. Pentru a înțelege acest lucru, este esențial să facem o distincție între cazurile de "indispoziție" grave și cele banale. Ca și membrii altor specii, maimuța goală își poate rupe un picior sau se poate contamina cu un parazit rebel în urma unui accident propriu-zis sau din întîmplare. Dar în cazul tulburărilor banale, ceea ce se vede nu e totul. Infecțiile și bolile minore sînt de obicei tratate rațional, ca și cum ar fi pur și simplu variante blînde ale unor boli grave, deși există dovezi puternice care să ateste că în realitate ele sînt mult mai legate de "nevoile de îngrijire" primitive. Simptomele medicale reflectă mai curînd o problemă comportamentală ce a luat formă fizică decît o adevărată problemă fizică.

Exemplele obișnuite de "neplăceri ce invită la îngrijire" cum le-am putea numi, includ tusea, răcelile, gripa, durerea de spate, durerea de cap, deranjamentele stomacale, erupțiile pielii, durerile în gît, dischinezia biliară, amigdalita și laringita. Starea suferindului nu este gravă, dar suficient de rea pentru a justifica atenția sporită a companionilor sociali. Simptomele acționează în același fel ca și semnalele de invitație la îngrijire socială, determinînd un comportament ce vizează alinarea din partea doctorilor, surorilor medicale, farmaciștilor, rudelor și prietenilor. Cel ce trebuie îngrijit stîrnește simpatia și dorința prietenoasă de alinare și chiar și numai atît este de obicei suficient pentru a-i vindeca boala. Administrarea de pilule și medicamente înlocuiește străvechile acțiuni de îngrijire și furnizează un ritual de activitate ce susține relația îngrijit-îngrijitor de-a lungul acestei faze speciale de interacțiune socială. Natura exactă a substanțelor prescrise aproape că nu are importanță și la acest nivel diferența este mică între practicile medicinei moderne și cele ale străvechilor vraci.

Obiecția față de această interpretare a neplăcerilor minore pare a se baza pe observația că se poate dovedi prezența reală a unor viruși sau bacterii. Dacă sînt acolo și dacă se poate demonstra că reprezintă cauza medicală a răcelii sau a durerii de stomac, atunci de ce am căuta o explicație comportamentală? Răspunsul este că în orice mare centru urban, de exemplu, sîntem cu toții expuși tot timpul acestor viruși și bacterii comune, dar numai ocazional le cădem pradă. De asemenea, anumiți indivizi sînt mult mai susceptibili de a se îmbolnăvi decît alții. Acei membrii ai comunității, care fie că sînt foarte reușiți, fie că sînt bine adaptați din punct de vedere social suferă rareori de "neplăceri care invită la acțiuni de îngrijire". Aceia care au probleme sociale temporare sau de durată sînt, spre deosebire de primii, foarte susceptibili de a se îmbolnăvi. Aspectul cel mai intrigant al acestor neplăceri este modul în care ele sînt grefate pe nevoile speciale ale individului. Să presupunem că o actriță, de exemplu, suferă de crize și stresuri sociale, ce se întîmplă? Își pierde vocea, face laringită, încît este obligată să înceteze lucrul și să-și ia un concediu. Ea este consolată și îngrijită. Criza este rezolvată (cel puțin pentru moment). Dacă în schimb ar fi avut o erupție pe piele, costumația i-ar fi acoperit-o și ar fi putut să continue să lucreze. Criza ar fi mers mai departe. Să comparăm situația ei cu cea a unui atlet total. Pentru el pierderea vocii n-ar fi avut efectul de

"neplăcere care invită la acţiuni de îngrijire", dar o erupţie pe piele ar fi ideală şi exact această neplăcere este cea pe care medicii atleţilor o semnalează drept cea mai obişnuită plîngere a celor ce-şi folosesc muşchii. În legătură cu aceasta este amuzant faptul că o actriţă renumită, a cărei reputaţie constă în apariţiile sale nude în filme, suferă datorită stresului nu de laringită, ci de o erupţie pe piele. Deoarece, ca şi la atleţi, expunerea pielii îi este vitală, ea cade victimă mai degrabă acestui gen de neplăcere decît altuia specific altor actriţe.

Dacă nevoia de îngrijire este intensă atunci neplăcerea devine mai intensă. Perioada din viaţă în care primim cea mai mare îngrijire şi protecţie este cînd sîntem copii mici. O neplăcere care este suficient de gravă încît să ne trimită neajutoraţi la pat are prin urmare marele avantaj de a recrea pentru noi toată atenţia şi îngrijirea specifică siguranţei copilăriei. Putem să ne închipuim că luăm o doză puternică de medicamente, dar în realitate ceea ce ne trebuie şi ceea ce ne vindecă este o puternică doză de siguranţă. (Aceasta nu implică simularea unei boli. Nu este deloc nevoie de simulare. Simptomele sînt suficient de reale. Cauza este comportamentală, nu efectele.)

Toţi sîntem într-o oarecare măsură frustraţi de a-i îngriji pe alţii, ca şi de a fi îngrijiţi, iar satisfacţia ce poate fi obţinută din îngrijirea bolnavilor este tot atît de fundamentală ca şi cauza bolii. Unii indivizi au o nevoie atît de mare de a-i îngriji pe alţii încît sînt în stare să promoveze activ şi să prelungească boala unui companion numai pentru a-şi putea exprima mai deplin impulsul de a-i îngriji pe alţii. Aceasta poate crea un cerc vicios, cu exagerarea situaţiei îngrijitor-îngrijit dincolo de orice limită, pînă cînd apare invalidul cronic care cere (şi primeşte) o atenţie constantă. Dacă o "pereche de îngrijire mutuală" de acest gen ar fi pusă în faţa adevărului comportamental referitor la atitudinea lor reciprocă, l-ar nega cu hotărîre. Şi totuşi, este uimitor ce vindecări miraculoase se pot produce uneori în astfel de cazuri, cînd are loc o revoluţie socială majoră în mediul perechii îngrijitor-îngrijit (infirmiera/pacient) care s-a creat. Tămăduitorii prin credinţă au exploatat uneori această situaţie cu rezultate uimitoare, dar din nefericire pentru ei multe din cazurile pe care le întîlnesc au cauze fizice ca şi efecte fizice. Tot împotriva lor este şi faptul că efectele fizice ale "neplăcerilor ce invită la acţiuni de îngrijire" induse comportamental pot duce cu uşurinţă la o

vătămare corporală ireversibilă dacă sînt suficient de prelungite sau intense. O dată ce acest lucru s-a întîmplat este necesar un tratament raţional serios.

Pînă aici m-am concentrat asupra aspectelor sociale ale comportamentului ce vizează confortul la specia noastră. După cum am văzut, s-au făcut progrese mari în această direcţie, ceea ce însă nu a exclus sau înlocuit tipurile mai simple de autocurăţire şi autoalinare. Ca şi alte primate încă ne mai scărpinăm, încă ne mai frecăm la ochi, încă ne mai ciupim în locurile iritate şi încă ne mai lingem rănile. De asemenea mai avem în comun cu ele şi o puternică tendinţă de a face plajă. În plus noi am adăugat o serie de şabloane culturale specializate, cel mai comun şi mai răspîndit dintre ele fiind spălatul cu apă. Acest lucru este rar la alte primate, deşi anumite specii fac baie ocazional, dar pentru noi ea joacă un rol major în curăţirea corpului în majoritatea comunităţilor.

Cu toate avantajele evidente, frecventa curăţire cu apă pune serios la încercare producerea uleiurilor şi sărurilor antiseptice şi protectoare de către glandele pielii şi într-o oarecare măsură face ca suprafaţa corpului să fie mai predispusă la boli. Ea face faţă acestui dezavantaj numai pentru că o dată cu eliminarea uleiurilor şi sărurilor naturale apa îndepărtează şi murdăria care este sursa acestor boli.

Pe lîngă problemele menţinerii curăţeniei corpului, categoria generală a comportamentului vizînd confortul include şi acele şabloane de activitate care au sarcina de a menţine o temperatură adecvată corpului. La fel ca toate mamiferele şi păsările, noi avem o temperatură constantă, ridicată a corpului, care ne dă o eficienţă fiziologică mult sporită. Dacă sîntem sănătoşi, temperatura din profunzimea corpului nostru nu variază cu mai mult de 3 ° Fahrenheit, indiferent de temperatura din exterior. Această temperatură internă fluctuează în cursul unei zile, nivelul cel mai ridicat atingîndu-se după amiaza tîrziu, iar cel mai scăzut în jurul orei 4 dimineaţa. Dacă mediul extern devine prea cald sau prea rece, imediat încercăm o neplăcere acută. Senzaţiile neplăcute pe care le receptăm acţionează ca un prim sistem de avertizare, atrăgîndu-ne atenţia asupra nevoii urgente de a acţiona pentru a preîntîmpina ca organele interne ale corpului să se răcească sau să se supraîncălzească dezastruos. Pe lîngă îndemnul la reacţii inteligente, voluntare, corpul îşi ia totodată în mod automat unele măsuri pentru a-şi stabiliza nivelul temperaturii.

Dacă mediul devine prea cald apare vasodilatația. Aceasta mărește temperatura la suprafața corpului și încurajează pierderea de căldură prin piele. De asemenea are loc o transpirație abundentă. Fiecare dintre noi posedă aproximativ două milioane de glande sudoripare. În condiții de căldură intensă ele sînt capabile să secrete maximum un litru de transpirație pe oră. Evaporarea acestui lichid de pe suprafața corpului constituie încă o formă prețioasă de pierdere de căldură. În timpul procesului de aclimatizare la un mediu în general mai cald, suferim o însemnată creștere a eficienței sudației. Acest lucru are o importanță vitală deoarece, chiar și în climele cu cele mai ridicate temperaturi, corpul nostru nu poate suporta o creștere a temperaturii sale interne mai mare de 0,4 °Fahrenheit, indiferent de rasa din care ne tragem.

Dacă mediul devine prea rece, reacția noastră de răspuns este vasoconstricția și tremuratul. Vasoconstricția ajută la conservarea căldurii corpului, iar tremuratul poate produce de trei ori mai multă căldura decît se produce în condiții de repaus. Dacă pielea este expusă la frig intens timp mai îndelungat, există pericolul ca vasoconstricția prelungită să ducă la degerături. În regiunea miinilor există un important sistem intern antidegerare. Prima reacție a miinilor la frig este o puternică vasoconstricție; apoi, după circa cinci minute, aceasta se inversează și apare o puternică vasodilatație, miinile încălzindu-se și înroșindu-se. (Oricine a făcut iarna bulgări de zăpadă a trăit această experiență.) Constricția și dilatația regiunii miinilor continuă apoi să alterneze, fazele de constricție împiedicînd pierderea căldurii iar fazele de dilatație preîntîmpinînd degerarea. Indivizii care trăiesc permanent într-o climă rece suferă diferite forme de aclimatizare a corpului, inclusiv o ușoară mărire a ratei de bază a metabolismului.

Pe măsură ce specia noastră s-a răspîndit pe glob, la mecanismele biologice de control al temperaturii s-au făcut importante adăugiri culturale. Apariția focului, îmbrăcămintii și a caselor de locuit izolate termic au combătut pierderea de căldură, iar ventilația și refrigerarea s-au folosit împotriva cîștigului de căldură. Impresionante și spectaculoase așa cum au fost, aceste progrese nu ne-au modificat în nici un fel temperatura internă a corpului. Ele au servit mai mult la ținerea sub control a temperaturii externe, astfel încît să ne putem bucura în continuare de nivelul nostru de temperatură propriu primatelor primitive pe un domeniu mai variat de condiții

externe. Cu toate revendicările din ultimul timp, experiențele de conservare a vieții care implică tehnici speciale de congelare rămîn încă de domeniul științifico-fantasticului.

Înainte de a părăsi subiectul reacțiilor de răspuns față de temperatură, mai este un aspect particular al sudației care trebuie menționat. Studii în detaliu asupra reacțiilor de răspuns prin sudație la specia noastră au relevat că ele nu sînt atît de simple pe cît pot părea la început. Majoritatea zonelor suprafeței corpului încep să transpire liber în condiții de căldură sporită și aceasta este fără îndoială răspunsul de bază, inițial, al sistemului de glande sudoripare. Dar anumite regiuni au început să reacționeze la alte tipuri de stimulare și sudația poate apărea acolo indiferent de temperatura externă. Felurile de mîncare foarte condimentate, de exemplu, produc propriul lor șablon special de transpirație a feței. Emoțiile puternice duc repede la transpirația palmelor, a tălpilor, a subsuorilor și uneori și a frunții, dar nu și a altor părți ale corpului. Zonele de transpirație emoțională se diferențiază în continuare, palmele și tălpile diferind de subsuori și frunte. Primele două regiuni răspund bine *numai* la situații emoționale, pe cînd ultimele două reacționează atît la stimuli emoționali cît și la temperatură. Reiese clar de aici că miinile și picioarele au "împrumutat" sudația de la sistemul de control al temperaturii și o folosesc acum într-un nou context funcțional. Umezirea palmelor și tălpilor la stres pare a fi devenit o trăsătură specială a reacției "mă aștept la orice" pe care corpul o are cînd îl amenință un pericol. Scuiparea în palme înainte de a apuca un topor este, într-un fel, echivalentul nefiziologic al acestui proces.

Atît de sensibilă este reacția de sudație a palmelor încît comunități întregi sau națiuni pot avea o intensificare bruscă a acestei reacții dacă securitatea de grup este amenințată cumva. În timpul unei recente crize politice, cînd a crescut temporar probabilitatea războiului nuclear, toate experiențele vizînd sudația palmară ce se făceau la un institut de cercetări au trebuit abandonate deoarece nivelul de bază al reacției de răspuns a devenit atît de anormal încît testele n-ar mai fi reflectat realitatea. Ghicitorul care ne citește în palmă poate să nu ne spună prea multe despre viitor, dar un fiziolog ne poate spune cu siguranță ceva despre temerile noastre față de viitor.

CAPITOLUL OPT

ANIMALELE

PÎNĂ aici am analizat comportamentul maimuţei goale faţă de sine şi faţă de membrii propriei specii – comportamentul său în interiorul speciei. Rămîne acum să-i examinăm activităţile în relaţie cu alte animale – comportamentul său interspecific.

Toate formele superioare de viaţă animală sînt conştiente de existenţa cel puţin a unora dintre celelalte specii cu care îşi împart mediul. Ele privesc celelalte specii într-unul din următoarele cinci moduri: ca pradă, simbionţi, competitori, paraziţi, sau prădători. În cazul speciei noastre aceste cinci categorii pot fi luate în bloc ca abordare "economică" a animalelor, la care se pot adăuga abordarea ştiinţifică, cea estetică şi cea simbolică. Acest domeniu larg de interese ne-a dat o implicare interspecii unică în lumea animalelor. Pentru a o descîlci şi înţelege obiectiv trebuie să o atacăm pas cu pas, atitudine cu atitudine.

Datorită naturii exploratoare şi oportuniste a maimuţei goale, lista cu speciile ce constituie pradă pentru ea este imensă. Undeva, cîndva, ea a ucis şi a mîncat aproape orice animal pe care v-aţi da osteneala să-l pomeniţi. Dintr-un studiu asupra rămăşiţelor preistorice cunoaştem că acum circa o jumătate de milion de ani, numai într-un singur loc, vîna şi mînca specii de bizoni, cai, rinoceri, cerbi, oi, mamuţi, cămile, struţi, antilope, bivoli, mistreţi şi hiene. N-ar avea sens să întocmim un "meniu al speciilor" pentru timpurile mai recente dar merită să menţionăm o trăsătură a comportamentului nostru de animale de pradă, anume tendinţa noastră de a domestici anumite specii de pradă selectate. Pentru că, deşi putem mînca aproape tot ce se poate mesteca la o adică, ne-am limitat totuşi grosul hranei la cîteva forme animale de bază.

Se ştie că domesticirea inventarului viu, care implică control organizat şi selecţionarea raselor de animale-pradă, se practică de cel puţin zece mii de ani şi, în unele cazuri, probabil de mult mai mult timp. Caprele, oile şi renii par a fi fost primele specii de animale-pradă tratate în felul acesta. Apoi, o dată cu apariţia comunităţilor agricole stabile, s-au adăugat pe listă porcii şi cornutele, inclusiv bivolul indian şi iacul. Avem dovezi că, în cazul cornutelor, fuseseră deja create cîteva rase distincte în urmă cu patru mii de ani. În timp ce caprele, oile şi renii au fost transformate direct din pradă vînată în pradă crescută în turme, se crede că porcii şi cornutele şi-au început apropierea strînsă faţă de specia noastră ca jefuitori de recolte. Imediat ce au apărut culturile extinse, aceste animale s-au mutat aici pentru a profita de noua şi bogata sursă de hrană, numai bine pentru a fi preluate de primii fermieri şi puse chiar ele sub control în vederea domesticirii.

Singura specie-pradă de mamifer mic a cărui domesticire a durat mai mult a fost iepurele, dar acest lucru se pare că s-a întîmplat mult mai tîrziu. Dintre păsări, speciile pradă importante domesticite cu mii de ani în urmă au fost găinile, gîştele şi raţele, cu completări ulterioare de mai mică importanţă reprezentate prin fazani, bibilici, prepeliţe şi curcani. Singurii peşti-pradă cu o lungă istorie a domesticirii sînt ţiparul, crapul şi carasul auriu. Cel din urmă totuşi a devenit curînd mai degrabă ornamental decît gastronomic. Domesticirea acestor peşti este limitată la ultimele două mii de ani şi a jucat doar un rol minor în marea poveste a evoluţiei noastre ca animale de pradă organizate.

A doua categorie de pe lista noastră de relaţii interspecifice este cea a simbionţilor. Simbioza se defineşte ca asocierea a două specii diferite în folosul ambelor. În lumea animalelor se cunosc multe exemple de simbioză, cel mai renumit fiind colaborarea dintre păsările buphagus şi unele copitate mari ca rinocerul, girafa şi bivolul. Păsările mănîncă paraziţii pielii copitatelor, ajutînd la menţinerea sănătăţii şi curăţeniei animalelor mari, în timp ce acestea din urmă le asigură păsărilor o preţioasă sursă de hrană.

Cînd noi înşine sîntem unul din membrii unei perechi simbionte, folosul reciproc tinde să încline balanţa destul de puternic în favoarea noastră, dar este totuşi o categorie separată, diferită de relaţia mai severă pradă-prădător, din moment ce nu implică moartea celorlalte specii avute în vedere. Ele sînt

exploatate, dar în schimbul exploatării le hrănim şi le îngrijim. Este o simbioză părtinitoare deoarece noi controlăm situaţia şi partenerii noştri animale, de obicei, nu prea au de ales în această chestiune.

Cel mai vechi simbiont din istoria noastră este fără îndoială cîinele. Nu putem şti cu precizie cînd anume au început strămoşii noştri să domesticească acest animal valoros, dar se pare că asta s-a întîmplat cu cel puţin zece mii de ani în urmă. Povestea este fascinantă. Strămoşii sălbatici ai cîinelui domestic, asemănători cu lupii, trebuie să fi fost concurenţi serioşi ai strămoşilor noştri. Ambii umblau în haite cu spirit de cooperare după vînat mare şi, la început, puţin trebuie că se mai iubeau. Dar cîinii sălbatici posedau anumite rafinamente speciale care le lipseau vînătorilor noştri. Ei erau experţi în turme şi gonirea prăzii în timpul manevrelor de vînătoare şi puteau face acest lucru cu mare viteză. De asemenea aveau un mai fin simţ al mirosului şi al auzului. Dacă aceste însuşiri ar fi putut fi exploatate în schimbul împărţirii prăzii, atunci tîrgul ar fi fost bun. Cumva – nu ştim exact cum – acest lucru s-a realizat şi s-a creat cu încetul o legătură interspecifică. Este probabil ca ea să fi început ca urmare a aducerii puilor de cîini în locuinţele tribale pentru a fi îngrăşaţi cu hrană. Valoarea acestor fiinţe ca paznici nocturni a fost un punct în favoarea lor într-o primă etapă. Cei care erau lăsaţi în viaţă, acum într-o stare de îmblînzire, şi cărora li se permitea să-i însoţească pe masculi în deplasările lor la vînătoare aveau să-şi arate curînd priceperea la adulmecarea urmei prăzii. Fiind hrăniţi la mînă, cîinii se considerau membrii ai haitei de maimuţe goale şi cooperau instinctiv cu conducătorii lor prin adopţiune. Încrucişările selective pe un număr de generaţii aveau să-i elimine în curînd pe cei care creau probleme şi să dea naştere unei rase noi, ameliorate de cîinii de vînătoare tot mai îngrădiţi şi mai controlabili prin domesticire.

S-a avansat ideea că tocmai aceste progrese în relaţia cu cîinele au făcut posibile primele forme de domesticire a prăzii copitate. Caprele, oile şi renii erau cît de cît sub control înainte de apariţia adevăratei faze agricole, iar cîinele ameliorat este socotit ca agentul vital care a făcut acest lucru posibil prin ajutorul pe scară largă şi îndelungat pe care l-a dat la creşterea acestor animale. Studii asupra comportamentului actualilor cîini ciobăneşti cînd mînă turmele şi a celui al lupilor sălbatici scot la iveală multe asemănări ca tehnică şi aduc argumente solide în sprijinul acestui punct de vedere.

Mai recent, selecţionarea intensivă a raselor a produs un întreg domeniu al specializărilor cîinilor simbionţi. Cîinele de vînătoare primitiv, bun la toate, îşi aducea aportul în toate etapele operaţiei, dar urmaşii săi de mai tîrziu au fost perfecţionaţi pentru una sau alta din diferitele componente ale secvenţei comportamentale în întregul ei. Cîinii cu abilităţi neobişnuit de bine dezvoltate într-o anumită direcţie au fost astfel înmulţiţi încît să li se sporească avantajele speciale. Aşa cum am văzut deja, cei cu bune calităţi în manevre au devenit cîini de turmă, contribuţia lor limitîndu-se în mare parte la încercuirea prăzii domesticite (cîinii ciobăneşti). Alţii, cu un simţ superior al mirosului au fost crescuţi ca adulmecători (copoii). Unii cu sprint de atlet, au devenit cîini de curse şi au fost folosiţi pentru a fugări prada aflată în raza vizuală (ogarii). O altă categorie au fost crescuţi ca descoperitori ai prăzii, fiind exploatată şi intensificată tendinţa lor de a "îngheţa" cînd depistează prada (setterii şi prepelicarii). O linie îmbunătăţită a fost cea a cîinilor care găsesc prada doborîtă şi o cară la stăpîn (cîinii de aport). S-au creat rase mici ca stîrpitoare de dăunători (terierii). Cîinii de pază primitivi au fost amelioraţi şi ei (buldogii).

Pe lîngă aceste forme de exploatare larg răspîndite, au fost create selectiv şi alte rase de cîini pentru funcţii mai ieşite din comun. Exemplul cel mai extraordinar este cîinele fără păr al stravechilor indieni din Lumea Nouă, o rasă ajunsă pe cale genetică fără blană, cu o temperatură a pielii anormal de ridicată, cîinii folosiţi de indieni în "dormitoarele" lor ca o formă primitivă a sticlelor cu apă caldă.

Mai recent, cîinele simbiont şi-a cîştigat dreptul de a fi păstrat ca animal de povară, trăgînd sănii sau căruţe pe tălpici, ca mesager sau ca detector de mine în vreme de război, ca participant la operaţiuni de salvare, localizîndu-i pe alpiniştii îngropaţi sub zăpadă, cîine poliţist, luînd urma criminalilor şi atacîndu-i, cîine ghid, conducîndu-i pe orbi şi chiar şi ca înlocuitor de călător în spaţiul cosmic. Nici o altă specie simbiontă nu ne-a slujit într-un mod atît de complex şi variat. Chiar şi astăzi, cu toate progresele noastre tehnologice, cîinele este încă activ utilizat în cele mai multe din rolurile sale funcţionale. Multe din sutele de rase ce se pot deosebi acum sînt pur ornamentale, dar timpul cîinelui cu o sarcină serioasă de îndeplinit este departe de a fi trecut.

Atit de reușit s-a dovedit a fi ciinele ca însoțitor la vînătoare încît puține încercări s-au făcut pentru a domestici alte specii în această formă particulară de simbioză. Singurele excepții importante sînt cita[1] și anumite păsări de pradă, în special șoimul, dar în nici unul din aceste cazuri nu s-au făcut progrese în privința încrucișărilor controlate, ca să nu mai vorbim de încrucișările selective. Un dresaj individual a fost întotdeauna necesar. În Asia cormoranul, pasăre scufundătoare, a fost folosit ca însoțitor activ la vînătoarea de pește. Ouăle de cormoran sînt luate și clocite sub o cloșcă domestică. Puii de păsări marine sînt apoi hrăniți la mînă și dresați să prindă pește. Peștii sînt aduși înapoi la bărci și recuperați, cormoranii fiind prevăzuți cu un inel pentru a-i împiedica să-și înghită prada. Dar nici aici nu s-a făcut nici o încercare de ameliorare a rasei prin încrucișări selective.

O altă formă veche de exploatare implică folosirea carnivorelor mici ca distrugătoare de dăunători. Această tendință nu a luat avînt pînă la apariția fazei agricole în istoria noastră. O dată cu dezvoltarea pe scară largă a depozitării grînelor, rozătoarele au devenit o problemă serioasă și ucigașii de rozătoare au fost încurajați. Pisica, dihorul și mangusta au fost speciile care ne-au venit în ajutor iar în primele două cazuri au urmat încrucișările selective.

Poate cel mai important tip de simbioză a fost utilizarea anumitor specii de animale mari de povară. Caii, onagrii (măgari sălbatici din Asia), măgarii (măgari sălbatici din Africa), cornutele, inclusiv bivolul indian și iacul, renii, cămilele, lamele și elefanții au fost toate supuse unei exploatări masive în acest mod. În majoritatea cazurilor tipurile sălbatice inițiale au fost "îmbunătățite" prin încrucișări selective atente, excepție de la această regulă făcînd onagrul și elefantul. Onagrul a fost folosit ca animal de povară de către sumerienii antici în urmă cu peste patru mii de ani, dar s-a demodat prin introducerea unei specii mai ușor de stăpînit, calul. Elefantul, deși încă utilizat ca animal de povară, a constituit întotdeauna pentru creatorii de rase o problemă prea mare și nu a fost niciodată supus presiunilor încrucișării selective.

O altă formă privește domesticirea unei largi categorii de specii ca surse de produse. Animalele nu sînt ucise, astfel că în această postură nu pot fi considerate ca pradă. De la ele

[1] cita = varietate de leopard din India (n.t.)

se iau numai anumite produse: laptele de la vite și capre, lîna de la oi și alpaca, ouăle de la găini, rațe, miere de la albine și mătasea de la viermii de mătase.

Pe lîngă aceste categorii majore de însoțitori la vînătoare, distrugători de dăunători, animale de povară și surse de produse, anumite animale au intrat într-o relație de simbioză cu specia noastră pe o bază mai neobișnuită și mai specializată. Porumbelul a fost domesticit ca purtător de mesaje. Capacitatea uimitoare a acestei păsări de a-și recunoaște locul de cuibărit este exploatată de mii de ani. Această relație a devenit atît de prețioasă încît în vremuri mai moderne s-a dezvoltat o contrasimbioză sub forma șoimilor dresați să intercepteze porumbeii mesageri. Într-un cu totul alt context, peștele luptător siamez și cocoșii luptători sînt selecționați ca rase de mult timp, fiind utilizați ca mijloace pentru pariuri. În domeniul medicinei, cobaii și șobolanul alb au fost utilizați pe scară largă drept animale pentru experiențe de laborator.

Așadar aceștia sînt principalii simbionți, animale care au fost forțate să intre într-o formă sau alta de colaborare cu ingenioasa noastră specie. Avantajul lor este că încetează a ne mai fi dușmani. Numărul lor crește spectaculos. Din punct de vedere al populației mondiale ele sînt specii cu un succes enorm. Dar este un succes limitat. Prețul pe care trebuie să-l plătească este libertatea de a evolua. Ele și-au pierdut independența genetică și, deși bine hrănite și îngrijite, sînt acum supuse capriciilor și fanteziilor noastre în privința înmulțirilor.

A treia categorie majoră de relații cu animalele, după cea a animalelor-pradă și cea a simbionților este categoria competitorilor. Orice specie care intră în concurență cu noi pentru hrană sau spațiu, sau care interferează cursul eficient al vieții noastre este eliminată fără milă. Nu are nici un rost să enumerăm astfel de specii. Practic orice animal care este necomestibil sau inutil din punct de vedere al simbiozei este atacat și exterminat. Acest proces continuă și astăzi în toate părțile lumii. În cazul competitorilor minori persecuția este întîmplătoare, dar rivalii serioși nu au șanse mari. În trecut rudele noastre primate cele mai apropiate ne-au fost rivalii cei mai periculoși și nu e un accident faptul că astăzi sîntem singura specie supraviețuitoare din întreaga noastră familie. Carnivorele mari au fost ceilalți competitori serioși ai noștri și au fost eliminate oriunde densitatea populației speciei noastre s-a

ridicat peste un anumit nivel. Europa, de exemplu, este acum practic golită de toate formele mari de viață animală, cu excepția unei mari mase clocotitoare de maimuțe goale.

Pentru următoarea categorie majoră, cea a paraziților, viitorul se arată și mai sumbru. Aici lupta este și mai intensă și dacă am putea deplinge dispariția unui rival care ne concurează în privința hranei preferate, nimeni nu va vărsa nici o lacrimă pentru raritatea tot mai mare a puricelui. Pe măsură ce știința medicală progresează, imperiul paraziților se micșorează. În urma sa aceasta aduce o amenințare suplimentară fața de toate celelalte specii, deoarece pe măsură ce paraziții dispar și starea noastră de sănătate se îmbunătățește, populațiile noastre pot crește cu o rată și mai uimitoare, accentuindu-se nevoia de a-i elimina pe toți competitorii de mai mică importanță.

A cincea categorie majoră, prădătorii, este și ea pe cale de dispariție. Noi nu am constituit niciodată cu adevărat componenta principală a dietei pentru nici o specie și numărul nostru nu a fost niciodată grav redus prin prădarea de către alte animale, indiferent de perioada istorică, după cite cunoaștem. Dar carnivorele mai mari, cum sint marile pisici și ciinii sălbatici, membrii mai mari ai familiei crocodililor, rechinii și păsările de pradă mai masive au mai ciugulit din noi din cind în cind și zilele le sint categoric numărate. Ca o ironie a soartei, ucigașul care a trecut în contul său moartea mai multor maimuțe goale decit oricare altul (cu excepția paraziților) este unul care nu poate devora cadavrele nutritive pe care le produce. Acest dușman de moarte este șarpele veninos și, cum vom vedea mai tirziu, el a devenit cea mai urită dintre toate formele de viață animală.

Aceste cinci categorii de relații interspecifice – animalele-pradă, simbionții, competitorii, paraziții și prădătorii – sint cele care există și intre alte perechi de specii. În esență nu sintem unici in această privință. Noi ducem relațiile mult mai departe decit alte specii, dar sint aceleași tipuri de relații. Cum am spus mai înainte, ele pot fi luate în bloc ca abordarea economică a animalelor. În plus avem tipurile noastre specifice de abordare, științifică, estetică și simbolică.

Atitudinea științifică și cea estetică sint manifestări ale puternicului nostru impuls explorator. Dorința de a cunoaște, curiozitatea indiscretă, ne îndeamnă să investigăm toate fenomenele naturale și lumea animalelor a focalizat firește multă

atenție în această privință. Pentru zoolog toate animalele sint, sau ar trebui să fie, la fel de interesante. În ochii săi nu există specii rele sau specii bune. El le studiază pe toate, explorindu-le de dragul de a o face. Abordarea estetică implică aceeași explorare fundamentală, dar cu termeni de referință diferiți. Aici, varietatea enormă a formelor, culorilor, desenelor și mișcărilor animalelor sint studiate mai curind ca manifestări ale frumosului decit ca sisteme de analizat.

Abordarea simbolică este complet diferită. În cazul ei nu sint implicate nici economia nici explorarea. Animalele sint folosite în schimb ca personificări ale conceptelor. Dacă o specie are o înfățișare fioroasă, devine un simbol al războiului. Dacă arată stingace și-l are pe vino-ncoace, devine un simbol al copilului. Dacă este cu adevărat fioroasă sau il are cu adevărat pe vino-ncoace ori nu, asta prea puțin contează. În acest context nu se investighează adevărata ei natură, pentru că nu e vorba de o abordare științifică. Animalul plăcut vederii se poate burzului dezvelindu-și niște dinți ascuțiți ca briciul și poate fi înzestrat cu o agresivitate rea, dar dacă aceste însușiri nu sint vizibile pe cind frumusețea da, el este perfect acceptabil ca simbol al copiilor. Pentru animalul simbolic justețea atribuirii simbolului nu trebuie să existe cu adevărat, ea trebuie doar să pară că există.

Atitudinea simbolică fața de animale a fost inițial botezată abordare"antropoidomorfă". Cu îngăduință acest termen urit a fost ulterior scurtat în "antropomorfă" care, deși încă greoi, este expresia general utilizată astăzi. Ea este invariabil utilizată în sens depreciativ de către oamenii de știință care, din punctul lor de vedere, sint pe deplin îndreptățiți s-o disprețuiască. Ei trebuie să-și păstreze obiectivitatea cu orice preț dacă vor să facă explorări pertinente în lumea animalelor. Dar acest lucru nu este atit de ușor pe cit pare.

Cu totul distincte de hotăririle deliberate de a folosi formele animale drept idoli, imagini și embleme, există totodată și anumite presiuni subtile, ascunse, care-se exercită asupra noastră permanent și care ne obligă să vedem alte specii drept propriile noastre caricaturi. Chiar și cel mai sofisticat om de știință este înclinat să spună "Noroc, bătrîne" cind își salută ciinele. Deși știe perfect că animalul nu-i poate înțelege cuvintele, el nu poate rezista tentației. Care este natura acestor presiuni antropomorfe și de ce sint atit de greu de învins? De ce unele ființe ne fac să spunem "Ah!" iar altele "Uh!"?

Aceasta nu e o considerație banală. O cantitate uriașă din actualele energii interspecii ale culturii noastre este implicată aici. Iubim cu pasiune unele animale și le urîm cu patimă pe altele și aceste atitudini nu pot fi explicate doar pe baza considerentelor economice și exploratoare. Este clar că un fel de reacție neașteptată, elementară, este declanșată în noi de către semnele specifice pe care le recepționăm. Ne autoamăgim că reacționăm față de un animal ca față de un animal. Îl declarăm incîntător, irezistibil, sau oribil, dar ce ne face să procedăm astfel?

Pentru a găsi răspunsul la această întrebare trebuie mai întîi să legăm niște fapte. Care sînt cu exactitate animalele iubite și animalele urîte de cultura noastră și cum variază ele în funcție de vîrstă și sex? Sînt necesare dovezi cantitative pe scară largă dacă vrem să facem afirmații veridice asupra acestui subiect. Pentru a se obține astfel de probe s-a întreprins o investigație cu implicarea a 80 000 de copii britanici cu vîrsta cuprinsă între patru și paisprezece ani. În timpul unui program de televiziune pe teme zoologice li s-a pus întrebarea simplă: "Ce animal vă place cel mai mult?" și "Ce animal vă displace cel mai mult?" Din răspunsul masiv la această anchetă s-a ales la întîmplare și s-a analizat un eșantion de 12 000 de răspunsuri la fiecare întrebare.

Ocupîndu-ne mai întîi de "iubirile" interspecifice, cum au fost cotate diferitele grupe de animale? Cifrele sînt următoarele: 97,15 la sută din toți copiii au numit un mamifer sau altul ca favoritul lor numărul unu. Păsările au obținut 1,6 la sută, reptilele 1,0 la sută, peștii 0,1 la sută, nevertebratele 0,1 la sută, iar amfibiile 0,05 la sută. Evident este ceva special cu mamiferele în acest context.

(Ar trebui poate subliniat că răspunsurile la întrebări au fost date în scris, nu oral, și că a fost uneori dificil să se identifice animalele după denumirile date, îndeosebi în cazul copiilor foarte mici. A fost destul de ușor să se descifreze lelu, caul, uslu, pingluinul, panta, țapirul și liopradul[1], dar aproape imposibil de a ști cu certitudine speciile avute în vedere prin gișele, viermele săritor, otamul sau animalul coco-cola[2]. Denumirile prin care erau desemnate aceste ființe îndrăgite au fost cu părere de rău respinse.)

---

[1] În original, ortografierea greșită (redînd-o pe cea a copiilor preșcolari) a cuvintelor: leul, calul, ursul, pinguinul, panda, tapirul, leopardul *(n.t.)*

[2] În original: bettle twigs, the skipping worm, the otamus, the coca-cola beast *(n.t.)*

Dacă acum ne restrîngem sfera de interese la "primele zece animale îndrăgite" cifrele se prezintă astfel: 1. Cimpanzeul (13,5%); 2. Maimuța (13%); 3. Calul (9%); 4. Galago (8%); 5. Panda (7,5%); 6.Ursul (7%); 7. Elefantul (6%); 8. Leul (5%); 9. Cîinele (4%); 10. Girafa (2,5%).

Reiese cu claritate că aceste preferințe nu reflectă influențe economice sau estetice puternice. O listă cu primele zece specii ca importanță economică ar arăta cu totul altfel.Aceste animale preferate nu sînt nici speciile cele mai elegante și cele mai viu colorate. În schimb includ în mare proporție niște forme mai degrabă stîngace, greoaie și mohorît colorate. Totuși, ele sînt bine înzestrate cu trăsături antropomorfe și tocmai la acestea reacționează copiii cînd își spun preferințele. Procesul acesta nu este unul conștient. Fiecare dintre speciile enumerate furnizează anumiți stimuli cheie, reminescențe puternice ale proprietăților specifice speciei noastre și la acestea reacționăm automat fără a ne da seama cu exactitate ce anume ne atrage. Cele mai semnificative din aceste trăsături antropomorfe la primele zece animale de pe lista preferințelor sînt următoarele:

1. Toate au păr, mai puțin pene sau solzi. 2. Au contururi rotunjite (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, elefantul). 3. Au fața aplatizată(cimpanzeul, maimuța, galago, ursul, panda, leul). 4. Au mimică(cimpanzeul, maimuța, calul, leul, cîinele). 5. Pot "manipula" obiecte mici (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, elefantul). 6. Poziția lor este într-un fel, sau uneori, mai apropiată de cea verticală (cimpanzeul, maimuța, galago, panda, ursul, girafa).

Cu cît o specie înregistrează mai multe din aceste puncte, cu atît urcă mai sus pe lista primelor zece. Speciile nemamifere stau rău pentru că sînt slabe în această privință. Dintre păsări, favoritele numărul unu sînt pinguinul (0,8 la sută) și papagalul (0,2 la sută). Pinguinul realizează poziția aviană cea mai apreciată deoarece este cea mai verticală dintre toate păsările. Papagalul stă și el mai vertical pe stinghiuța sa și are alte cîteva avantaje. Forma ciocului îi dă o față neobișnuit de aplatizată pentru o pasăre. De asemenea se hrănește într-un fel ciudat mai degrabă ridicîndu-și piciorul la gură decît coborîndu-și capul și poate imita vocalizările noastre. Din nefericire pentru popularitatea sa, el se apleacă într-o poziție mai orizontală atunci cînd merge și în felul acesta pierde multe puncte față de pinguin care merge vertical, legănîndu-se.

La mamiferele din fruntea listei sînt cîteva amănunte speciale ce merită a fi puse în evidență. De ce, de exemplu, leul este singurul dintre marile pisici incluse? Răspunsul pare a fi că numai el, masculul, are o coamă bogată de păr în jurul regiunii capului. Aceasta are ca efect aplatizarea feței (așa cum reiese clar din felul în care apar leii în desenele copiilor) și aduce puncte suplimentare în favoarea acestei specii.

Mimica feței este extrem de importantă, așa cum am văzut deja în capitolele anterioare, ca formă de bază a comunicării vizuale la specia noastră. Ea a evoluat într-o formă complexă numai la cîteva grupe de mamifere – primatele superioare, caii, cîinii și pisicile. Nu este întîmplător că cinci din primele zece animale preferate aparțin acestor grupe. Schimbările din mimica feței indică schimbări ale stării afective și acest lucru constituie o legătură prețioasă între animal și noi, chiar dacă semnificația corectă a expresiei feței nu este întotdeauna înțeleasă exact.

Cît privește capacitatea de a manipula obiecte, panda și elefantul sînt cazuri unice. Primul și-a dezvoltat un os al încheieturii labei cu care poate apuca bețele subțiri de bambus cu care se hrănește. O structură asemănătoare nu se mai găsește nicăieri în împărăția animalelor. Ea îi oferă ursulețului panda cu picioare plate capacitatea de a ține mici obiecte și de a le ridica la gură în timp ce stă într-o poziție verticală. Din punct de vedere antropomorf acest lucru cîntărește mult în favoarea sa. Elefantul este și el capabil să "manipuleze" obiecte mici cu trompa, altă structură unică, și să le ducă la gură.

Poziția verticală atît de caracteristică speciei noastre îi dă oricărui alt animal care poate adopta această poziție un avantaj antropomorf imediat. Primatele de pe lista primelor zece animale, urșii și panda toți stau în poziție verticală în multe ocazii. Uneori pot chiar să stea vertical în picioare sau pot merge pînă într-acolo încît să facă cițiva pași împleticiți în această poziție, toate ajutînd aceste animale să cîștige puncte prețioase. Girafa, în virtutea dimensiunilor unice ale corpului său, este, într-un fel, permanent verticală. Cîinele, care realizează atît de mult din punct de vedere atropomorf prin comportamentul său social, a fost întotdeauna o dezamăgire în ceea ce privește poziția corpului. El este prin definiție orizontal. Refuzînd să accepte înfrîngerea din acest punct de vedere, ingeniozitatea noastră s-a pus pe treabă și curînd a rezolvat problema – l-am învățat pe cîine să se ridice și să cerșească. În dorința noastră de a-i da o înfățișare antropomorfă bietei creaturi, am mers chiar mai departe. Noi înșine neavînd coadă, am început să-i retezăm și lui coada. Noi avînd fața aplatizată, am utilizat încrucișarea selectivă pentru a reduce structura osoasă din regiunea botului. Ca urmare, multe rase de cîine sînt acum cu fața anormal de aplatizată. Dorințele noastre de antropomorfism sînt atît de puternice încît trebuie satisfăcute, chiar în detrimentul eficienței dentiției animalelor. Dar atunci trebuie să ne reamintim că această abordare a animalelor este pur egoistă. Noi nu vedem animalele ca animale ci ca reflecții ale noastre personale, și dacă oglinda deformează prea rău, fie că o strîmbăm pentru a-i da forma dorită, fie o desconsiderăm.

Pînă acum am luat în discuție animalele îndrăgite de copiii de toate vîrstele între patru și paisprezece ani. Dacă separăm acum reacțiile față de aceste animale preferate, grupîndu-le pe categorii de vîrstă, vor ieși la lumină unele tendințe remarcabil de consecvente. Pentru unele din animalele de pe listă există o scădere constantă a preferinței pe măsură ce copiii înaintează în vîrstă. Pentru altele există o creștere constantă a preferinței.

Descoperirea neașteptată aici este că aceste tendințe prezintă o strînsă legătură cu o anumită trăsătură a animalelor preferate, și anume mărimea corpului lor. Copiii mai mici preferă animale mai mari, iar copiii mai mari le preferă pe cele mai mici. Pentru a exemplifica aceste lucruri putem lua cifrele pentru două dintre formele cele mai mari din primele zece, elefantul și girafa și două dintre cele mai mici, galago și cîinele. Elefantul, cu o medie totală de circa 6%, pornește cu 15% la copiii de patru ani și apoi scade treptat pînă la 3% la cei de paisprezece ani. Girafa prezintă o scădere similară a popularității de la 10% la 1%. Galago, pe de altă parte, pornește cu numai 4,5% la copiii de patru ani și apoi urcă treptat pînă la 11% la cei de paisprezece ani. Cîinele urcă de la 0,5 la 6,5%. Animalele de mărime medie din primele zece preferate nu prezintă aceste tendințe puternice.

Putem rezuma ceea ce am aflat pînă acum formulînd două principii. Prima lege a preferințelor pentru anumite animale spune că "Popularitatea unui animal este corelată direct cu numărul de trăsături antropomorfe pe care le posedă". A doua lege a preferințelor pentru anumite animale spune că "Vîrsta unui copil este invers proporțională cu mărimea animalului său preferat."

Cum putem explica cea de-a doua lege? Ţinînd cont de faptul că preferinţa are la bază o ecuaţie simbolică, explicaţia cea mai simplă este: copiii mai mici văd în animale nişte substituţi ai părinţilor, iar copiii mai mari văd în ele nişte substituţi ai copiilor. Nu este suficient că animalul trebuie să ne reamintească de specia noastră, el trebuie să ne reamintească şi de o categorie specială a acesteia. Cînd copilul este foarte mic, părinţii sînt pentru el cele mai importante figuri protectoare. Ei domină conştiinţa copilului. Ei sînt animale mari, prietenoase, şi prin urmare animalele mari şi prietenoase sînt uşor de identificat cu figurile părinţilor. Pe măsură ce copilul creşte, el începe să se autoafirme, să intre în competiţie cu părinţii. Se vede pe sine ţinînd situaţia sub control, dar este greu să ţii sub control un elefant sau o girafă. Animalul preferat trebuie să se comprime la o mărime mai uşor de stăpînit. Copilul, cu o ciudată precocitate, devine el părintele. Animalul trebuie să devină simbolul copilului *său*. Adevăratul copil este prea tînăr pentru a fi părinte de adevăratelea, aşa că în schimb devine un părinte simbolic. Proprietatea asupra animalului capătă importanţă şi a ţine un animal în casă devine o formă de "paternitate infantilă". Nu este întîmplător că, de cînd se poate procura ca animal decorativ exotic, animalul cunoscut mai înainte sub numele de galago este cunoscut în prezent sub denumirea populară de bushbaby[1]. (Părinţii ar trebui să ia aminte că dorinţa de a ţine un animal în casă nu apare decît în ultima fază a copilăriei. Este o eroare gravă să se cumpere animale de casă copiilor foarte mici, care reacţionează la ele la fel ca şi faţă de obiectele pentru explorare distructivă sau faţă de dăunători.)

Există o excepţie izbitoare la cea de-a doua lege a preferinţelor pentru anumite animale, şi anume în legătură cu calul. Reacţia faţă de acest animal este neobişnuită în două feluri. Analizată pe fondul înaintării în vîrstă a copiilor, ea prezintă o creştere lină a popularităţii urmată de o scădere tot atît de lină. Punctul culminant coincide cu instalarea pubertăţii. Analizată pe fondul diferenţei de sex, reiese că animalul este de trei ori mai popular printre fete decît printre băieţi. La nici un alt animal îndrăgit nu apare această diferenţă între sexe în privinţa modului în care este privit. Categoric, este ceva neobişnuit în legătură cu reacţia faţă de cal şi acest lucru trebuie discutat separat.

---

[1] Denumire populară pentru galago, în limba engleză. Cuvîntul este format din *bush* "tufiş" + *baby* "copil", deci în traducere liberă "copilul tufişurilor". *(n.t.)*

Trăsătura unică a calului în actualul context este că el reprezintă ceva ce se încalecă şi se călăreşte. Ceea ce nu se aplică la nici unul din celelalte zece animale aflate în fruntea listei preferinţelor. Dacă legăm observaţia de faptul că popularitatea sa cea mai mare coincide cu pubertatea şi de faptul că există o puternică diferenţă între sexe în privinţa acestei popularităţi sîntem obligaţi să conchidem că reacţia faţă de cal trebuie că implică un puternic element sexual. Dacă se pune într-o ecuaţie simbolică încălecarea unui cal cu încălecarea sexuală, atunci este poate surprinzător că animalul are mai multă trecere la fete. Dar calul este un animal puternic, musculos şi dominant şi este prin urmare mai potrivit rolului de mascul. Privit obiectiv, actul de a călări un cal constă dintr-o lungă serie de mişcări ritmice, cu picioarele larg depărtate şi în contact strîns cu corpul animalului. Trecerea de care se bucură la fete pare a rezulta din combinarea masculinităţii sale cu natura poziţiei şi acţiunilor efectuate pe spinarea sa. Trebuie accentuat aici că avem în vedere copiii raportaţi la întreaga populaţie. Un copil din unsprezece a preferat calul faţă de toate celelalte animale. Numai o mică fracţiune din acest procent poseda efectiv un ponei sau un cal. Cei care posedă un astfel de animal învaţă repede multiplele şi variatele recompense pe care le oferă această activitate. Dacă pînă la urmă ei se consacră călăriei, faptul nu este desigur neapărat semnificativ în contextul discuţiei noastre.

Rămîne de explicat scăderea popularităţii calului de după pubertate. O dată cu amplificarea dezvoltării sexuale, ne-am putea aştepta să aibă loc o creştere a popularităţii, nu o scădere. Răspunsul se poate afla comparînd graficul dragostei pentru cal cu curba jocului sexual. Ele se potrivesc foarte bine. S-ar părea că, o dată cu dezvoltarea conştiinţei sexuale şi a nevoii caracteristice de intimitate care începe să învăluie sentimentele sexuale la adolescenţă, reacţia faţă de cal cunoaşte un declin tot aşa cum cunosc un declin şi "nebuniile" jocului sexual. Este semnificativ aici că simpatia de care se bucură maimuţele suferă şi ea un declin în acest moment. Multe maimuţe au organe sexuale supărător de pregnante incluzînd protuberanţe sexuale mari, roşii. Pentru copilul mic ele nu au nici o semnificaţie şi celelalte trăsături puternic antropomorfe ale maimuţelor pot opera nestingherite. Dar pentru copiii mai mari organele genitale foarte vizibile devin o sursă de stînjeneală şi popularitatea animalelor respective suferă în consecinţă.

Aşadar aşa stau lucrurile în legătură cu animalele "iubite" de copii. La adulţi, reacţiile devin mai variate şi sofisticate, dar antropomorfismul de bază persistă. Naturaliştii şi zoologii serioşi depling acest fapt, dar, dacă se înţelege pe deplin că astfel de reacţii simbolice nu ne spun nimic despre adevărata natură a diferitelor animale implicate, ele nu fac cine ştie ce rău şi constituie o preţioasă supapă secundară pentru trăirile emoţionale.

Înainte de a lua în discuţie cealaltă faţă a medaliei – animalele cele mai "urîte" – trebuie să răspundem unei critici. S-ar putea face obiecţia că rezultatele discutate mai sus au o semnificaţie pur culturală şi nu înseamnă nimic pentru specia noastră luată ca întreg. În privinţa identităţii exacte a animalelor implicate obiecţia este justificată. Pentru a reacţiona faţă de un panda este evident necesar să afli de existenţa lui. Nu există o reacţie înnăscută faţă de panda. Dar nu asta contează. Alegerea ursuleţului panda poate că este determinată cultural, dar *motivele* alegerii sale reflectă activarea unui proces mai adînc, mai biologic. Dacă investigaţia s-ar repeta la altă cultură, s-ar putea ca speciile preferate să fie altele, dar ele ar fi alese tot în conformitate cu nevoile noastre simbolice fundamentale. Prima şi a doua lege a preferinţelor pentru anumite animale tot s-ar aplica.

Revenind acum la animalele cele mai "urîte", putem expune cifrele unei analize similare. Primele zece dintre animalele care displac cel mai mult sînt următoarele: 1. Şarpele (27%); 2. Păianjenul (9,5%); 3. Crocodilul (4,5%); 4. Leul (4,5%); 5. Şobolanul (4%); 6. Sconcsul (3%); 7. Gorila (3%); 8. Rinocerul (3%); 9. Hipopotamul (2,5%); 10. Tigrul (2,5%).

Animalele de mai sus au în comun o trăsătură importantă: sînt primejdioase. Crocodilul, leul şi tigrul sînt ucigaşi carnivori. Gorila, rinocerul şi hipopotamul pot ucide cu uşurinţă dacă sînt provocaţi. Sconcsul se dedă la o formă violentă de război chimic. Şobolanul este un dăunător, care răspîndeşte boli. Există şerpi veninoşi şi păianjeni otrăvitori.

Majoritatea acestor creaturi se remarcă de asemenea prin lipsa trăsăturilor antropomorfe ce le caracterizează pe primele zece favorite. Leul şi gorila sînt excepţii. Leul este singura formă care apare în ambele liste cu primele zece animale. Ambivalenţa reacţiei faţă de această specie se datorează combinaţiei unice la acest animal dintre trăsăturile antropomorfe atractive şi comportamentul de animal de pradă violent. Gorila este puternic înzestrată cu trăsături antropomorfe, dar

din nefericire pentru ea structura feţei sale este de o asemenea natură încît ea pare a fi permanent agresivă şi înspăimîntătoare. Este mai mult un rezultat întîmplător al structurii sale osoase şi nu are nici o legătură cu adevărata (şi destul de blînda) sa personalitate, dar în combinaţie cu marea sa putere fizică o transformă imediat într-un simbol perfect al forţei brute sălbatice.

Trăsătura cea mai şocantă a listei cu primele zece dintre cele mai urîte animale este reacţia uriaşă faţă de şarpe şi păianjen. Ceea ce nu se poate explica numai pe baza existenţei unei specii primejdioase. Aici acţionează şi alte forţe. O analiză a motivelor invocate pentru ura faţă de aceste forme dezvăluie că şerpii displac pentru că sînt "subţiri şi murdari", iar păianjenii provoacă repulsie deoarece sînt "păroşi şi agăţători". Asta trebuie să însemne fie că ei au o puternică semnificaţie simbolică de un anumit gen, fie că noi avem o puternică reacţie înnăscută de a evita aceste animale.

Şarpele a fost de mult timp considerat un simbol falic. Fiind un falus otrăvitor el a reprezentat sexul inoportun, ceea ce poate fi o explicaţie parţială a lipsei sale de popularitate dar este ceva mai mult decît atît. Dacă examinăm diferitele niveluri ale urii faţă de şarpe la copii cu vîrste între 4 şi 14 ani reiese că lipsa de popularitate devine culminantă devreme, cu mult înainte de a se ajunge la pubertate. Chiar şi la 4 ani ura este la un nivel ridicat – circa 30% – şi apoi urcă încet ajungînd culminantă la vîrsta de 6 ani. De aici încolo ea prezintă un declin constant, coborînd cu mult sub 20% pînă la vîrsta de 14 ani. Diferenţa dintre sexe este mică, deşi la fiecare nivel de vîrstă reacţia fetelor este puţin mai puternică decît cea a băieţilor. Instalarea pubertăţii pare să nu aibă nici o influenţă asupra reacţiei la nici unul din sexe.

Pornind de la aceste probe este dificil să acceptăm şarpele pur şi simplu ca un puternic simbol sexual. Pare mai probabil că avem de-a face aici cu o reacţie de aversiune înnăscută a speciei noastre faţă de formele gen şarpe. Aceasta ar explica nu numai maturizarea timpurie a reacţiei, ci şi nivelul ei extrem de ridicat în comparaţie cu cel al urii sau dragostei faţă de alte animale. S-ar potrivi de asemenea cu ceea ce ştim despre rudele noastre actuale cele mai apropiate, cimpanzeii, gorilele şi urangutanii. Aceste animale manifestă şi ele o teamă puternică faţă de şerpi şi, aici ea se manifestă devreme. Ea nu se observă la puii de maimuţă foarte mici, dar este pe deplin

dezvoltată deja atunci cînd ei încep să facă scurte deplasări îndepărtîndu-se de siguranța corpurilor mamelor lor. Pentru ei reacția de aversiune are în mod clar o importanță valoare pentru supraviețuire și trebuie că a fost de mare folos și strămoșilor noștri ancestrali. Cu toate acestea s-a adus obiecția că reacția față de șarpe nu este înnăscută, ci numai un fenomen cultural rezultat din învățarea individuală. Puii de cimpanzeu crescuți în condiții de izolare anormală nu au manifestat reacția de teamă, cum era de așteptat, cînd au fost puși pentru prima dată în contact cu șerpi. Dar aceste experiențe nu sînt foarte convingătoare. În unele cazuri, cimpazeii erau prea mici cînd au fost testați pentru prima dată. Dacă ar fi fost testați din nou după cîțiva ani, s-ar prea putea ca reacția să fi apărut. Pe de altă parte, se poate ca efectele izolării să fi fost atît de grave încît puii de animale în chestiune să fi fost practic deficienți mintali. Experiențele de acest gen se bazează pe o concepție fundamentală greșită în legătură cu natura reacțiilor înnăscute, care nu se pot maturiza în condiții de încapsulare, indiferent de mediul exterior. Ele trebuie considerate ca fiind ceva mai mult decît niște înclinații înnăscute. În cazul reacției față de șarpe s-ar putea să fie necesar ca puiul de cimpanzeu sau copilul să întîlnească o serie de diverse obiecte înfricoșătoare în prima perioadă a vieții și să învețe să reacționeze negativ la ele. Elementul înnăscut în cazul șarpelui s-ar manifesta atunci de la sine sub forma unei reacții mult mai puternice la acest stimul decît la alții. Teama față de șarpe ar depăși atunci cu mult orice altă teamă, iar disproporția ar reprezenta factorul înnăscut. Teroarea produsă la puii de cimpanzeu normali prin punerea în contact cu un șarpe și ura intensă față de șerpi manifestată de specia noastră este greu de explicat în oricare alt fel.

Reacția copiilor față de păianjen se manifestă într-un mod puțin mai diferit. Aici există o diferență remarcabilă între sexe. La băieți, ura față de paianjen crește de la patru la paisprezece ani, dar puțin. La fete, nivelul reacției este același pînă la vîrsta pubertății, dar apoi prezintă o creștere spectaculoasă, astfel că pe la paisprezece ani este dublu față de cel al băieților. Aici se pare într-adevăr că avem de-a face cu un factor simbolic important. Din punct de vedere al evoluției, păianjenii otrăvitori sînt tot atît de primejdioși pentru masculi ca și pentru femele. Poate că există sau poate că nu există o reacție înnăscută față de aceste creaturi la ambele sexe, dar ea

nu poate explica saltul spectaculos al urii față de păianjen care însoțește pubertatea femelei. Singurele indicii aici sînt repetatele referiri ale femelelor la păianjeni ca fiind dezgustători și păroși. Pubertatea este, desigur, etapa cînd pe corp încep să apară smocuri de păr atît la băieți cît și la fete. În ochii copiilor, părul de pe corp trebuie că este o caracteristică fundamentală masculină. Prin urmare, creșterea părului pe corpul unei fete tinere ar avea o semnificație mai neplăcută (inconștientă) decît ar avea-o în cazul unui băiat. Picioarele lungi ale păianjenului sînt mai păroase și mai pregnante decît ale altor ființe mici cum sînt muștele și ar fi prin urmare simbolul ideal în această postură.

Iată, așadar, simpatia și repulsia pe care le încercăm cînd întîlnim sau contemplăm alte specii. Combinate cu interesele noastre economice, științifice și estetice, ele se adaugă unei implicări interspecifice unice prin complexitate și care se modifică pe măsură ce înaintăm în vîrstă. Putem rezuma spunînd că există "șapte vîrste" ale reactivității interspecifice. Prima vîrstă este *faza infantilă*, cînd sîntem total dependenți de părinți și reacționăm puternic la animale mari, utilizîndu-le ca simboluri ale părinților. Cea de-a doua este *faza infantil-părintească*, atunci cînd începem să intrăm în competiție cu părinții și să reacționăm puternic la animale mici pe care le putem folosi ca înlocuitori ai copiilor. Este vîrsta cînd ne place să avem un animal în casă. A treia vîrstă este *faza obiectiv preadultă*, etapa în care interesul explorator, atît științific cît și estetic, ajunge să-l domine pe cel simbolic. Este timpul vînătorii de gîndaci, al microscoapelor, al colecțiilor de fluturi și al acvariilor. Cea de-a patra este *faza tînărului adult*. În această etapă animalele cele mai importante sînt membre ale sexului opus din propria specie. Alte specii pierd teren în ochii noștri acum, în afara unui context pur comercial sau economic. Cea de-a cincea este *faza adultului părinte*. Aici animalele simbolice pătrund din nou în viața noastră, dar de astă dată ca animale de casă pentru copiii noștri. A șasea vîrstă este *faza postpărintească*, atunci cînd copiii ne părăsesc și putem să ne întoarcem din nou către animale ca substituții ai copiilor. (În cazul adulților fără copii, folosirea animalelor ca înlocuitori ai copiilor poate începe mai devreme, desigur.) În sfîrșit ajungem la vîrsta a șaptea, *faza senilă*, care este caracterizată de un interes sporit pentru păstrarea și conservarea animalelor. În acest moment interesul se concentrează asupra speciilor aflate

în pericol de a fi exterminate. Nu contează prea mult dacă, din alte puncte de vedere, sînt atractive sau respingătoare, utile sau nu, cît timp numărul lor este mic şi scade în continuare. Rinocerii şi gorilele care se împuţinează tot mai mult, de exemplu, şi care displac atît de mult copiilor, devin centrul atenţiei în această perioadă. Ele sînt animale ce trebuie "salvate". Ecuaţia simbolică implicată aici este destul de evidentă: individul senil este pe punctul de a dispărea şi el şi astfel utilizează animalele rare ca simboluri ale sfîrşitului său iminent. Grija afectivă de a le salva de la pieire reflectă dorinţa sa de a-şi prelungi propria supravieţuire.

În ultimii ani, interesul pentru conservarea animalelor s-a răspîndit într-o oarecare măsură şi în grupe de vîrstă inferioare, aparent ca urmare a dezvoltării armelor nucleare extrem de puternice. Potenţialul lor distructiv uriaş ne ameninţă pe toţi, indiferent de vîrstă, cu posibilitatea exterminării imediate, astfel încît acum simţim cu toţii nevoia afectivă de animale care pot servi ca simboluri ale rarităţii.

Această observaţie nu trebuie interpretată ca fiind singurul motiv pentru conservarea vieţii sălbăticiunilor. Există, pe lîngă acesta, motive ştiinţifice şi estetice perfect valabile pentru care să dorim să dăm ajutor speciilor lipsite de şansă. Dacă e să ne bucurăm în continuare de bogăţia şi complexitatea lumii animalelor şi să utilizăm animalele sălbatice ca obiecte ale explorării ştiinţifice şi estetice, trebuie să le dăm o mînă de ajutor. Dacă le lăsăm să dispară, înseamnă să ne simplificăm mediul într-un mod cu totul nefericit. Fiind o specie cu un acut simţ al investigaţiei, nu ne putem permite să pierdem o sursă de material atît de preţioasă.

Uneori sînt menţionaţi şi factori economici atunci cînd sînt luate în discuţie problemele conservării. Se subliniază faptul că protejarea inteligentă şi cultivarea controlată a speciilor sălbatice poate ajuta populaţiile ce duc o lipsă acută de proteine din anumite părţi ale lumii. Dacă acest lucru este perfect adevărat pe termen scurt, tabloul pe termen lung este mai sumbru. Dacă numărul nostru va continua să crească cu actuala rată înspăimîntătoare, în cele din urmă se va pune problema de a alege între noi şi ele. Indiferent cît de preţioase sînt pentru noi din punct de vedere simbolic, ştiinţific sau estetic, raţiuni economice vor îndrepta lucrurile împotriva lor. Este un adevăr necruţător că atunci cînd densitatea speciei noastre va atinge un anumit nivel, nu va mai rămîne loc şi

pentru alte animale. Argumentul că ele constituie o sursă esenţială de hrană nu rezistă, din păcate, unei analize serioase. Este mult mai eficient să mănînci hrană vegetală direct, decît să o transformi în carne animală şi apoi să mănînci animalele. Pe măsură ce cererea de spaţiu de locuit se va amplifica în continuare, vor trebui luate măsuri chiar mai drastice în cele din urmă şi vom fi nevoiţi să apelăm la hrană sintetică. Dacă nu vom fi capabili să colonizăm alte planete pe scară largă şi să răspîndim în spaţiu povara, sau să ţinem sub un strict control creşterea populaţiei într-un fel oarecare va trebui într-un viitor nu prea îndepărtat să înlăturăm toate celelalte forme de viaţă de pe Pămînt.

Dacă vi se pare că sună cam melodramatic cîntăriţi singuri cifrele. La sfîrşitul secolului al şaptesprezecelea populaţia mondială de maimuţe goale era de numai 500 de milioane. Acum s-a ridicat la 3 000 de milioane.[1] La fiecare douăzeci şi patru de ore ea creşte cu încă 150 000. (Autorităţile emigraţiei interplanetare ar găsi cifra ca fiind o sfidare descurajatoare.) Peste 260 de ani, dacă rata creşterii populaţiei rămîne constantă – ceea ce este puţin probabil – va exista o masă clocotitoare de 400 000 de milioane de maimuţe goale înghesuindu-se pe faţa pămîntului. Se adaugă la cifra de 11 000 de indivizi pe fiecare milă pătrată[2] din întreaga suprafaţă a uscatului. Altfel spus, densităţile pe care le cunoaştem acum în cele mai mari centre urbane ar exista în fiecare colţişor al globului. Consecinţa acestei situaţii pentru toate formele de viaţă sălbatică este evidentă. Efectul pe care l-ar avea asupra propriei noastre specii este tot atît de deprimant.

Nu este nevoie să continuăm acest tablou de coşmar: posibilitatea ca el să devină o realitate este îndepărtată. Aşa cum am subliniat în tot cuprinsul cărţii, sîntem, în ciuda tuturor marilor noastre progrese tehnologice, încă în foarte mare măsură un fenomen biologic simplu. În ciuda ideilor noastre grandioase şi a înaltei noastre trufii, sîntem încă nişte animale umile supuse tuturor legilor fundamentale ale comportamentului animalelor. Cu mult înainte ca populaţiile noastre să ajungă la nivelurile prefigurate mai sus vom fi încălcat atît de multe din regulile care guvernează natura noastră biologică încît ne vom fi prăbuşit ca specie dominantă. Tindem să ne

[1] Este vorba de cifra valabilă în anul apariţiei cărţii, 1967. *(n.t.)*

[2] Aproximativ 2,589 km²

complacem in mod ciudat in ideea că acest lucru nu se poate intimpla niciodată şi că e ceva special cu noi, că ne situăm cumva deasupra controlului biologic. Dar nu este aşa. Multe specii captivante au dispărut in trecut şi nici noi nu sintem o excepţie. Mai curind sau mai tirziu ne vom duce şi noi şi vom face loc pentru altceva. Dacă vrem ca asta să se intimple mai tirziu şi nu mai curind, atunci trebuie să ne analizăm îndelung şi intens ca specimene biologice şi să înţelegem cite ceva din limitele noastre. De aceea am scris această carte şi de aceea am insultat in mod deliberat specia noastră mai degrabă folosind numele de maimuţă goală decit unul pe care ne-am obişnuit mai mult să ni-l atribuim. Asta ne ajută să ne păstrăm simţul măsurii şi ne obligă să ţinem cont de ceea ce se intimplă imediat sub aparenţele vieţii noastre. În entuziasmul meu, este posibil să fi exagerat. Sint multe laude pe care le-aş fi putut intona, multe realizări magnifice pe care le-aş fi putut descrie. Omiţindu-le am creat in mod inevitabil o imagine unilaterală. Sintem o specie extraordinară şi nu doresc s-o neg, nici să scad din meritele noastre. Dar aceste lucruri s-au spus atit de des. Cind dăm cu banul, el pare să cadă întotdeauna cu capul in sus şi am simţit că a sosit de mult timpul să-l întoarcem şi să-i vedem şi cealaltă faţă. Din păcate, din cauză că sintem atit de puternici şi atit de reuşiţi in comparaţie cu alte animale, ni se pare că a ne contempla originea umilă este cumva jignitor, aşa că nu mă aştept să mi se mulţumească pentru ceea ce am făcut. Urcuşul nostru pe culmea cea mai înaltă este povestea îmbogăţirii rapide şi, ca toţi *nouveaux riches*[1], sintem foarte sensibili în legătură cu originea noastră. Şi sintem în acelaşi timp permanent in pericol de a o trăda.

Optimismului i se dă glas de către unii care consideră că din moment ce am ajuns la un înalt nivel de inteligenţă şi la un puternic spirit inventiv, vom fi capabili să răsturnăm orice situaţie in folosul nostru; că sintem atit de flexibili incit ne putem remodela felul de viaţă astfel incit să corespundă oricăror noi cerinţe impuse de statutul nostru ca specie, aflat intr-o schimbare rapidă; că atunci cind va fi cazul, vom reuşi să facem faţă supraaglomerării, stresului, pierderii intimităţii şi libertăţii de acţiune că ne vom remodela modelele comportamentale şi vom trăi ca furnicile uriaşe; că ne vom controla sentimentele agresive şi teritoriale, impulsurile sexuale şi tendinţa de a deveni părinţi, că dacă va trebui să devenim maimuţe de incubatoare, o putem face; că inteligenţa ne poate domina toate impulsurile biologice de bază. Eu susţin că toate acestea sint vorbe goale. Natura noastră animală necizelată nu va admite niciodată aşa ceva. Sigur, sintem flexibili. Sigur, sintem oportunişti comportamentali, dar există nişte limite stricte ale formei pe care o poate lua oportunismul nostru. Punind accent pe trăsăturile noastre biologice, în cartea de faţă am încercat să arăt natura acestor restricţii. Recunoscindu-le cu claritate şi supunindu-le lor, vom avea o şansă mult mai mare de supravieţuire. Asta nu implică o naivă "întoarcere la natură". Pur şi simplu înseamnă că ar trebui să ne croim progresele oportunist inteligente după cerinţele noastre comportamentale fundamentale. Trebuie cumva să aducem îmbunătăţiri calităţii şi nu să ne mulţumim doar cu creşterile cantitative. Dacă facem acest lucru, ne putem continua progresele tehnologice in mod spectaculos şi captivant fără a ne nega moştenirea din trecutul evolutiv. Dacă nu il facem atunci impulsurile noastre biologice se vor aduna tot mai mult pină vor rupe barajul şi întreaga noastră existenţă elaborată va fi măturată de torent.

[1] (În limba franceză în original): proaspăt îmbogăţit *(n.t.)*

CUPRINS

Tehnoredactor: OLIMPIU POPA
Bun de tipar: 20.XI.1991
Coli de tipar: 12,75
Tiraj: 15.000+150
Executat la S.C. "HELICON" BANAT S.A.
ROMÂNIA
Telefoane 0040-(6)-14 27 35*, Telex 71207
14 27 72*
Culegere și paginare computerizată, tipar ofset.
Comanda nr. 67